

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

KATARINA BITENC
MENTORICA: DOC. DR. VALENTINA HLEBEC

**SOCIALNA OMREŽJA UPORABNIKOV ALARMNEGA
SISTEMA**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2003

KAZALO

1.	UVOD.....	5
2.	SOCIALNA OPORA	7
2.1	Definicije socialne opore	7
2.2	Viri socialne opore	10
2.3	Vauxov ekološki model socialne opore.....	12
3.	SOCIALNA OMREŽJA	16
3.1	Definicija omrežja	16
3.2	Značilnosti omrežij.....	21
4.	SOCIALNA OPORA IN SOCIALNA OMREŽJA STAROSTNIKOV.....	25
5.	RAZISKAVE O SOCIALNIH OMREŽJIH IN SOCIALNI OPORI	31
5.1	Velikost socialnih omrežij.....	31
5.2	Sestava socialnih mrež	33
5.3	Sestava socialnih mrež glede na dimenzijo socialne opore.....	35
6.	HIPOTEZE.....	37
7.	METODOLOŠKI PRISTOP	39
8.	PREDSTAVITEV OSNOVNIH REZULTATOV	42
9.	REZULTATI ANALIZE EGOCENTRIČNIH SOCIALNIH OMREŽIJ STAROSTNIKOV	46
9.1	Velikost socialnih mrež	46
9.2	Velikost socialnih mrež glede na dimenzijo socialne opore.....	49
9.3	Sestava socialnih mrež	52
9.4	Sestava socialnih mrež glede na dimenzijo socialne opore.....	56
9.5	Pogostost socialnih stikov omrežja	58
9.6	Pogostost socialnih stikov po dimeziji socialne opore	61
9.7	Razdelitev starostnikov v pet neformalnih mrež po Wengerjevi	62
10.	SOCIALNO OMREŽJE STAROSTNIKOV PRI POMOČI PRI VSAKODNEVNIH OPRAVILIH.....	64
10.1	Velikost socialnih mrež	65
10.2	Sestava socialnih mrež	67
11.	SKLEP	70
12.	LITERATURA	74

13.	PRILOGE	78
13.1	Priloga A: Vprašalnik	78
13.2	Priloga B: Tabela: Velikost omrežij pri vsakodnevnih opravilih, glede na demografske značilnosti starostnikov.....	92
13.3	Priloga C: Tabela: Sestava mrež pri vsakodnevnih opravilih	93

Kazalo tabel, grafov in slik:

Tabela 3.1: Izbira generatorja imen.....	19
Tabela 4.1: Delež populacije, stare nad 65 let, v zavodskem in izvenzavodskem varstvu v Evropi v letu 1995 (v %)	26
Tabela 9.1: Velikost omrežja glede na demografske značilnosti starostnikov.....	47
Tabela 9.2: Velikost omrežij glede na vrsto socialne opore.....	49
Tabela 9.3: Velikost omrežij glede na demografske značilnosti in na vrsto opore.....	51
Tabela 9.4: Sestava omrežij glede na demografske spremenljivke	54
Tabela 9.5: Sestava mrež glede na vrsto socialne opore	56
Tabela 9.6: Velikost omrežja glede na demografske značilnosti starostnikov.....	59
Tabela 9.7: Osebni in telefonski stiki glede na vrsto socialne opore	61
Tabela 10.1: Velikost socialnih omrežij	65
Graf 9.1: Porazdelitev velikosti osebnih omrežij	46
Graf 10.1: Število starostnikov, ki potrebuje pomoč pri vsakodnevnih opravilih.....	64
Slika 2.1: Opora kot transakcijski proces	13
Slika 3.1: Teoretični model omrežij socialne opore	18
Slika 4.1: Model stopnic in model izbire.....	27

1. UVOD

V zadnjih letih se v svetu vrstijo raziskave o staranju prebivalstva, saj se dobro zavedamo, da postaja ta fenomen velik problem. Skupaj si želimo najti rešitev, kako narediti starostnikom življenje čim lepše, udobnejše in pestrejše ter kako omogočiti in podaljševati samostojnost bivanja starejšega človeka v domačem okolju. Vsi se zavedamo, da so starostniki ranljiva skupina, ki pogosto potrebuje večjo skrb in pozornost kot druge starostne skupine, zato moramo čimprej razviti orodja za pomoč, še prej pa moramo spoznati starostnikov način življenja, njegove potrebe in želje. Le te bodo razkrile, kam se moramo ozreti v iskanju rešitev za izboljšanje življenja starejših ljudi.

V ta namen smo poleti 2001 izvedli raziskavo, ki je bila nadaljevanje evalvacijske raziskovalne naloge iz leta 1995 (Hojnik-Zupanc, 1996), z naslovom »Life-line telefon, anketa o uporabnikih Life-line telefona«. Raziskava želi odgovoriti na več vprašanj, eno izmed njih je tudi: »Kakšna so socialna omrežja uporabnikov?«.

Z raziskovanjem socialnih omrežij starostnikov lahko pridemo do pomembnih podatkov. Gre za analiziranje pomembnih vezi, ki se prepletajo med starostnikom in njegovimi alterji. S pomočjo tega lahko pojasnujemo starostnikovo vedenje in delovanje. Alterji in z njimi značilnosti omrežij, v katerih delujejo starostniki, lahko namreč pomembno vplivajo na ravnanje in obnašanje posameznika. Takšna analiza nam torej razkrije globji vpogled v starostnikovo življenje, na podlagi tega pa jim lahko zagotovimo lažje preživljanje pozne starosti.

V tej nalogi se bom poglobila v analizo socialnih omrežij starostnikov in posledično tudi v analizo različnih tipov socialne opore (informacijska, emocionalna in materialna opora), ki jih starostniki prejemajo, pri tem pa me je zanimala tudi sestava omrežij starostnikov - kdo so osebe, ki dajejo socialno oporo, v kakšnem odnosu so s starostnikom in koliko jih je, oziroma če jih je dovolj. Poleg tega so me zanimala tudi starostnikova vsakdanja opravila. Ali je starostnik zmožen sam postoriti vsakdanje obveznosti in nuje, ali pri tem potrebuje pomoč in če jo, kdo mu pri tem pomaga. Na podlagi tega lahko ocenimo, kako starostniki živijo, kaj potrebujejo za običajno življenje in kako jim lahko pri tem še pomagamo.

Struktura diplomske naloge je oblikovana na način, da najprej opredelim socialno oporo, kjer spoznam različne vire opore in Vauxov ekološki model socialne opore, ki je eden najbolj izpopolnjenih. Sledi poglavje o socialnih omrežjih, kjer opredelim definicije, vrste ter značilnosti omrežij in podrobneje opišem egocentrično omrežje. Četrto poglavje predstavi življenje starostnikov, govori o njihovih omrežjih in opori. V petem poglavju sledijo opisi raziskav, ki so že bile opravljene na področju socialne opore in socialnih omrežij. Nato na podlagi predhodnih empiričnih raziskav in teorije postavim hipoteze. V naslednjem poglavju opišem namen raziskave, način zbiranja podatkov in predstavim pet generatorjev imen, ki sem jih uporabila v raziskavi. V osmem poglavju so predstavljeni empirični rezultati. Najprej primerjam osnovne demografske značilnosti starostnikov iz naše raziskave z raziskavo socialnih omrežij starostnikov iz leta 1995. Zatem sledi podrobnejša predstavitev rezultatov analize velikosti in sestave celotnih omrežij in podomrežij, ki sem jih dobila glede na merjeno dimezijo socialne opore. Naredila sem tudi analizo pogostosti socialnih stikov starostnikov z alterji. Na kratko sem primerjala tudi omrežja starostnikov Life-line telefona s petimi tipi neformalnih podpornih mrež po Wengerjevi (1994). Kot zadnja ostane analiza velikosti in sestave omrežij, ki sem jih dobila pri vprašanju pomoči pri starostnikovih vsakodnevnih opravilih. Na koncu sledi še povzetek osnovnih ugotovitev, pregled hipotez, nekaj možnosti za nadaljnje raziskovanje, ki so se mi ponudile v času mojega dela, ter kratek zaključek.

2. SOCIALNA OPORA

2.1 Definicije socialne opore

Poznamo mnogo definicij, ki govore o socialni opori. Nekateri avtorji znotraj teorije govorijo o vlogi socialnih vezi, drugi o socialni menjavi, tretji o subjektivni zaznavi socialne opore, spet četrti govorijo le o oblikah socialne opore.

Razlikujemo lahko zgodnje in kasnejše različice definicij socialne opore, ki se razlikujejo v poudarku na vrsto dimenzije socialne opore. Kaplan, Cassel in Gore so npr. definirali socialno oporo kot »zadovoljitev posameznikovih osnovnih socialnih potreb (odobravanje, zavest, pomoč) skozi oskrbo s socialno oporo« (Kaplan in drugi v Krause, 2001: 273). Podobno definicijo ima Cobb (v Krause, 2001: 273), ki pravi, da socialna opora vsebuje 3 komponente: (1) informacije, ki posamezniku zagotavljajo, da je vreden zaupanja in odobravanja; (2) informacije, da je posameznik ljubljen in (3) informacije, da je posameznik del komunikacijskega omrežja in vzajemnih dolžnosti. Cobbova definicija poudarja predvsem emocionalno oporo, kjer gre za občutek pripadnosti ter sprejemanje in skrb s strani pomembnih drugih, pozabil pa je na druge aspekte socialne opore (informacijsko, materialno). Kasnejše definicije se bolj ukvarjajo s socialno oporo kot interakcijskim in komunikacijskim procesom med ljudmi (npr. Vaux, 1988), vseeno pa med njimi najdemo tudi takšne, ki še vedno poudarjajo primarni pomen emocionalne opore (npr. Thoits, 1985).

Vaux (1988) podrobno opredeli socialno oporo kot koncept višjega reda in dinamični proces transakcij med osebo in njegovim opornim omrežjem. Socialno oporo deli na tri osnovne konstrukte: vire socialnega omrežja, specifična oporna dejanja oziroma oblike socialne opore in posameznikovo subjektivno zaznavo opore. *Viri* so del socialnega omrežja, na katere se posameznik obrača po pomoč in različno oporo, da bi zadovoljil potrebe in dosegel cilje. Lahko nudijo različno vrsto opore, kot je emocionalna, materialna, denarna opora, vodenje, socializacija ter ocenjevanje. *Oblike socialne opore* so različna dejanja z namenom pomoči posamezniku, ki so spontana ali namerna. Dejanja zajemajo dvojce: zagotavljanje blaga in storitev ter izražanje naklonjenosti in vrednotenje. *Zaznava opore* je subjektivna ocenitev opornih odnosov in opornega obnašanja. Subjektivna zaznava socialne opore je ocena

prisotnosti, zadostnosti in kakovosti opore. Gre za kazalec, ki pokaže, kako dobra je socialna opora in kako dobro izpolnjuje svoj namen (Kogovšek, 2001: 34; Vaux, 1988: 28-30).

Lin nam predstavi dva načina obdelave koncepta socialne opore. Prvi pristop govori o socialni opori kot o »zaznani ali tudi dejansko instrumentalni in/ali ekspresivni ponudbi s strani posameznikovih intimnih in zaupnih partnerjev, preostalih akterjev v njegovi socialni mreži in širši skupnosti.« (Lin v Vaux, 1988: 27). Zanimalo jo je predvsem, kakšen vpliv imajo različni medosebni odnosi na posameznika v nekem socialnem okolju in posameznikova stopnja socialne integracije v nekem družbenem okolju. Drugi pristop gradi na teoriji socialnih virov. Ugotovi, da ekspresivno oporo nudijo osebe, ki so s posameznikom močno povezane, medtem ko instrumentalno oporo nudijo alterji, ki jih s posameznikom veže šibka vez (Lin v Vaux, 1988: 26-27). Lin loči torej med dvema oporama, in sicer med instrumentalno, ki meri na uporabo socialnih vezi kot sredstev za doseganje ciljev, in ekspresivno funkcijo socialne opore, ki meri na uporabo socialnih vezi kot sredstev in ciljev hkrati (Iglič, 1989: 2). Obe obliki socialne opore sta posamezniku dostopni skozi vezi, ki pripadajo trem ravnam socialne vpetosti: v skupnost, v socialno mrežo in v intimne odnose, kar posameznik zaznava kot pripadnost skupnosti, kot sledenje normiranim odnosom v socialni mreži in intenzivno vključenost, ko gre za intimne odnose (Iglič, 1989: 2).

Thoits socialno oporo definira kot »raven, do katere so posameznikove temeljne socialne potrebe zadovoljene skozi interakcije z drugimi« (Thoits v Vaux, 1988: 25). Med temeljne socialne potrebe šteje potrebo po naklonjenosti, pripadnosti, varnosti, identiteti in cenjenosti. Navaja, da je »sistem socialne opore definiran kot vsota oseb v posameznikovem omrežju, na katere se lahko posameznik zanesa, ko potrebuje socioemocionalno ali/in instrumentalno oporo« (Thoits v Vaux, 1988: 26). Socialna opora je zanj sklop koristnih funkcij, ki jih druge pomembne osebe dajejo posamezniku (Thoits v Hlebec, 1999: 13). Thoits poudarja pomen emocionalne opore najpomembnejših drugih, saj naj bi zmanjševala stres in njegove posledice na zdravje in dobro počutje. Prav ti dobrodejni učinki, ki jih ljudje pridobijo v vsakodnevni interakciji z drugimi, so pomembni. Thoits je namreč mnenja, da »socialne vloge, pozitivne ocene partnerjev v teh vlogah in primerljivo uspešno izvajanje vlog (ali pomanjkanje ali izguba tega) vplivajo na percepcijo pripadnosti, varnosti, samospoštovanja in učinkovitosti, ki nato vplivajo na emocionalne izide (posledice), ki so temeljni indikatorji psihološkega dobrega in slabega počutja.« (Thoits v Kogovšek, 2001: 42-45). Socialne vloge izhajajo iz

socialnih pozicij oziroma pomembnih socialnih kategorij, kot so: partner, starši, zaposleni. Taki strukturirani odnosi zagotavljajo 3 pomembne stvari: (1) Socialne vloge, ki so skupek identitet, ki dajejo odgovore na temeljna eksistencialna vprašanja, dajejo življenju pomen, namen in smisel, zagotavljajo občutek varnosti in umeščenosti ter zmanjšujejo občutek strahu in negotovosti. Ko se posameznik vplete v omrežje, mu ta daje občutek pripadnosti, to pa je eno temeljnih značilnosti emocionalne opore. (2) Socialne vloge so vir pozitivne samoevalvacije. Če posameznik dobi skozi socialne vloge pozitivne ocene o samem sebi, mu ti zagotavljajo emocionalno oporo in obratno, če posameznik ni sprejet in če se ne obnaša po kulturno pogojenih pričakovanjih, sledi nesprejemanje s strani pomembnih drugih, temu pa sledi občutek krivde, osramočenost, obup. (3) Strukturirani odnosi pa so vir občutka nadzora nad lastnim življenjem, ki ga posameznik pridobi iz ustreznega delovanja v okviru teh odnosov. Uspešni poskusi obladovanja nalog prinašajo občutek zadovoljstva, veselja, ponosa, kar spet prispeva k dobremu počutju. Vključevanje v strukturirane odnose je osnova in bistvo socialne integracije, ki zagotavlja občutek varnosti in pripadnosti (Kogovšek, 2001: 43-45).

Shumaker in Brownell definirata socialno oporo kot »menjavo resursov med vsaj dvema posameznikoma, med ponudnikom in porabnikom resursov, pri čemer mora vsaj eden izmed njiju imeti namen z menjavo izboljšati blagostanje uporabnika« (Shumaker in Brownell v Vaux, 1988: 26). Resursi so tako definirani kar najširše, kot vse, kar je predmet menjave z namenom, da prispeva k blagostanju. Socialna opora je razločljiva socialna interakcija predvsem zaradi namena, ki je prisoten v menjavi, kar pomeni, da so lahko dejanski učinki menjave pozitivni, nevtralni ali celo negativni za porabnikovo blagostanje (Iglič, 1989: 3). Poudarjata tudi, da lahko socialno oporo nudijo tako osebe, ki so posamezniku emocionalno bližje, kot tudi tujci ter specializirani, formalni viri pomoči (Shumaker in Brownell v Vaux, 1988: 26).

House definira socialno oporo z vsebino menjave. Pravi, da je socialna opora definirana z vsebino menjave, oziroma je vključena v menjavo takrat, kadar medsebojno transakcijo sestavlja vsaj ena izmed štirih vsebin: (1) emocionalna zavzetost, ki temelji na zaupanju in pripravljenosti za poslušanje; (2) instrumentalna pomoč, kjer gre za pomoč v denarju, pri delu, različne usluge; (3) informacije o okolju ali (4) informacije o porabniku, ki so relevantne za njegovo samorazumevanje (feedback, socialna primerjava in potrditev) (Iglič, 1989: 3). House torej razlikuje med štirimi tipi socialne opore: emocionalno oporo, instrumentalno

oporo, informacijsko oporo in evaluativno funkcijo (samorazumevanje). House vidi socialno oporo kot nek problem, ki je povezan s socialno interakcijo, kjer so prisotni različni ljudje, na 4 različne, zgoraj omenjene načine (House v Vaux, 1988: 26).

Obstaja torej vrsta opredelitev dimenzij oziroma razsežnosti socialne opore. Po vseh različnih tipih in opredelitvah socialne opore se je z leti moral oblikovati dogovor o štirih najpomembnejših skupinah socialne opore (Kogovšek, 2001: 36; Zemljič in Hlebec, 2001: 203; Cohen in Wills, 1985):

1. Materialna ali instrumentalna socialna opora se nanaša na izmenjavo materialnih uslug, manjših storitev, denarja. Osebe, ki zagotavljajo to vrsto opore, so specializirane osebe, ki niso nujno pomembne in so funkcionalno zamenljive.
2. Informacijska opora, kjer gre za pomoč pri definiranju, razumevanju in soočanju s problematičnimi dogodki; gre za zamenjavo pomembnih informacij, potrebnih pri odločanju. Zagotavljajo jo osebe, ki so tesno povezane s posameznikom.
3. Emocionalna opora: gre za informacijo, da je posameznik cenjen in sprejet, nanaša se tudi na pomoč ob večjih ali manjših življenjskih krizah. Emocionalno oporo navadno zagotavljajo osebe, ki so s posameznikom močno in intimno povezane. Ti odnosi so trajnejši in tudi manj variabilni.
4. Neformalno druženje predstavlja oporo v obliki skupnega preživljanja prostega časa, prostočasnih aktivnosti, neformalnega druženja. To pa zagotavlja občutek pripadnosti in izpolnjuje potrebo po socialnih stikih.

2.2 Viri socialne opore

Gre za vprašanje, kdo zagotavlja socialno oporo. Pri tem ločimo dva pristopa, ki sta v literaturi najpogosteje prisotna: hierarhični in relacijski pristop. *Hierarhični pristop* loči vire socialne opore na podlagi njihove razdalje do posameznika. Zagovornik tega pristopa je Pearlin (v Igljč, 1989: 4), ki razlikuje tri vire socialne opore, in sicer (1) vire, ki pripadajo posameznikovi socialni mreži. Gre za najširšo skupino, saj so meje mreže hkrati tudi meje socialnih virov, na katere lahko posameznik še računa. V socialni mreži najde vse tiste vire, ki jih lahko uporabi v izrednih situacijah, a jih najverjetneje ne bo mobiliziral. (2) V socialnih skupinah so odnosi neposrednejši, aktivnejši in intenzivnejši. V tej skupini so predvsem tisti

viri, na katere se bo posameznik najverjetneje obrnil v kriznih situacijah. S temi osebami ima pogoste in neposredne stike in živijo v njegovi bližini. (3) V tretji skupini so osebe, s katerimi ima posameznik intenzivne intimne in zaupne medosebne odnose. To so vezi, ki posamezniku največkrat nudijo emocionalno oporo. Te odnose ljudje najpogosteje zaznavajo kot pretežno vzajemne odnose, še posebej v daljši časovni perspektivi ali pa do zaznave niti ne pride, kajti razume se jih kot nekaj lastnega intimnim odnosom. *Relacijski pristop* poudarja tri vidike socialnih vezi: kvantitativni, strukturni in funkcionalni vidik. Oseba prepozna vir socialne opore glede na vidik, ki ga želimo izpostaviti. (1) Kvantitativni vidik meri obstoj in število določenih vezi; (2) strukturni vidik meri posameznikovo socialno mrežo in njene lastnosti, kot so gostota, homogenost, moč vezi; (3) funkcionalni vidik pa meri, v kolikšni meri socialne vezi opravljajo določeno funkcijo (Iglič, 1989: 4-7).

Vire socialne opore pa lahko ločimo tudi na formalne in neformalne. *Formalni* viri so profesionalne storitve, ki so pooblašene in sponzorirane s strani države. Sem spadajo tudi zasebne profesionalne storitve in prostovoljne organizacije, ki prejemajo neposredna ali posredna denarna nakazila države (Froland v Vaux, 1988: 234). To so ljudje, ki so zaposleni v organizaciji in s posameznikom, ki potrebuje oporo, nimajo emocionalnih ali socialnih vezi. Formalni viri, ki so visoko specializirani, izvajajo pomoč na organiziran in v naprej dogovorjen način. Formalna omrežja ponavadi vsebujejo posameznike, ki zagotavljajo množico uslug, kot so: osebna nega, vsakodnevna nega, druženje, pomoč v gospodinjstvu, ipd. Med formalne vire pomoči pa spadajo tudi dejavnosti, ki nimajo narave uslug oziroma servisa. To so npr. verske organizacije, kulturne, socialne skupine in drugi posamezniki, ki izvirajo iz formalne strukture, čeprav lahko osebno zagotavljajo tudi neformalno oporo (Travis, 1995: 461-462). *Neformalno* pomoč zagotavljajo svojci, prijatelji in sosedi. Neformalni viri so nenadomestljiv vir pomoči, saj si veliko posameznikov ne more privoščiti plačane, formalne opore. Ta opora je torej edina, ki je ni treba plačevati; ponavadi je ta opora dolgoročna, celo doživljenjska, vsebuje emocionalno in funkcionalno komponento, za izvedbo pa ni potrebno neko posebno, specializirano znanje (Travis, 1995: 460-461). Poleg tega so posamezniki, ki prevzamejo vlogo »neformalnega pomočnika«, ljudje, ki veliko svojega časa namenijo pomoči posameznikom, z njimi pa jih vežejo čustva, ljubezen, naklonjenost. Prav zaradi tega so zelo pomembni in imajo visoko vrednost. Najbolj tipična neformalna pomoč je tista, kjer oseba skrbi za starejšega posameznika - ponavadi sta si v sorodu. Raziskave so pokazale, da neformalna opora lahko močno vpliva na podaljševanje

časa, ko starostniku še ni treba oditi v dom za ostarele zaradi starosti in problemov, ki jih prinese starost (Takamura in Williams¹: 24).

Treba je poudariti, da morajo formalni in neformalni viri delovati povezano in med seboj sodelovati. Ponavadi velja pravilo, da tista opravila, ki jih neformalni viri ne morejo zagotoviti, opravijo formalni, specializirani viri in obratno. Moramo pa se zavedati, da obstaja kompleksno sožitje med formalnimi in neformalnimi viri, med katerimi lahko občasno prihaja do nesoglasij in nasprotij, predvsem pa do sodelovanja in harmonije.

2.3 Vauxov ekološki model socialne opore

Vaux (1988) je razvil ekološki model socialne opore, kjer trdi, da je socialna opora »kompleksen stalen transakcijski proces med osebo in omrežjem, kjer transakcije potekajo znotraj spreminjajočega se ekološkega konteksta« (Vaux v Kogovšek, 2001: 66). Razvil je torej model socialne opore, kjer gre za ločevanje dejanske socialne opore (dogodki in aktivnosti izmenjave) in percepcije socialne opore, ki je odvisna od zaznavanja posameznika (Hlebec, 2003: 166).

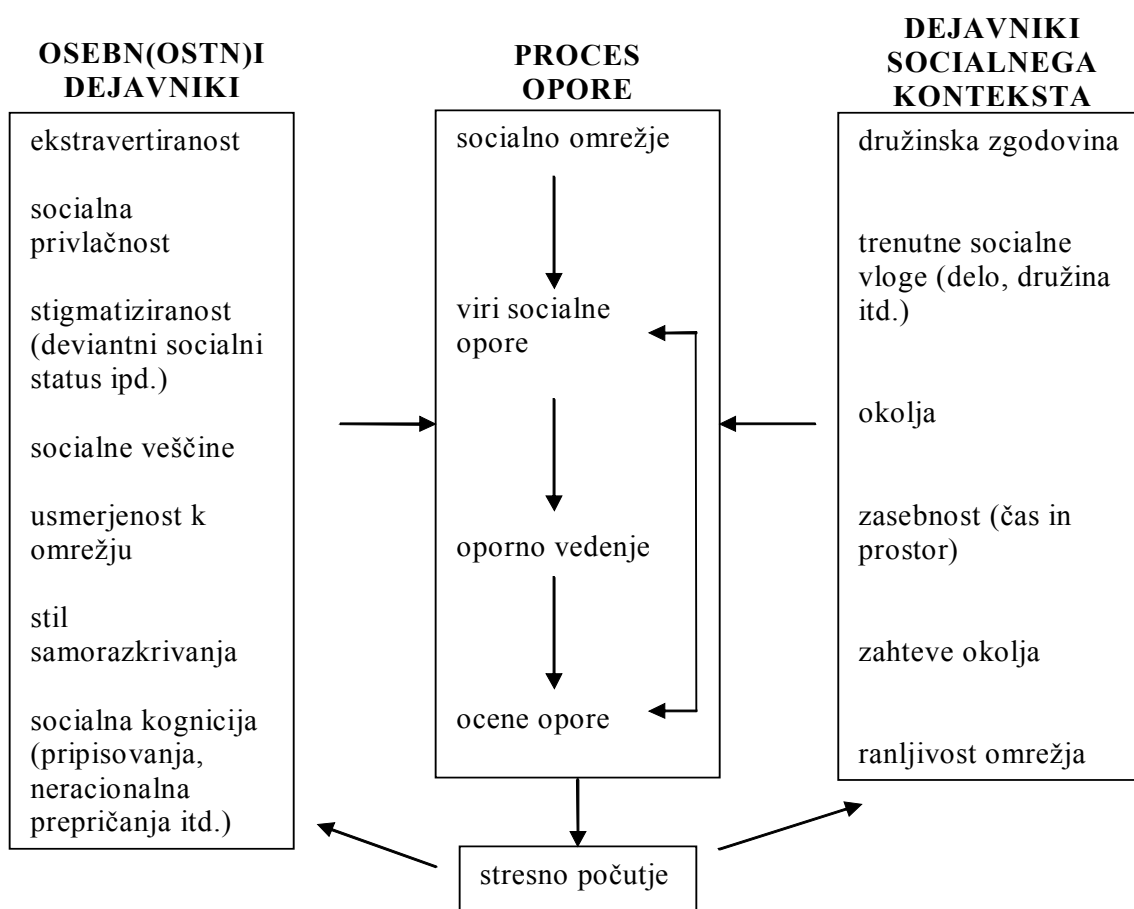
Socialno oporo definira kot metakonstrukt s tremi dimenzijami, oziroma s tremi elementi (Vaux, 1988: 28-29): (1) Omrežni viri socialne opore, na katere se posameznik obrača po pomoč in oporo, predstavljajo posameznikova socialna omrežja. Ta pomoč je lahko večja (ob smrti, ob velikem projektu) ali manjša (popravilo avta, zanimiv pogovor, sprehod), viri, ki jo nudijo, pa se lahko prekrivajo. (2) Oporno vedenje ali oblike socialne opore so specifična dejanja opore posamezniku, ki so lahko narejena spontano ali na željo prosilca opore. Med oporno vedenje spada zagotavljanje blaga in storitev ali le izkazovanje naklonjenosti, všečnosti. Obstaja 6 oblik opore: emocionalna, materialna/denarna, svetovalna/vodenje, odzivanje, praktična in druženje. Včasih oporno vedenje ni le koristno, kajti odvisno je od osebe, ki daje to oporo, od okoliščin dajanja opore, pomembna je oblika opore, čas ipd. Opora ima lahko torej različne posledice. (3) Vrednotenje socialne opore oziroma posameznikova subjektivna zaznava - ocena virov in oblik socialne opore, predstavlja oceno zadostnosti in kvalitete te opore (zadovoljstvo te opore, občutek pripadnosti, občutek, da drugi skrbijo za nas, ipd.). Pozitivno vrednotenje se lahko kaže v posameznikovem zadovoljstvu, občutku, da

¹ <http://aspe.os.dhhs.gov/daltcp/reports/carebro2.dtp>

zanj nekdo skrbi, da je z njim povezan, da komu pripada, da je spoštovan. Posameznik lahko ovrednoti celotno oporo, ki jo prejema, ali le del - ovrednoti določene vire opore, ali določeno obliko socialne opore.

Te tri elemente povezuje Vaux v enoten pristop, ki vključuje proces opore ter osebn(ostn)e dejavnike in dejavnike socialnega konteksta. Pravzaprav gre za medsebojno dinamiko teh treh dejavnikov, ki nam je predstavljena v sliki:

Slika 2.1: Opora kot transakcijski proces

Vir: Vaux v Kogovšek, 2001: 67

Vaux je mnenja, da mora biti posameznik sposoben razviti socialno omrežje in ga ohranjati ter obenem aktivirati vire socialne opore in na osnovi preteklih interakcij razviti vrednotenje opornega omrežja. Te dejavnosti pa so pod vplivom posameznikovih osebnostnih značilnosti

in socialnih kontekstov. Na omrežje socialne opore lahko torej močno vplivajo *osebnostni dejavniki* (osebnostne lastnosti, obnašanje, socialne veščine, izkušnje). Velik vpliv na velikost omrežja ima intravertiranost posameznika - manj gosta omrežja imajo sramežljive, osamljene osebe. Posameznik, ki je bolj sociabilen, bo imel pogosteje stike z različnimi ljudmi in bo zato relativno lažje razvijal in povečeval svoje oporno omrežje. Gre tudi za to, da kdo, ki je npr. fizično bolj privlačen, lažje vzpostavlja stike z ljudmi, si tako vzpostavi nove odnose in si širi omrežje. Veliko vlogo imajo tudi pozitivni in negativni stereotipi v odnosih. Posamezniki, ki imajo veliko različnih interesov, znanja, imajo tudi veliko stikov z različnimi ljudmi. Enako velja za tiste, ki imajo veliko socialnih izkušenj in veščin - le ti poročajo o pozitivnem ocenjevanju s strani družine in prijateljev, prejemajo veliko različne opore in so pozitivno ocenjeni. Posameznik se lahko usmeri k omrežju in s tem k opori naključno, pogosteje pa načrtovano. Negativna orientiranost je povezana z omejenimi viri opore, negativnimi ocenami opore, nesamozavestjo, slabo vzgojo ipd. Pozitivna orientiranost k omrežju pa se kaže z velikim številom virov opore, povečanim opornim vedenjem, pozitivnim vrednotenjem opore.

Vpliv *socialnih dejavnikov* na socialno oporo se kaže v vplivu norm in vrednot, socialnih vlog, statusov, ipd. Na oporo imajo velik vpliv določeni stresorji, kot so: neozdravljiva bolezen, tragične izgube. Družine z zaostalim otrokom imajo npr. manjša in redkejša omrežja kot ostale družine (Kasak in Marvin v Vaux, 1988:77). Velik vpliv ima izvorna družina, kajti najpogosteje so odnosi v družini kazalec, kako se bo posameznik obnašal do pomembnih drugih ljudi. Socialne vloge nimajo nič manjšega vpliva na socialno oporo - npr. prehod iz šolanja v zaposlitev lahko precej spremeni strukturo posameznikovega omrežja. Tudi okolje vpliva na oporo - nekatere arhitekturne rešitve lahko pospešujejo ali zavirajo nastajanje vezi oziroma interakcije med ljudmi. Vrsta dela lahko dramatično vpliva na socialne interakcije, srečevanje ljudi in grajenje odnosov.

Stres, predvsem stiska in žalost, lahko pozitivno ali negativno vpliva na aktiviranje omrežja in dajanja socialne opore. Lahko namreč aktivira posameznika, da si sam pomaga v stresnih situacijah, lahko tudi aktivira omrežja opore in nudenje pomoči; ali pa nasprotno, lahko zniža poiskuse opore in zamaje odnose s pomembnimi drugimi, ki to oporo skušajo nuditi. Stres je najpogostejši sprožilec opornega procesa in ima lahko hiter, neposreden učinek na mobilizacijo omrežja opore; stres na daljši rok pa ima lahko vpliv na vire, ki jih izčrpa, lahko

uniči celo omrežje ali le zmanjša obseg in kakovost (Vaux, 1988: 70-87; Kogovšek, 2001: 66-73).

Vaux meni, da je socialna opora koncept višjega reda, katerega je težko zajeti v eni, izčrpni definiciji. Predvsem gre zato, da Vaux vidi socialno oporo kot kompleksen proces, na katerega vpliva fokalni akter - posameznik ter njegovo socialno okolje. Akter aktivno sodeluje v razvijanju virov omrežja, vzpodbuja oporno obnašanje in ocenjuje oporne odnose (Kogovšek, 2001: 34, 66-73; Iglíč, 1989: 4).

3. SOCIALNA OMREŽJA

3.1 Definicija omrežja

Socialno omrežje je opredeljeno kot končno število akterjev oziroma enot in ene ali več relacij, torej odnosi, med njimi. Z vsako novo relacijo vzpostavimo na isti skupini enot novo omrežje. Igličeva (1988) definira socialno omrežje kot socialno okolje akterjev, kjer gre za strukturo relacij med akterji. Socialna mreža je opredeljena z množico socialnih enot, v kateri definiramo eno ali več relacij. Pri analizi socialnih mrež pa so pomembne tudi vezi, ki se prepletajo med anketirancem in njegovimi alterji ter s položajem posameznika znotraj teh relacij. S pomočjo tega lahko pojasnimo akterjevo vedenje, kajti alterji lahko pomembno vplivajo na ravnanje in obnašanje posameznika. S pomočjo teh socialnih vezi posameznik dosega cilje in izmenjuje pričakovanja, zahteve, potrebe ter aspiracije.

Treba je poudariti, da se definicija omrežij v socialni teoriji razlikuje od definicije za analitično rabo. Prva definicija se nanaša na mrežo kot izraz kompleksne množice medsebojno povezanih socialnih odnosov v socialnem sistemu, na nepropustno naravo mreže multipleksnih socialnih vezi in prepletenost socialnih krogov ter na značilnost socialne mreže, da vezi, vzpostavljene med posamezniki, ne sledijo njihovi razvrstitvi v razrede med individualne znake razlikovanja. Koncept socialne mreže za analitično rabo pa se definira kot sklop razločljivih socialnih vezi v definirani množici posameznikov z zahtevo, da značilnosti mreže kot celote služijo razumevanju socialnega vedenja posameznika (Iglič, 1988: 3-5).

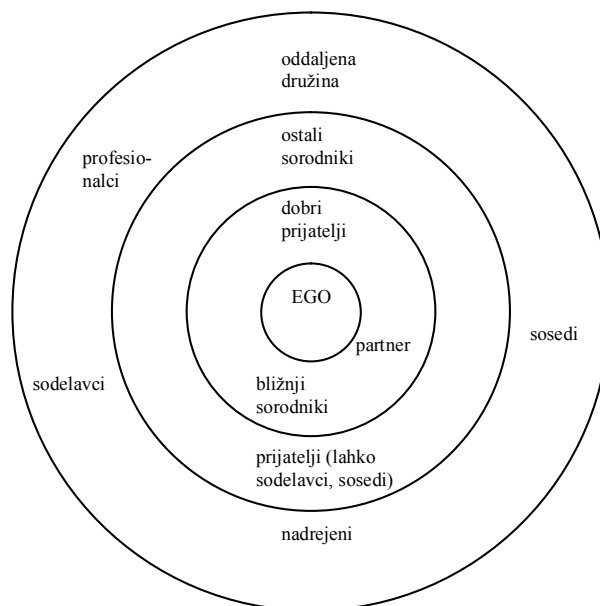
Primerno orodje za analizo mrež je analiza socialnih omrežij, saj se tako za razliko od standardnega družboslovnega raziskovanja, ki delovanje posameznikov in družbene pojave pojasnjuje predvsem z demografskimi dejavniki, osredotoča na pojasnjevanje delovanja posameznikov z značilnostmi omrežij, v katerih delujejo, in s položaji, ki jih imajo znotraj njih (Wasserman in Faust, 1998: 17 - 21). Wellman ugotavlja, da je pri analizi socialnih omrežij, poleg relacij, treba paziti tudi na druge značilnosti, kot na primer to, da so alterji medsebojno odvisne spremenljivke, da relacije služijo za prenos in pretok virov (materialnih in nematerialnih), da je struktura omrežja kot okolje, ki nudi priložnosti ali pa omejitve za

posameznikovo delovanje in da se strukture kažejo kot relativno trajni vzorci relacij med posamezniki (Wellman v Kogovšek, 2001: 12).

Podatki za analizo socialnih omrežij se zbirajo na različnih ravneh (npr. diada, triada, popolno omrežje in egocentrično omrežje). Prva raven analize je egocentrično omrežje, kjer opazujemo naključno izbrane posamezne enote, ki jih imenujemo ego, in njihova osebna omrežja, ki so sestavljena iz alterjev. Te relacije lahko naprej analiziramo, kjer merimo značilnosti relacij, demografske značilnosti egov in alterjev in značilnosti omrežja samega. Tipičen primer za egocentrična omrežja so osebna omrežja starostnikov (Hlebec, 2001: 64).

Egocentrično oziroma osebno omrežje posameznika je moč razdeliti na več območij koncentričnih krogov, ki predstavljajo razširjeno, socialno in intimno omrežje (slika 3.1). Ego, oseba, ki je v središču egocentričnega omrežja, goji kvalitativno različne odnose z osebami s posameznih območij. Razširjeni del omrežja zajema ljudi, ki jih posameznik sicer pozna, a ima z njimi bolj površinske odnose (npr. poslovne odnose, odnosi s sosedi). Socialno omrežje je tisti del omrežja, ki je že bližji posamezniku in sestoji iz bolj osebnih relacij (npr. prijatelji, sorodniki). Najpomembnejše relacije zajema najbolj notranji, intimni krog posameznikovega omrežja, ki ga označujejo zelo intimni in zaupni odnosi – partner, dobri prijatelji, bližnji sorodniki (Kahn in Antonucci, 1980: 519, Antonucci v Kogovšek, 2001: 18).

Slika 3.1: Teoretični model omrežij socialne opore

Vir: Kahn in Antonucci v Sugerman, 1986: 11

Člane osebnega oziroma lokalnega omrežja izberemo s pomočjo *generatorja imen* («name generator»). To je anketno vprašanje, s katerim dobimo seznam članov osebnega omrežja. Vsebina generatorja imen lahko bistveno vpliva na velikost in gostoto izmerjenega omrežja, značilnosti vezi ter variabilnost starostne in izobrazbene sestave omrežja, ne pa tudi na sestavo omrežja na splošno (po spolu, izobrazbi in starosti) (Kogovšek, 2001: 26). Uporabimo lahko enega ali več generatorjev imen, kar ima lahko prednosti in pomanjkljivosti, ki so prikazane v tabeli 3.1.

Tabela 3.1: Izbira generatorja imen

EN GENERATOR IMEN²	VEČ GENERATORJEV IMEN³
dobimo manjše omrežje	dobimo večje omrežje, ki je ponavadi precej heterogeno
vsebinska preobširnost vprašanj, nenatančnost, preohlapnost	vprašanja so natančna, zamejena in nedvoumna
možne so različne anketiranceve interpretacije vprašanj	dobimo bolj reprezentativna in natančna omrežja socialne opore
generator vsebuje le eno razsežnost socialne opore ali preveč različnih razsežnosti	specifičnost vsebine je lahko negativna, ker zmanjšuje primerljivost raziskav
zajame le del dejanskega omrežja socialne opore (le najbližje člane)	vsebina ni enako pomembna, bistvena za vse anketirance
je manj zamuden	pomemben je vrstni red vprašanj, saj lahko vpliva na priklic alterjev
manj občutljiv v smislu, da ne sprašuje o občutljivih zadevah	je časovno zamudnejši
je vsebinsko manj specifičen in omejujoč	po 5-tih generatorjih ne dobimo več novih alterjev
velika možnost primerljivosti podobnih raziskav s podobnimi generatorji	lahko postanejo naporni in dolgotrajni za ega, zato narašča stopnja napak

Vir: Kogovšek, 2001: 25-26

Pogosto se pri naboru članov lokalnega omrežja uporabljajo *omejitve*. Poznamo tri vrste omejitev, in sicer: omejitve števila izbir, časovni okvir ter prostorsko-geografske omejitve. Omejitve zgornje meje izbire alterjev povzročijo razlike v velikosti, sestavi in strukturi omrežja. Če je prisotna ta omejitev, anketiranci začnejo uporabljati različne strategije imenovanja alterjev. Moramo pa se zavedati, da omrežja ni mogoče dobro opisati, če število izbir omejimo (Holland in Leinhardt v Kogovšek, 2001: 29). Pri časovnem okviru gre za časovno omejitev, kjer velja pravilo, da daljši, kot je časovni okvir, manj natančni so odgovori in večje so napake. Problem se kaže tudi v omejitvi človeškega spomina in natančnosti informacij. Pri zadnjemu tipu omejitev pa gre za omejitve naštevanja alterjev v okviru egove soseske, njegove najbližje okolice ipd.

² Najbolj znan generator imen je t.i. Burtov generator imen, ki se glasi takole: »Včasih se večina ljudi pogovarja o pomembnih osebnih stvareh z drugimi ljudmi. Če se spomnite zadnjih šestih mesecev - to bi bilo do preteklega avgusta - kdo so ljudje, s katerimi ste se pogovarjali o pomembni osebni stvari?« (Burt, 1984 v Kogovšek, 2001:25).

Kasnejši raziskovalci npr. Bailey in Marsden (1999) in Straits (2000) so ugotovili, da so imeli ljudje težave pri razlagi pojma »pomembne osebne stvari«, zato so si jih različno interpretirali.

³ V eni izmed raziskav leta 1990 je bilo nakazano, da več generatorjev imen (v tem primeru štirje, kjer je šlo za reducirani Fisherjev merski instrument) daje 20% več imen kot Burtov generator.

Merjenje relacij v egocentričnem omrežju poteka torej tako, da najprej določimo seznam egov in seznam alterjev ter generator imen, ki ga bomo uporabili, ki nam bo izmeril tudi vsebino relacije. Nato izmerimo formalne značilnosti omrežja (velikost, sestava, pogostost stikov, starost stikov, geografska oddaljenost, moč relacij) in relacije ovrednotimo.

Znani so različni pristopi, ki določajo način izbire članov lokalnega omrežja v generatorju imen in določijo tudi vsebino relacij. Van der Poel (1993: 49-52) opredeli 4 pristope: (1) Pristop interakcije (angl. *interaction approach*), kjer si anketirani izpisujejo vse socialne interakcije v določenem časovnem obdobju ali pa poročajo o interakcijah v danem časovnem obdobju. (2) Pri čustvenem pristopu (angl. *affective approach*) se anketiranca vpraša, kdo mu je posebno blizu ali kdo je zanj posebno pomemben. (3) Pristop odnosov (angl. *role-relation approach*) je oblika določanja alterjev na način, da posameznika vprašamo po osebah, s katerimi je v določeni vlogi in do katerih goji neka pričakovanja in dolžnosti. (4) Pristop izmenjave (angl. *exchange approach*) temelji na teoriji socialne izmenjave in domneva, da so ljudje, ki so viri opore, pomembni pri oblikovanju respondentovega obnašanja, odnosov in vedenja. Pri tem pristopu posameznik našteje osebe, s katerimi sodeluje v različnih izmenjavah:

- čustvene izmenjave (pogovor o osebnih problemih)
- instrumentalne izmenjave (izposojanje denarja)
- izmenjave druženja (obiskovanje).

Igličeva (1988a: 3-4) je mnenja, da na splošno nimamo nekega splošnega konsenza za razdelitev članov oziroma relacij v razrede. V literaturi se največkrat pojavi delitev na tri generatorje vezi: instrumentalne, afektivne in normativne. Največkrat pa gre za prepletanje vseh teh komponent. Ta delitev pa vpliva tudi na strategijo pridobivanja informacij o akterjih v egocentričnih omrežjih. Izoblikovale so se tri strategije, ki si sledijo tudi v časovnih intervalih. Normativni generator vezi je razvil Laumann (Laumann v Iglič, 1988a: 4), kjer je spraševal anketirance po osebah, s katerimi so v nekem normativnem odnosu. V drugo generacijo strategij spada afektivni generator, kjer je anketiranec naštel osebe, s katerimi si je zelo blizu (Wellmann v Iglič, 1988a: 4), tretja strategija pa pripada instrumentalni opori, ki jo anketiranec prejme od svojih bližnjih. Gre za interakcijske aktivnosti med anketirancem in osebo, ki jo le ta navede. Ta pristop je razvil Fisher (Fisher v Iglič, 1988a: 4).

Anderson in Carlos (Anderson in Carlos v Iglič, 1988a: 5) sta ugotovila, da ti koncepti še niso dovolj za oblikovanje celotne teorije socialnih mrež. Anderson v ospredje postavi vprašanje, kako in v kolikšni meri so akterjeva vedenja in stališča povezana z značilnostmi njegove socialne mreže (z velikostjo, gostoto, multipleksnostjo vezi) ter o načinih, kako akter mobilizira in aktivira socialne vezi z namenom doseganja cilja. Poudari tudi pomembnost proučevanja formalnih postopkov za definiranje značilnih modelov socialnih mrež. Tretji poudarek pa je na raziskovanju teorij, ki bi pojasnile določeno strukturo socialne mreže.

3.2 Značilnosti omrežij

Značilnosti omrežij so zelo pomembne za raziskovanje in analizo socialne opore. Med te značilnosti spadajo: velikost, sestava, gostota omrežja, moč vezi, homogenost, geografska razpršenost.

Najpogosteje uporabljen in najrazumljivejši aspekt egocentričnih omrežij je *velikost*. Merimo jo tako, da enostavno seštejemo vse osebe, ki jih je alter naštel pri vsakem generatorju imen (van der Poel, 1993: 56). Velikost torej kaže na število alterjev v mreži, vendar je število oseb, ki jih imenuje anketiranec, v pomembni meri odvisen od njegove kooperativnosti ob anketiranju. Do popačene slike lahko pride tudi zaradi metodoloških dejavnikov, predvsem od izbranih generatorjev imen in v primeru, če znotraj generatorjev imen omejimo število imenovanih alterjev (npr. da anketiranec lahko navede le 8 alterjev). Poleg tega je treba opozoriti na izrazito enodimenzionalno definiranost velikosti omrežja, saj le ta ni nujno povezana z ustreznostjo socialne opore, saj ne odraža, koliko in kako kakovostno oporo posameznik dejansko dobiva, oziroma jo kot tako zaznava (Sarason, Sarason in Peirce v Kogovšek, 2001: 73). Pomembna je torej tudi kvaliteta vezi, ki nam pove, v kolikšni meri se poveča raznovrstnost akterjev v mreži s prihodom novega alterja.

Prednost velikih omrežij pred manjšimi je v večji dostopnosti virov opore ter njihovi raznolikosti. Večje kot je omrežje, verjetneje bo, da bo posameznik imel hitro na voljo nekoga, ki mu bo lahko pomagal, medtem, ko je v manjšem omrežju večja verjetnost, da katerikoli član v tistem trenutku ne bo dostopen. Večja omrežja so ponavadi tudi bolj

raznolika, kar pomeni tudi bogatejši in raznolik vir pomoči ter širši pogled na problem in njegovo reševanje (Campbell, Marsden in Hurlbert v Kogovšek, 2001: 74). Bolj kot je torej socialna mreža raznovrstnejša, večja je dostopnost akterja do različnih socialnih resursov, večja je tudi raznolikost resursov, ki jih akter uporabi, in večja je verjetnost, da se bo posameznik v svojem vsakdanjem življenju selil med različnimi socialnimi svetovi (Iglič, 1988: 9-10).

Pomembna je tudi *sestava omrežja*. Gre za delež prisotnosti alterjev posameznih značilnosti v socialnem omrežju in posledično kakovost omrežja oziroma kakovost pomoči, ki jo lahko nudijo njeni člani. Empirično se sestava omrežja izraža kot delež posameznih relacij, s katerim je ego povezan (% sorodnikov, % prijateljev, % sosedov, % formalnih virov). Posameznika za vsakega alterja vprašamo, v kakšni relaciji je z njim. Pomembni so torej odnosi med posameznikom in alterji, ki jih lahko enostavno razdelimo na sorodstvene in nesorodstvene; če želimo izvedeti več informacij, pa jih razdelimo npr. na bližnje in daljne sorodnike, prijatelje, sosede, ali pa te relacije še bolj razdrobimo. Pri tem pa lahko naletimo na težave pri opredelitvi posameznih tipov odnosov in interpretaciji le teh (Burt, van der Poel, Ruan v Kogovšek, 2001: 76), saj lahko ljudje te termine zelo različno razumejo in interpretirajo.

Tretja lastnost socialnih mrež je *gostota*, ki se kaže kot delež obstoječih vezi v celoti potencialnih vezi med akterji v mreži. Empirično gledano je gostota število vezi v egocentričnem omrežju deljeno s številom vseh možnih vezi in variira od 0 (alterji se ne zavedajo drug drugega) do 1 (vsi mogoči pari alterjev so med seboj povezani oziroma se poznajo). Pri gostoti ne smemo pozabiti tudi na velikost mreže, ki ima lahko na gostoto večji vpliv. Imamo lahko npr. dve zelo kohezivni skupini, vendar ima ena veliko akterjev, druga pa zelo malo (Iglič, 1988: 11, 25). Marsden (1987: 124) gostoto omrežja definira kot obratno mero raznolikosti omrežja. Gosta, zaprta omrežja pogosto vsebujejo podobne alterje, ti alterji pa se med seboj dobro poznajo. Gosta omrežja so lahko na primer tesno povezane družine, kjer se večina pripadnikov zanaša le na pomoč iz te skupine in ne potrebujejo ali nočejo pomoči drugih. Gostota mreže narašča z večanjem števila sorodstvenih vezi in pada z večanjem števila nesorodstvenih vezi. Gostota je povezana tudi z razpoložljivostjo soc. opore, saj velja načelo, da so raznolika omrežja lahko zelo učinkovita, posebej ob pomembnih življenjskih spremembah; po drugi strani pa vzdrževanje manj gostih omrežij zahteva več

napora, poleg tega pa lahko toliko različnih mnenj in vidikov povzroči zmedo, konflikte in stres.

Pomembna značilnost mrež je *homogenost*. Gre za alterje, ki imajo enake individualne karakteristike kot akter. Stopnja homogenosti je višja, več kot je alterjev, ki v mreži pripadajo istemu razredu, glede na izbrano akterjevo lastnost. Homogenost vezi izmerimo s pomočjo standardne demografske značilnosti enot ali članov omrežja. Tako se homogenost vezi empirično izraža kot odstotek enot glede na starost, spol, zakonski stan, zaposlitveni status, izobrazbo. Marsden (1987: 124) ugotavlja, da se heterogenost povečuje z raznolikostjo omrežja. Mere heterogenosti so najbolj direktne mere različnosti ljudi v omrežju. V svojih študijah analizira razlike po starosti, izobrazbi, rasi in spolu. Razlikuje pa alterje tudi po tem, ali anketirancu nudijo neformalno ali formalno oporo (so sorodniki ali ne). Homogenost oziroma heterogenost osebnega omrežja je torej najbolj neposreden indikator enoličnosti oziroma raznolikosti oseb, s katerimi lahko posameznik stopa v interakcije v okviru svojega omrežja. Visoka stopnja heterogenosti implicira integracijo posameznika v več družbenih sfer, kar pozitivno vpliva na instrumentalna dejanja, kot je npr. zbiranje informacij (Granovetter, Lin, Campbell v Marsden, 1987: 124).

Moč relacij se izraža kot stopnja intenzivnosti relacije, zato moramo meriti tako močne kot šibke relacije, kajti pomen ter vsebina le teh se bistveno razlikujeta. Močne relacije težijo k različnosti funkcij socialne opore, medtem ko šibke relacije težijo k specializaciji. Za šibke relacije so pričakovane trenutne ali kratke oblike vzajemnosti v opori izmenjave. Za močne relacije pa trenutne ali kratke oblike vzajemnosti niso pričakovane (Antonucci in Jackson; Goodenow, Reisine in Grady; Jung v Hlebec, 1999: 82).

Moč relacij merimo na dva načina. Ločimo nominalističen in realističen pristop. Pri nominalističnem pristopu raziskovalec sam določi moč relacije glede na različne kriterije, pri realističnem pristopu pa anketiranec sam določi moč in intenzivnost odnosov s posameznimi člani omrežja. Uporabljamo lahko kombinacijo realističnega pristopa za merjenje moči relacije, kjer anketiranec sam določi moč vezi (koliko se zanesete na to osebo, kako vam je ta oseba pomembna) in nominalističnega pristopa, kjer relacije merimo s pogostostjo stikov med egom in alterji (Hlebec, 2003: 63).

Marsden in Campbell (1984: 482–501) sta nekatere od teh mer moči relacij (občutek bližine, trajnost in pogostost stikov) primerjala in ugotovila, da je med njimi najboljši indikator moči relacij občutek bližine (npr. pri relaciji prijateljstvo). Trajnost stikov je slabša mera, ker preceni moč relacij s sorodniki, ki jih anketiranec pozna vse svoje življenje, niso mu pa nujno zelo blizu. Pri pogostosti stikov pa se med bližnjimi relacijami lahko znajde tudi del šibkih relacij, s katerimi se srečujemo vsak dan (npr. sosedje, sodelavci, sošolci).

Geografska oddaljenost je pomembna informacija za sosedska in prijateljska omrežja oziroma za omrežja socialne opore. Geografsko oddaljenost merimo z oddaljenostjo ega od alterja.

Predstavili smo torej lastnosti socialnih mrež, s katerimi ugotavljamo morfološke in interakcijske lastnosti. Mitchell (v Iglíč, 1988b: 84) ugotavlja, da so morfološke lastnosti tiste, ki zadevajo celoto vezi v egocentrični mreži - gre za velikost in gostoto omrežij, interakcijske lastnosti pa se dotikajo posameznih vezi, npr. intenziteto in simetričnost vezi.

4. SOCIALNA OPORA IN SOCIALNA OMREŽJA STAROSTNIKOV

Število starejših po svetu in pri nas se nenehno povečuje. Na začetku stoletja je bilo v Evropi pet odstotkov prebivalstva, starejšega od 65 let, leta 1990 že 13 odstotkov, leta 2025 pa naj bi bila že četrtnina prebivalstva starejša od 65 let. Najhitreje narašča število starih 80 let in več. V Sloveniji se je začel po letu 1980 izraziti proces staranja prebivalstva, k temu je pripomogla medicina, pa tudi skrb ljudi za bolj zdravo življenje. Tako je bilo konec leta 1996 v Sloveniji 12,5% starejših od 65 let, leta 2005 pa naj bi bilo že 14,8% starejših od 65 let. Tako so starejši vedno bolj pomembna demografska skupina z vsemi svojimi značilnostmi in potrebami (Dragan, 1997).

Starostniki so nedvomno posebna, drugačna skupina prebivalstva, ki potrebuje posebno skrb. Staranje se torej začne že pri rojstvu, kasneje pa prinaša mnoge biološke, psihološke in socialne spremembe. (1) Biološke spremembe običajno lahko hitro opazimo, ker se večina le teh izraža s fizičnimi spremembami, ki so vidne s prostim očesom. (2) Psihološke spremembe so posledica starostnih sprememb v možganih in se kažejo v zmanjševanju nekaterih funkcij. Accetto (Accetto v Zaletel⁴) trdi, da se zmanjša tudi zmogljivost za duševno delo in spomin. (3) Socialne spremembe se s starostjo kažejo kot dogodki in spremembe, kot so smrt pomembnih drugih, spremenjeno denarno stanje, zamenjava bivanjskega okolja, odhod otrok od doma ipd (Zaletel⁵). Vse te spremembe pa lahko pripeljejo v popolno odvisnost, bodisi na domu starostnika ali v domovih za ostarele. Prav gotovo je bivanje doma bolj prijazno za ostarelega, vendar so družine, kjer živijo tri generacije pod isto streho, prej izjeme kot pravilo (Bošnjak, 1998).

Ličerjeva loči starost v dve stopnji: Prva stopnja, ki traja od 60 do 70. leta, zajema proces upokojevanja. Dejavnost in aktivnost se ne zmanjšata, temveč se bolj usmerita v družino in družinska opravila ter dejavnosti za svoje lastno zadovoljstvo (različni kojički). V drugi stopnji (od 75 let naprej) pa nastopi prava upokojitev, kjer se posameznik umiri, bremenijo ga pogoste zdravstvene težave in tarejo okrnjene psihične sposobnosti. Življenje brez posebne »nege« postaja težavnejše za posameznika in njegove bližnje. Zmanjšajo se funkcije

⁴ http://www.vsz.uni-lj.si/~zn/zal_zn_starostnika.htm

⁵ http://www.vsz.uni-lj.si/~zn/zal_zn_starostnika.htm

samostojnosti in prihaja do vedno večje odvisnosti od drugih (Ličer, 1994). Dejstvo je, da potrebe po tuji pomoči z večjo starostjo naraščajo. Tujo pomoč potrebuje:

- 15% prebivalcev, starih več kot 65 let,
- 30% prebivalcev v starosti od 70 do 80 let,
- 60% prebivalcev nad 80 let (Skupnost v Zaletel⁶).

Tabela 4.1: Delež populacije, stare nad 65 let, v zavodskem in izvenzavodskem varstvu v Evropi v letu 1995 (v %)

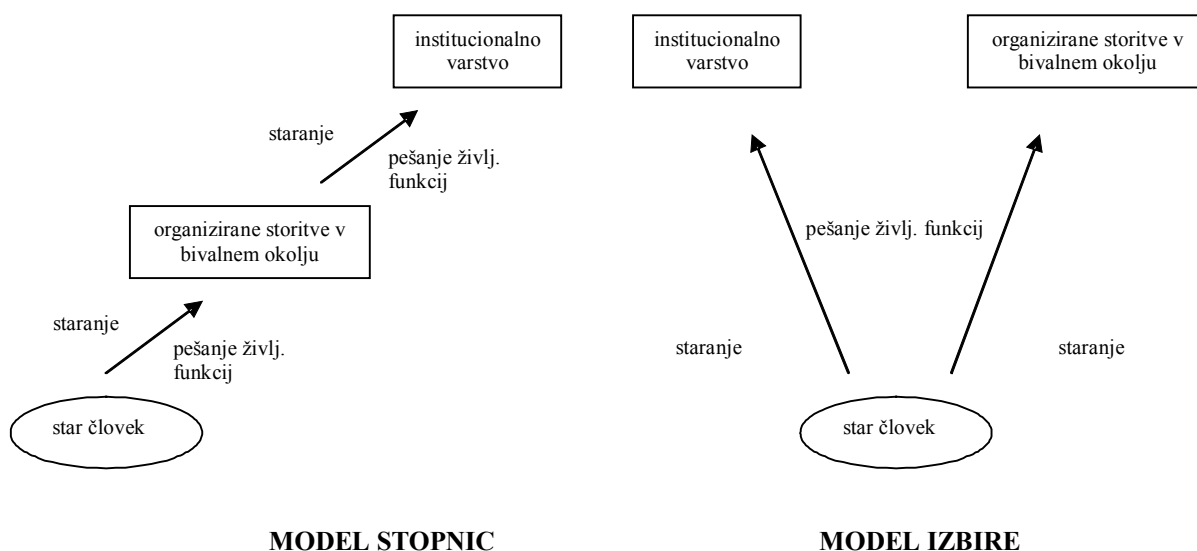
DRŽAVA	INSTITUCIONALNO VARSTVO	POMOČ NA DOMU
Nizozemska	10	13
Danska	6	17
Švedska	6	17
Francija	6	7
Irska	6	7
Velika Britanija	5	8
Nemčija	5	3
Belgija	4	6
Slovenija (1996)	4	13
Grčija	2	1
Italija	2	1
Portugalska	2	1
Španija	2	1

Vir: (2000) Ekonomsko ogledalo 01/2000. Inštitut za ekonomska raziskovanja. Ljubljana.

Tabela 4.1 nam kaže delež populacije, stare nad 65 let, ki potrebuje institucionalno varstvo ali pomoč na domu. Opazimo, da Slovenija pravzaprav ne zaostaja za razvito Evropo pri potrebah po institucionalnem varstvu in pomoči na domu, predvsem 13% delež pri pomoči na domu ni videti majhen. Vse to kaže na nujnost ukrepanja v tej smeri - predvsem razvoj nege in pomoči na domu in nege ter oskrbe v institucijah, saj vemo, da potrebe na teh dveh področjih v Sloveniji še malo niso pokrite. Vodenje lastnega gospodinjstva lahko namreč ohranja starostnike pri dobrem zdravju, vendar le ob predpostavki, da imajo ustrezno stanovanje, občutek varnosti in organizirano pomoč. Načrtna oskrba stanovanj za stare ljudi z vzporednim razvijanjem organizirane pomoči je nujno potrebna, da se starostniku zmanjša potreba po odhodu v dom ali da se ta potreba vsaj časovno odmakne (Vovk, 1994: 28).

⁶ http://www.vsz.uni-lj.si/~zn/zal_zn_starostnika.htm

Slika 4.1: Model stopnic in model izbire

Vir: Bevk v Narobe, 2003: 35

Organizirana pomoč na domu lahko starostniku predstavlja dva modela (Bevk v Narobe, 2003: 33): model stopnic in model izbire (glej sliko 4.1). Odločitev za prejemanje pomoči na domu namesto odhoda v eno izmed ponujenih institucij lahko pomeni, da se ostarela oseba na ta način odreče institucionalni mreži pomoči. Starostnik se odloča med dvema oblikama in navsezadnje izbere sebi bolj ustrežno. To ponazarja model izbire. Lahko pa se odloči za organizirano pomoč v svojem bivalnem okolju kot za neko predhodno stopnjo institucionalne oblike nadaljnjega življenja. Tako vrsto izbire predstavlja model stopnic. Na ta način star človek podaljša samostojno bivanje v svojem domačem okolju in se obenem zaveda morebitne institucionalne oblike bivanja v prihodnosti. Bolj ko se človek stara, bolj pešajo njegove življenjske funkcije, zato je celovita pomoč in skrb za tako osebo vedno bolj potrebna. (Nagode, 2003: 35).

Ko starostniki postanejo omejeni na lastno stanovanje, lahko to pripelje do posebne oblike omejene samostojnosti z družbeno izolacijo ali pa do vključevanja opornih formalnih in neformalnih virov iz lokalnega in širšega okolja (Hojnik - Zupanc, 1999). Med neformalne vire uvrščamo predvsem družino, prijatelje in sosede, formalni viri pa se kažejo v razvoju različne tipologije storitev v bivalnem okolju starostnika (Hojnik - Zupanc, 1996: 16-23):

- stacionarne, alternativne oblike institucionalnega varstva (dnevno varstvo, gerontološki centri - pri nas tega ni),
- prilagojena stanovanja z urejeno pomočjo
- mobilne storitve (dostava obrokov, življenjsko potrebnih dobrin, organizirani prevozi - v Sloveniji pri tem nastopajo družinski člani)
- storitve na domu (medicinske storitve, osebna nega, instrumentalne bivanjske storitve, varovanje, socializacija),
- storitve na daljavo (mreže, ki opravljajo varovanje, mreža za nujni klic, informacijsko posredniški centri, mreža za strokovno svetovanje, mreža za laično svetovanje in povezovanje ljudi s specifičnimi problemi, mreža za interesne, pristočasne dejavnosti, mreža za urejanje osebnih, življenjskih storitev).

Eni izmed najbolj ustreznih tipologij opornih mrež sta tipologiji Marinove in Wengerjeve (Hojnik - Zupanc, 1996: 10-13; Wenger, 1994). Marinova deli oporne mreže po oblikovno-izvedbenem merilu na formalne in neformalne, ki se med seboj razlikujejo po kvaliteti medsebojnih vplivov in po stopnji vključenosti posameznika v prvi ali drugi tip mreže. Prvi tip sestavljajo javne strokovne službe in izvajalci storitev na domu. Uporabnik nastopa v vlogi prejemnika pomoči, odnos med njim in izvajalci pa določajo strukturne značilnosti sistema in prevladujoča ideologija starostnikovega varstva. Drugi tip sestavljajo neformalni viri. Eden od glavnih neformalnih virov je družina, ki v prvi fazi pomaga in nadzoruje pomoč. Družino lahko opredelimo kot (1) moralno skupnost, kajti družina je nekaj častnega in pomembnega; (2) »socialno tehnologijo«⁷, ki ureja pomembne vezi in odgovornosti med generacijami in spoli, in (3) dom, ki predstavlja prizorišče, kjer se sorodniki gibljejo, srečujejo, izvajajo različne vloge, izrabljajo čas (Marin, 1994: 35). Ostali neformalni viri opore, poleg sorodniških in družinskih vezi, so še sosedje, prijatelji in sodelavci. Marinova omenja tri različne vloge neformalnih mrež: mreže delujejo kot posredniki izmenjave socialnih storitev v ekonomskih, simboličnih, psiholoških in socialnih zadevah; delujejo kot posredniki družbene interakcije ter predstavljajo forum za navezovanje koristnih stikov, ker so njihovi člani pomembne osebe od zunaj (Milardo v Marin, 1994: 37).

⁷ Pri »socialni tehnologiji« se iz družbenega življenja, družbenih dejavnosti in družbenih odnosov gradi »izdelek«, ki se ga da uporabiti. »Socialna tehnologija« deluje kot bistven del sistema socialnovarstvene pomoči oziroma kot nujen predpogoj za uporabo »trde tehnologije (npr. invalidskega vozička).

Med raziskavami o neformalnih podpornih mrežah je doslej najbolj poglobljeno tipologijo izdelala Wengerjeva (v Hojnik - Zupanc, 1999: 134). Tipe podpornih mrež je opredelila s tremi kriteriji:

- prostorska blžina sorodnikov,
- delež družine, prijateljev in sosedov v podporni mreži,
- stopnja interakcije med starejšim posameznikom ter družinskimi člani, prijatelji, sosedi in skupinami v bivalnem okolju.

Na podlagi rezultatov je oblikovala pet tipov odnosov, ki jih je poimenovala neformalne podporne mreže (Wenger v Hojnik - Zupanc, 1999: 134-135):

1. *Sorodstvena mreža*: najpomembnejši pomočniki so v istem gospodinjstvu ali v bližini stanujoči družinski člani, pomagajo pa tudi prijatelji in sosedje. Te mreže so majhne (4 člani), značilne so za starejšo skupino starostnikov, starih nad 80 let, ki so vdovci in slabšega zdravja. Slabost te mreže je morebitno omejevanje starostnikove neodvisnosti s pretirano skrbjo in preveliko mero pomoči.
2. *Integralna povezanost v bivalnem okolju* oziroma sosedska mreža temelji na družinski pomoči, prijateljih in sosedih. Največkrat so sosedje tudi prijatelji. Vzpostavi se v stanovanjskih naseljih in obsega 8 in več članov. Prevladuje pri mlajši skupini starejših ljudi (pod 80 let). Pri tem tipu obstaja visoka stopnja samostojnosti v sklopu dosegljive neformalne pomoči.
3. *Samostojna, samozadostna oporna mreža* prevladuje pri posameznikih, ki živijo sami, nimajo otrok, bližnjih sorodnikov ali so samski. Stiki med družinskimi člani in sosedi se vzpostavljajo redko, življenje poteka pretežno v stanovanju. Te mreže so precej majhne. Edina alternativa je institucionalno varstvo.
4. *Podporna mreža v širšem bivalnem okolju* temelji na pomoči prijateljev ali prostovoljnih organizacij, kjer je posameznik sodeloval. Sorodniki večinoma živijo daleč. Mreža vključuje več kot 8 članov, prevladuje pa pri poročenih osebah srednjega socialnega sloja, ki živijo skupaj s partnerjem in so zamenjali bivališče po upokojitvi.

Posamezniki si samostojno izbirajo vrsto storitev, ki jo potrebujejo in pogosto posegajo po plačanih storitvah.

5. *Oporna mreža pri osebah z zaprto zasebnostjo* prevladuje pri osebah, ki so poročeni, brez otrok ali le ti živijo daleč. Bivalno okolje so zamenjati po 40. letu starosti. Medsosovski odnosi so na nizki stopnji, prijatelji ne živijo v bližini. Te mreže so majhne (do 4 članov). Pri tem tipu mrež je malo možnosti za vzajemno izmenjavo. Ko posameznik ne zmore več samostojno živeti, je alternativa institucionalno varstvo.

Velik vpliv na starostnikovo zmanjševanje odvisnosti pa ima tudi uporaba telekomunikacijske in informacijske tehnologije v vsakdanjem življenju. Temeljni namen vseh tehničnih pripomočkov je izboljšanje kakovosti samostojnega bivanja v lastnem stanovanju tudi v pozni starosti. Tehnološki razvoj vseskozi napreduje in generacije se soočajo in sprejemajo tiste novosti, ki so jim na razpolago v njihovem življenjskem obdobju. Za starejše ljudi pa imajo tehnične novosti sploh poseben pomen. V različnih oblikah mu popestrijo vsakdan ter obenem olajšajo življenje. Predstavljajo mu pripomoček, saj mu pomagajo ohranjati neodvisno in samostojno življenje (Hojnik - Zupanc, 1996: 10). Informacijska tehnologija daje starostnikom možnosti (Elton v Hojnik - Zupanc, 1996: 11), da čim dlje ostanejo produktivni član družbe, da se lahko elektronsko povezujejo, da lahko varno bivajo v stanovanju z varovalnim alarmnim sistemom, da jim nudi boljšo informiranost in reševanje osebnih problemov s pomočjo različnih servisov, rešuje manjše probleme v zvezi s sluhom, vidom in spominom in zmanjšuje potrebe po mobilnosti izven stanovanjskega okolja.

Dejstvo je, da se je življenjska doba prebivalstva podaljšala, družba je ustvarila boljše možnosti za daljše življenje, zdaj pa je treba ustvariti še možnosti za boljše življenje starostnikov, ekonomsko varnost in družbeno organizirano pomoč za starejše ljudi. V naslednjih poglavjih bomo spoznali, kako živijo starostniki, ki uporabljajo Life-line telefon kot sredstvo za večjo samostojnost. Zanimalo me je njihovo življenje, njihove navade, kakšno oporo prejemajo, skratka vse, kar bi vsaj malo olajšalo delo pri razvijanju postopkov za zmanjšanje omejevanja samostojnosti starostnikov.

5. RAZISKAVE O SOCIALNIH OMREŽJIH IN SOCIALNI OPORI

V zadnjem času je bilo narejenih mnogo raziskav na temo socialnih omrežij in socialne opore. V tem poglavju predstavljam le nekatere najpomembnejše empirične študije. Pogledali si bomo vpliv demografskih spremenljivk na velikost in sestavo socialnih omrežij ter sestavo omrežij glede na dimenzijo socialne opore.

5.1 *Velikost socialnih omrežij*

Velikost omrežij definiramo s številom oseb, ki jih je anketiranec imenoval. Raziskave so pokazale, da obstajajo razlike v velikosti omrežja glede na različne demografske značilnosti posameznikov, kot so: spol, starost, zakonski stan, izobrazba.

Marsden (1987: 128) trdi, da velikost omrežja s *starostjo* upada. Ugotovil je, da imajo starostniki (starejši od 65 let) v povprečju le malo več kot 2 alterja v omrežju, saj lahko starost vpliva na možnosti formiranja različnih stikov z drugimi osebami in nezmožnost udeleževanja v družabnem življenju. Van der Poel (1993: 69) to trditev potrди in doda, da se kaže tendenca zmanjševanja velikosti omrežja s starostjo, ko začnejo ljudje izgubljati člane omrežja (upokojitev, smrt, fizične težave), predvsem od 60 leta dalje. Druge raziskave so pokazale v povprečju malo večja omrežja, kot jih omenja Marsden. Raziskava starostnikov (od 60 do 95 let) v Jeruzalemu je pokazala, da imajo starostniki v povprečju 6,34 alterjev v svojih omrežjih (Auslander in Litwin v Antonucci in Akiyama, 1995: 359); House in Kahn ugotavljata, da imajo starostniki na splošno v svojih omrežjih od 5 do 10 alterjev (Antonucci in Akiyama, 1995: 360). Chappell in Prince (1994: 48) trdita, da imajo Kanadčani v visoki starosti v povprečju 12,32 alterja v omrežju. V raziskavi, ki je izvedena na reprezentativnem vzorcu Jugoslovanov (Iglič, 1988a), je povprečna velikost omrežja na vzorcu ljudi (starih od 55 do 75 let) znašala 3,21 alterja. V raziskavi o omrežjih socialne opore Ljubljancanov leta 2002 pa je povprečna velikost omrežja starejših Ljubljancanov (65 let in več) znašala 5,8 alterja. Na tem mestu naj opomnim, da so nekatere raziskave pokazale, da se velikost omrežja s starostjo ne spreminja (Antonucci in Akiyama, 1987: 521).

Antonucci in Akiyama (v Dupertuis, Aldwin in Bosse⁸: 5) nakazujeta razlike po *spolu* - ženske imajo v svojih omrežjih večje število alterjev. Dykstra (Dykstra v Ferligoj in drugi, 2002: 14) pa navaja razloge, zakaj pride do razlik po spolu. Obstajajo strukturalne razlike, ki so rezultat različnih družbenih pozicij, ki jih moški in ženske zavzemajo v družbi; poznamo pa tudi dispozicijske razlike, kjer gre za interpersonalne potrebe in veščine, ki jih imajo moški in ženske. Treba je poudariti, da ostale raziskave kažejo, da razlike v velikosti omrežja glede na spol niso znatne (Marsden, 1987: 129; van der Poel, 1993: 17). Empirične ugotovitve, ki se nanašajo na razlike po spolu, so zelo različne in nekonsistentne. Študije predlagajo, da je treba pazljivo preučiti spol v kontekstu socialnih vlog, kajti le te imajo lahko velik vpliv (Vaux, 1988: 169-170).

Naj omenim raziskavo, kjer Fisher (1982: 33) ugotavlja razlike tudi po *izobrazbi*, saj naj bi imele bolj izobražene osebe v povprečju večja omrežja. Enakega mnenja je van der Poel (1993: 71), ki pravi, da so omrežja višje izobraženih večja od nižje izobraženih kar za 15%. Tudi Marsden (1987: 129) pravi, da imajo osebe z visoko izobrazbo za 1,8 krat večja omrežja kot osebe, ki niso končale srednje šole. Verjetno gre razlog za to iskati v predpostavki, da imajo višje izobraženi tudi višje dohodke, zato lahko več potujejo, srečujejo različne ljudi in vzdržujejo stike z njimi. (Fisher, 1982: 5).

Van der Poel (1993: 81) v svoji raziskavi ugotovi razlike v *zakonskem stanu*. Neporočeni, torej samski, ovdoveli in ločeni, imajo manjša omrežja kot poročeni. Enako ugotovijo tudi v raziskavi Ljubljčanov (Ferligoj in drugi, 2002: 14) in v raziskavi Ensela (Ensel v Vaux, 1988: 174). Treba pa je poudariti, da je bilo narejenih le malo raziskav, ki bi podrobno raziskovale vpliv zakonskega stanu na omrežja socialne opore.

Raziskave kažejo, da ima velikost omrežja velik vpliv tudi na *zdravstveno stanje* tistega, ki pomoč prejema. Veljalo naj bi pravilo, da večje kot je omrežje posameznika, boljše bo njegovo počutje in zdravje (Hammer, Rook in Burt v van der Poel, 1993: 4; House in Kahn v Chappell in Prince, 1994: 33). Tudi Cohen in Syme (v Chappell in Prince, 1994: 30) ugotavljata močno povezavo med socialno oporo in zdravjem. To lahko razložimo s pozitivnim vplivom socialne opore na posameznika, saj imajo številni medosebni odnosi

⁸ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

direkten vpliv na dobro počutje ne glede na oporo, ki jo nudijo. Tesni odnosi z družino, prijatelji, sosedi dajejo posamezniku občutek, da so del širše skupnosti, da se lahko na nekoga zanesejo, da jim bo nekdo nudil pomoč, ko jo bo potreboval. Vse to lahko pripomore k boljšemu počutju in zdravju posameznika, ne da bi bila pri tem izvedena kakršna koli dejanska opora (van der Poel, 1993: 4-5). Podobno meni tudi Thoits (v Kogovšek, 2001: 42-45), saj poudarja dobrodejen učinek socialne opore na posameznikovo percepcijo pripadnosti in varnosti ter na njegovo dobro počutje in zdravje.

Kako pa je z razpoložljivostjo določene socialne opore? V raziskavi, ki je bila izvedena na vzorcu Ljubljčanov (Ferligoj in drugi, 2002: 10), se pokaže, da so največja omrežja tista, ki nudijo oporo v smislu neformalnega druženja, sledijo omrežja emocionalne opore in opore v smislu hujše bolezni, najmanjša pa so omrežja, ki nudijo večjo materialno oporo oziroma denarno oporo. Fisher (1982: 128) je mnenja, da so svetovanja, torej informacijske opore, manj pogosto deležni poročeni, še posebej poročeni moški, starejše osebe ter manj izobraženi. Lopata (v O'Bryant in Hansson, 1995: 445) je v svoji raziskavi v Chicagu ugotovil razlike glede na zakonski stan - vdovelim najbolj primanjkuje denarna pomoč, zato prihaja do razlik med omrežji denarne opore poročenih in neporočenih (vdovelih). Fisher (1982: 130) ugotavlja, da imajo starejše ženske večja omrežja, ki nudijo materialno oporo, kot starejši moški.

5.2 Sestava socialnih mrež

Sestavo socialnih mrež ugotavljamo s povprečnim številom sorodstvenih in nesorodstvenih vezi v posameznikovi mreži. Kane (Kane v Chappell in drugi, 1994: 25) trdi, da neformalni viri socialne opore, kot so npr. sorodniki, prijatelji in sosede, predstavljajo 75% do 85% vseh, ki dajejo oporo. Delež omenjanja sorodnikov se ponavadi giblje okoli 50% (Wellman, Burt, Marsden, van der Poel v Ferligoj in drugi, 2002: 10). V raziskavi o omrežjih socialne opore Ljubljčanov (65 let in več) leta 2002 je bil delež sorodnikov 49%, formalnih virov je bilo 44%, 26% prijateljev in 8% sosedov. Ugotovili so, da imajo starejši Ljubljčani v svojih omrežjih največji odstotek sorodnikov, odstotek formalnih in prijateljskih vezi s starostjo upada, narašča pa odstotek sosedskih vezi (Ferligoj in drugi, 2002). Igličeva (1988) ugotavlja, da imajo starostniki, stari od 55 do 75 let, v Jugoslaviji v svojem omrežju kar 50%

sorodnikov, 9% je formalnih virov (vendar so pri tem izvzete institucije), 16% je sosedov in četrtnina prijateljev.

Analize raziskav so pokazale razlike po *spolu*. Ženske v svoja omrežja v večji meri kot moški vključujejo sorodnike (van der Poel, 1993: 17, Marsden, 1987: 129, Rosenthal v Chappell in Prince: 1994: 29), pri tem pa ne prihaja do večjih razlik. DePutuis, Aldwin in Bosse v raziskavi o staranju⁹ pa so nakazali, da imajo starejši moški v svojih omrežjih večji delež prijateljev, medtem ko van der Poel (1993: 17-18) trdi ravno obratno.

Raziskave (Fisher, 1982; Marsden, 1987) so pokazale, da bolj *izobraženi* anketiranci navajajo značilno manj sorodnikov in več prijateljev. Gre torej za upad odstotka sorodnikov in porast deleža prijateljev v omrežju z višanjem izobrazbe (Fisher, 1982: 92; Marsden, 1987: 129). Ta pojav razloži Fisher (1982: 92), ki trdi, da so izobraženi ljudje samozavestnejši, kar jim pomaga pri navezovanju stikov s tujci, s katerimi se spoznajo in s časom postanejo prijatelji. Poleg tega imajo izobraženi posamezniki že v osnovi prednost pri srečevanju z ljudmi, saj posameznik obiskuje več različnih šol in s tem srečuje veliko različnih ljudi.

Pojavijo se razlike po *zakonskem stanu*, saj imajo poročeni ljudje v svojih omrežjih več sorodnikov in sosedov, spet trdi Fischer (1982: 80, 252), ki se mu pridruži tudi van der Poel (1993: 83). Raziskava o staranju¹⁰ in Moorova (Moore v van der Poel, 1993: 84), nakazujeta tudi, da imajo osebki, ki so samski, ločeni ali ovdoveli v svojih omrežjih pogosteje več prijateljev, kot tisti, ki so poročeni.

Raziskave so pokazale, da imajo starostniki, ki imajo *zdravstvene težave* oziroma so slabega zdravja, v svojih omrežjih pogosteje sorodnike, saj so le ti osebe, ki mu dajejo emocionalno oporo (Friedman v Deputuis in drugi¹¹: 3), ter da so posamezniki, ki so bolni, bolj odvisni od sorodnikov, saj zaradi svoje bolezni niso zmožni vzdrževati in sklepati prijateljstev (Pearlin, Aneshensel, Mullan in Whitlatch v Deputuis in drugi¹²: 13).

⁹ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

¹⁰ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

¹¹ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

¹² <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

Vemo, da navajanje sorodnikov narašča s *starostjo* anketiranca (Marsden, 1987: 128; van der Poel, 1993: 81), saj se starostniki znajdejo v posebnem življenjskem obdobju, kjer so možnosti druženja in vzpostavljanja stikov omejene, zato jim ostanejo predvsem sorodniki. Značilno je tudi, da se v poznejših življenjskih obdobjih zmanjšuje delež prijateljev ter povečuje delež sosedov ter sorodnikov (Iglič, 1988a: 24; van der Poel, 1993: 81; Fisher, 1982: 99, 115), saj je starostnikova mobilnost omejena, manjše je druženje in izguba prijateljev je pogosta (Vaux, 1988: 225).

5.3 Sestava socialnih mrež glede na dimenzijo socialne opore

V preteklih empiričnih študijah so ugotovili, da se nekateri nosilci socialne opore specializirajo za določeno vrsto opore, drugi pa zagotavljajo več različnih dimenzij opore. Zelo pomembno vlogo imajo neformalni viri, na kar je opozoril že Kane (Kane v Chappell in Prince, 1994: 32), ki pravi, da le ti zagotovijo približno 75% do 85% vseh osebnih potreb starostnikov. Tudi Ward (v Chappell in Prince, 1994: 32) trdi, da so sorodniki in prijatelji prva asistenca, ki nastopi, ko posameznik potrebuje pomoč. Wellman in Wortley (1990: 572-573) opozarjata predvsem na sorodstvene vezi, ki pogosto skrbijo za več dimenzij opore. Pomembni so sorodstveni odnosi med starši in otroci ter brati in sestrami. Ožji člani družine in emocionalno bližje osebe ponavadi skrbijo za emocionalno oporo in druženje, včasih prevzamejo nase tudi ostale vrste opore, medtem ko bolj oddaljeni člani omrežja poskrbijo predvsem za instrumentalno in informacijsko oporo. Strokovnjaki, kot so Cantor, Arling in Wenger (Cantor, Arling in Wenger v DePurtuis¹³: 3) trdijo, da obstajajo razlike, kdaj se starostniki obrnejo po oporo k sorodnikom in kdaj k prijateljem. K sorodnikom se obrnejo, ko gre za t.i. fizične potrebe, kot so pomoč pri dajanju zdravil, osebna nega, ipd.; ko nastopijo psihološke potrebe in potreba po emocionalni opori (osamljenost), pa se obrnejo k prijateljem. Veljalo naj bi torej pravilo, da je socialna opora, ki jo dajejo sorodniki, bolj povezana s fizičnim zdravjem in bolj instrumentalna, socialna opora, ki jo dajejo prijatelji pa je povezana s psihičnim zdravjem in je bolj emocionalna (LaGreca, Auslander, Greco, & Spetter v DePurtuis in drugi.¹⁴: 4). Podobnega mnenja sta tudi Wellman in Wortley (1990: 570), saj v svoji raziskavi pravita, da prijatelji skrbijo za emocionalno oporo, pri tem pa navajata pričanje ene od anketirank, ki pravi: »Samo telefonsko slušalko dvignem in že je tam samo zame.

¹³ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

Vem, da enako čuti tudi ona.« (Wellman in Wortley, 1990:570). Drugi avtorji (Mancini in Blieszner; Hamon in Blieszner, Rossi in Rossi v Antonucci in Akiyama, 1995: 362) pa trdijo, da emocionalno oporo, poleg instrumentalne, zagotavlja družina in ne prijatelji.

Sosedje so bili zmeraj eden od glavnih virov medosebnih odnosov, saj so to osebe, ki so skoraj takoj dostopne in na voljo (van der Poel, 1993: 12). Sosedje zagotavljajo manjše storitve (Wellman in Wortley, 1990: 569). Ena od anketirank v raziskavi opisuje svojo sosedo: »Vsak teden gre zame v trgovino in opravi nakupe, zamenja mi žarnico, če je potrebno, in podobne stvari. Enkrat, ko sem imela grozne bolečine, sem jo poklicala in prosila, če me lahko pelje k zdravniku. Na njo lahko zmeraj računam.« (Wellman in Wortley, 1990: 570).

Formalna mreža zagotavlja predvsem instrumentalno pomoč in storitve strokovno zdravstvene narave. Formalna pomoč prevladuje tudi pri pripravi in dostavi hrane na dom, pozitivnem socialnem nadzoru in ukrepanju v kritičnih situacijah. Predhodna raziskava starostnikov z Life-line telefonom leta 1995 je pokazala, da kar $\frac{3}{4}$ anketirancev prejema eno ali več formalnih oblik pomoči na domu (Hojnik - Zupanc, 1996: 291-292), zato lahko zaključim, da so starejši ljudje vse bolj odvisni od formalne mreže socialnih in zdravstvenih storitev.

¹⁴ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

6. HIPOTEZE

Hipoteze sem oblikovala na podlagi predstavljene teorije in rezultatov predhodno izvedenih empiričnih študij. Oblikovala sem 9 hipotez, ki jih bom v nadaljevanju poskušala preveriti na svojih podatkih.

Fisher navaja (1982: 251-252), da imajo izobražene osebe v povprečju večja omrežja kot manj izobražene osebe in da imajo te osebe v svojih omrežjih tudi manjši delež sorodnikov in večji delež prijateljev.

H1: Z višanjem izobrazbe pričakujemo večje socialno omrežje.

H2: Višja izobrazba je pozitivno povezana s številom prijateljev in negativno povezana s številom sorodnikov v omrežju.

Zdravje in dobro počutje je pozitivno povezano s številom oseb v osebnem omrežju oziroma z velikostjo omrežja (Hammer, Rook in Burt v van der Poel, 1993: 4; House in Kahn v Chappell in Prince, 1994: 33). Analize raziskav kažejo, da večje kot ima posameznik omrežje, bolj bo zadovoljen, bolje se bo počutil in bo boljšega zdravja. Osebe v omrežju so potencialni »pomembni drugi«, ki so pripravljeni pomagati, oziroma nuditi oporo, ko je to potrebno. Oseba, ki ima tesne stike s svojo družino, prijatelji, sosedi, se bo počutila kot del tega omrežja, na katerega se lahko nasloni, zanese in od katerega lahko pričakuje pomoč, ko jo bo potrebovala (van der Poel, 1993: 4), zato se bo ta oseba počutila varno, njegovo počutje bo dobro, enako tudi zdravje.

H3: Pri osebah z boljšim zdravstvenim stanjem, so izmerjena večja socialna omrežja.

Velikost omrežja upada s starostjo anketirancev (Marsden, 1987: 128; Van der Poel, 1993: 69; Antonucci in Akiyama, 1987: 520), ko začnejo ljudje izgubljati člane omrežja zaradi nezmožnosti udeleževanja v družabnem življenju, upokojitve, smrti prijateljev in partnerjev ter fizičnih težav, ki onemogočajo gibanje.

H4: S starostjo pričakujemo upad velikosti socialnega omrežja.

Poročeni ljudje imajo v svojih omrežjih več sorodnikov kot neporočeni (ovdoveli ali ločeni) (Fischer, 1982: 80, 253; van der Poel, 1993: 70). Posamezniki, ki so ovdoveli, so ločeni ali

niso bili nikoli poročeni, imajo večji delež prijateljev v svojih omrežjih kot poročeni (Moore v van der Poel, 1993: 84).

H5: Pričakujemo, da bodo imeli poročeni starostniki večji delež sorodnikov in sosedov v omrežju.

H6: Pri osebah, ki so neporočene (samski, ločeni, ovdoveli), se kaže večji delež prijateljev v omrežju.

Starejši anketiranci imajo v svojih omrežjih že skoraj polovico vezi, ki so sorodniške (Wellman, Burt, Marsden, van der Poel v Ferligoj in drugi, 2002: 10), saj se starostniki znajdejo v posebnem življenjskem obdobju, kjer so možnosti druženja in vzpostavljanja stikov omejene, zato se zmanjša tudi delež prijateljev (van der Poel, 1993: 70, 81). Gre tudi za značilnost tretje generacije, ki svoje življenjske motive preusmerja večinoma v družinsko sfero. Na to kažejo tudi rezultati v raziskavi socialnih omrežij Ljubljančanov (2002), saj pravijo, da imajo starejši Ljubljančani v svojih omrežjih najvišji delež sorodnikov (49%).

H7: Z višanjem starosti prihaja do povečanja deleža sorodnikov in zmanjšanja deleža prijateljev v omrežju.

Socialna opora družinskih članov se največkrat povezuje z dajanjem instrumentalne opore, medtem ko se socialna opora prijateljev povezuje z nudenjem emocionalne opore. Cantor (v DePurtuis¹⁵: 3) ugotavlja, da je družina, predvsem partner in otroci, prva izbira, ko ljudje potrebujejo stvarno pomoč, saj ne čutijo potrebe po vzajemnosti, torej obvezi po vračanju te pomoči. Harevenova poleg tega tudi trdi, da sorodniki najpogosteje zagotavljajo ekonomsko oporo in varnost (Hareven, 2001: 151). Ko pa gre za socialne probleme, čustva, osamljenost, se ljudje pogosteje obrnejo na prijatelje, saj so prijatelji ljudje, s katerimi si delimo iste interese in zgodovino ter si jih želimo imeti v družbi za pogovor, izmenjavo mnenj, ipd. (Arling, Crohan in Antonucci, Wenger v DePurtuis¹⁶: 3). Prijatelji so izbrani prostovoljno, s posameznikom jih družijo enaki interesi, čustva, razmišljanja, zato posamezniku pogosto nudijo emocionalno oporo (van der Poel, 1993: 15).

H8: Emocionalno oporo nudijo v glavnem prijatelji.

H9: Materialno oporo nudijo v glavnem sorodniki.

¹⁵ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

¹⁶ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

7. METODOLOŠKI PRISTOP

Namen diplomske naloge je analiza velikosti omrežij starostnikov, sestava omrežij ter analiza različnih tipov socialnih omrežij (emocionalno, informacijsko, socialno omrežje) starostnikov oziroma uporabnikov telefona Life-line. Primerjava s prejšnjimi raziskavami - Raziskava Uporabnikov Life-line telefona, ki se je odvijala leta 1995 (Hojnik - Zupanc, 1996), Raziskava o socialnih omrežjih Ljubljančanov iz leta 2002 (Ferligoj in drugi, 2002) in še nekatere druge raziskave, nam bodo nakazale spremembe v velikosti, sestavi in tipu socialnih omrežij.

Način zbiranja podatkov je bil strukturiran intervju za ugotavljanje socialnih, fizičnih in psihičnih zmožnosti uporabnikov Life-line telefona¹⁷. Uporabljena je bila torej osebna anketa, ki jo je sestavljalo 71 vprašanj ter njihova podvprašanja odprtega in zaprtega tipa, s katerimi smo želeli analizirati spremenljivke, kot so: demografija in bivanjske razmere, socialna in zdravstvena pomoč, socialna in oporna mreža ter uporabna vrednost telefona Life-line.

Z anketo je mogoče obravnavati različne raziskovalne probleme, pri tem pa lahko dobimo tudi podatke o osebnem vrednotenju posameznikovih interakcij ter o raznolikih tipih relacij in omrežij. Pomanjkljivost ankete je v tem, da mora anketirani odgovarjati po spominu (vprašanja so retrospektivna), zahtevana je določena stopnja agregacije (npr. glede na frekvenco stikov), na rezultate lahko vplivata tako anketar kot tudi anketiranec ali celo tretja oseba, ki je pri anketiranju tudi prisotna, stroški so pogosto zelo veliki zaradi kompleksnosti anket, pojavijo se lahko najrazličnejše napake, kot npr. pomanjkljivo izpolnjena anketa, površnost anketarjev, napake pri kodiranju (Hlebec, 2003). Odgovori anketirancev ponavadi le delno odsevajo realnost. Kažejo lahko tudi na to, kako je bilo vprašanje postavljeno, kako

¹⁷ Enota raziskave je torej uporabnik telefona Life-line (varnostni alarmni sistem), katerega jim kot storitev ponuja Center za pomoč na domu. Organizacijsko deluje že od septembra 1992. Za uporabnike je dostopen 24 ur dnevno, in sicer po dveh poteh: preko navadnih telefonskih linij, ki jih lahko koristijo vsi, ki potrebujejo pomoč in iščejo informacije, ali preko Life-line telefonskega sistema, ki ga uporabljajo le imetniki posebnega telefona z rdečim gumbom. To je varnostni alarmni sistem, ki temelji na telefonskem priključku. Gre za telekomunikacijski sistem, ki zagotavlja pomoč, kadar je sprožen klic. Sistem vključuje alarmni sprožilec (t.i. rdeč gumb, ki ga ima starostnik za vratom na vrvi), poseben telefonski aparat, telefonsko omrežje in mrežo pomoči. Obesek z rdečim gumbom je brezžično sprožilo, s katerim aktivirate telefon iz razdalje 25 metrov. S klicateljem se pogovori o vzroku klicanja usposobljen operater in ko ugotovi, kakšno pomoč potrebuje, poskrbi, da pomoč tudi prejme. Kadar se operaterju ob klicu klicatelj ne odzove, bo predpostavljala, da potrebuje nujno pomoč, ki jo bo priskrbel v najkrajšem možnem času.

je bilo (ne)jasno opredeljeno. Odsevajo tudi anketirančevo željo po odgovajanju, zainteresiranost, odnos do anketarja ipd. Vse te situacije lahko vplivajo na rezultate analize, a ponavadi ne v taki meri, da bi se spremenile osnovne tendence. (Fisher, 1982: 17).

Pri anketnem zbiranju podatkov si moramo najprej narediti program, oziroma se moramo vprašati, kaj merimo. Določiti si moramo, kaj so naše enote. Pri tem moramo vedeti, kakšno bo naše omrežje (popolno ali egocentrično), kolikšno bo število izbir (ali bo omejeno ali neomejeno), kakšne bodo časovne in prostorsko-geografske omejitve. Definiramo pa tudi relacije - kakšna bo vsebina relacij (empirične klasifikacije), formalne značilnosti relacij (frekvenca stikov, starost stikov, oddaljenost in moč), relacije moramo ovrednotiti (ustreznost, zadostnost, zadovoljstvo) in ugotoviti moramo, ali gre tu za spraševanje po pozitivnih ali negativnih relacijah. Predmet opazovanja torej ni samo enota, pač pa tudi njene relacije in celotno omrežje.

Vsebinska osnova dela uporabljenega vprašalnika je bila torej socialna opora. Teorija in empirične študije nam kažejo, da je socialno oporo smiselno razdeliti na štiri osnovne razsežnosti: materialno, informacijsko, emocionalno oporo in oporo v smislu druženja. Zato smo tudi v vprašalniku o omrežjih socialne opore starostnikov za generatorje omrežja uporabili naslednje generatorje imen, ki so merili 3 razsežnosti socialne opore:

1. Včasih ljudje prosijo druge ljudi za nasvet, kadar v njihovem življenju nastopi kakšna večja sprememba, npr. huda bolezen. Kdo so ljudje, ki jih običajno prosite za nasvet, kadar pride do takšne spremembe v vašem življenju? (informacijska opora)
2. Včasih se ljudje o pomembnih osebnih stvareh pogovorijo z drugimi ljudmi, npr. kadar se sprejo z nekom, ki jim je blizu, kadar so slabe volje, nerazpoloženi in podobno. S kom se običajno pogovarjate o osebnih stvareh, ki so za vas pomembne? (emocionalna opora)
3. Recimo, da bi se znašli v situaciji, ko bi potrebovali večjo vsoto denarja, npr. za nujen nakup izgubljene proteze, pa sami trenutno te vsote ne bi imeli na razpolago, npr. 500.000,00 SIT. Na koga bi se obrnili, da bi vam posodil denar (na osebe, ne institucije)? (materialna opora)
4. Koga bi prosili za uslugo, če bi potrebovali prevoz? (materialna opora)
5. Na koga se najbolj zanesete? (Oseba naj omeni do 3 osebe, ki jim najbolj zaupa.) (emocionalna opora)

Intervjuje smo izvajali študenti Fakultete za družbene vede v juniju, juliju in avgustu 2001. Najprej smo analizirali vprašalnik, ki se je uporabljal že v predhodni raziskavi uporabnikov telefona Life-line leta 1995. Z nosilkama raziskave smo nekatera vprašanja črtali iz ankete, druga smo spremenili in priredili, nekaj vprašanj smo dodali. Opozorjeni smo bili tudi na posebnosti vprašalnika, na doslednost pri anketiranju in na nekatere težave pri anketiranju starejših oseb, kot so težja zbranost, zdravstvene težave, psihološke težave.

Preden smo odšli na teren, so se zaposleni v Centru dogovorili za dan in uro našega prihoda ter starostnike na dan anketiranja še enkrat telefonsko opozorili na naš prihod. Moram poudariti, da nam je Center omogočil vpogled v vse informacije, ki smo jih kasneje še dodatno potrebovali pri raziskavi. Vsak starostnik, ki najame telefon Life-line, mora namreč izpolniti določen vprašalnik o starostnikovem domu, bližjih sorodnikih, boleznih. Poleg anket smo torej uporabili informacije tudi iz teh vprašalnikov, saj nismo želeli utrujati starostnika z vprašanji, katerih odgovore smo lahko dobili po drugi poti.

Prvo opravilo, ki smo ga po anketiranju mogli izvesti, je bila izdelava baze s programom SPSS, kjer smo določili spremenljivke in lastnosti le teh. Imeli smo predvsem nominalne¹⁸ in ordinalne¹⁹ spremenljivke in relativno malo enot. Morali smo ločiti bazo starostnikov in bazo alterjev, ki smo jih zbrali z generatorji imen, ter drugo bazo alterjev, ki smo jih dobili pri pomoči pri vsakodnevnih opravilih. Sledilo je agregiranje baz, saj smo mogli iz ločenih baz ustvariti novo, ki je vsebovala tako starostnike kot njihove alterje. Nato so stekle analize podatkov, ki sledijo v naslednjih poglavjih. Zaradi narave podatkov, ki smo jih dobili z raziskavo, smo uporabili predvsem opisne statistike, kar pomeni, da gre za statistično analizo zbranih podatkov brez težnje, da bi iz teh podatkov posploševali čez njihov obseg.

¹⁸ spremenljivka, katere vrednosti omogočajo razlikovanje med vrednostma samo z neenakostjo ali enakostjo, npr. spol, registrska številka

¹⁹ spremenljivka, katere vrednosti omogočajo kvečjemu ureditev enot po velikosti, npr. stopnja izobrazbe, ocena kakovosti s točkami

8. PREDSTAVITEV OSNOVNIH REZULTATOV

V tem delu se bom lotila analize osnovnih podatkov, ki smo jih zbrali v raziskavi leta 2001, in te podatke primerjala z raziskavo, ki so jo opravili že leta 1995 z naslovom »Razvoj centra za pomoč na domu v Ljubljani, kot temelj za oblikovanje mreže informacijsko-koordinacijskih telekomunikacijskih centrov v Sloveniji« (Hojnik - Zupanc, 1996).

V raziskavi je sodelovalo skupaj 62 starostnikov, ki imajo Life-line telefon, 15 jih je sodelovanje iz zdravstvenih in osebnih razlogov odklonilo. Sodelovalo je 51 uporabnic in 11 uporabnikov. Malo manj kot $\frac{3}{4}$ anketirancev je starih 80 let in več, v starostni skupini 65 do 79 let je 15 starostnikov, kar znaša $\frac{1}{4}$ anketirancev, mlajša od 65 let pa sta le dva starostnika. Glede na zakonski stan, ki zajema samske, poročene, ovdovele in razvezane starostnike, je skoraj 86% starostnikov brez partnerja - od tega jih je $\frac{3}{4}$ ovdovelih, 15% je poročenih, ostali so razvezani ali samski. Okoli 44% jih je ovdovelih več kot 10 let. Pred upokojitvijo je imela skoraj tretjina uporabnikov višjo ali visoko izobrazbo, 29% starostnikov ima končano osnovno ali srednjo šolo. Torej ima kar 60% starostnikov osnovno, srednjo, višjo ali visoko šolo, tretjina je delala kot nekvalificiran oziroma kvalificiran delavec ali kmet, 7% starostnikov pa je bilo vodstvenih delavcev, podjetnikov ali obrtnikov.

Stanje se od leta 1995 ni pretirano spremenilo, saj je v predhodni raziskavi starostnikov leta 1995 sodelovalo 60 uporabnikov varovalno alarmnega sistema, povečalo se je le število moških, in sicer iz 2 na 11. Leta 1995 je bila manj kot polovica starostnikov starih 80 let in več - gre torej za trend staranja uporabnikov varovalnega telefona, saj je bilo 13% več starostnikov v starostni skupini 65 do 79 let. Ovdovelih je bilo za 8% manj, poročenih pa za 5% manj kot v novejši raziskavi. Enak delež starostnikov je bilo zaposlenih kot uslužbencev z osnovno, srednjo, višjo ali visoko šolo - 63%.

Vsi starostniki živijo v Ljubljani. Ker je ta dovolj dobro opremljena z nujno infrastrukturo, nima nihče več kot 45 minut hoda do zdravstvenega doma, trgovine, banke, pošte, centra za socialno delo in doma starejših občanov. Seveda je ta ocena zahtevanega časa relativna, kajti nekateri starostniki imajo težave pri hoji, so na invalidskih vozičkih ali uporabljajo drugo vrsto pripomočkov.

Skoraj polovica (47%) starostnikov živi v lastniškem stanovanju, 18% je takih, katerih lastnik stanovanja je hči, pri ostalih pa je lastnik nekdo drug. Anketiranci so s svojim stanovanjem v večini zadovoljni, le 4 so nezadovoljni. Največ anketirancev živi v stanovanjskem bloku (58%), več kot četrtnina jih živi v večstanovanjski starejši hiši. Ko smo v raziskavi povpraševali po željah, je skoraj $\frac{3}{4}$ starostnikov izjavilo, da bi v primeru, da ne bi mogli več živeti sami, najraje živeli v domu za starejše občane, 17% bi jih naraje živelo s svojimi otroki, ostali pa bi živeli z najeto gospodinjo ali kako drugače.

V prejšnji raziskavi je veliko več starostnikov živelo v lastniškem stanovanju - 88%. Opazimo tudi razliko z letom 1995 pri željah, kam bi starostniki šli, če ne bi mogli več živeti sami, kajti takrat je le 37% starostnikov odgovorilo, da bi odšli v dom, kar 17% bi jih najelo gospodinjo, 10% bi živelo z otrokom, ostali pa so ostali neopredeljeni. Lahko sklepamo, da so se storitve in organiziranost domov za starejše občane izboljšale, saj se je delež starostnikov, ki bi želeli živeti v domu, precej povečal.

V povprečju so starostniki ocenili, da se počutijo zadovoljivo, ko smo jih vprašali po zdravstvenem stanju. Več kot polovica starostnikov je ocenila, da se počutijo dobro ali odlično oziroma primerno svojim letom; 15% se jih počuti zadovoljivo, skoraj tretjina pa se počuti slabo, kar ni presenetljivo, saj so v povprečju stari 83 let. V raziskavi smo spraševali tudi po zdravstvenih težavah in boleznih starostnikov. Kot najpogostejše zdravstvene težave so starostniki navedli težave s srcem (62%), težave s kostmi in sklepi (polovica starostnikov), nevrološke težave (več kot tretjina), prebolela kap (16%), probleme z ledvicami (5,2%), več kot $\frac{3}{4}$ anketirancev pa težijo tudi druge zdravstvene težave. 11% starostnikov uporablja invalidski voziček, 20% pa uporablja tudi druge ortopedske pripomočke. Psihično počutje smo ugotavljali z vprašanji, kaj starostniki menijo o življenju na splošno. Približno $\frac{3}{4}$ starostnikov meni, da se stvari slabšajo, ko postajajo starejši; da imajo manj energije kot pred letom dni; da se počutijo manj koristni, ko postajajo starejši; da se jim včasih zdi, da ni vredno živeti; da so sedaj manj srečni, kot so bili v mlajših letih; da so sicer zadovoljni s svojim življenjem in da jih stvari včasih zelo prizadenejo. Kar 60% starostnikov se včasih, pogosto oziroma večino časa počuti osamljeno.

V anketi so se našla tudi vprašanja o dnevni aktivnosti. Gre za prevlado bolj pasivnih aktivnosti: starostniki veliko časa preživijo pred televizijo (71%), veliko berejo (63%), gredo

na sprehod (42%), poslušajo radio (39%), povabijo k sebi svoje sorodnike (32%) in drugo. Starostniki le redko hodijo na počitnice (le 40%), kar je pričakovano, saj so to osebe, ki so precej neaktivne zaradi svoje starosti.

Če primerjamo zdravje in počutje s prejšnjo raziskavo, opazimo, da se starostniki počutijo bolje. Takrat je namreč kar 40% starostnikov ocenilo svoje zdravje kot slabo. Leta 1995 so anketiranci v večini primerov bolj bolehal. Na splošno je bilo več bolezni srca in ožilja (67%), kosti in sklepov (65%), prebolelih kapi (35%) in bolezni ledvic (20%), kjer gre kar za precejšen porast. Pri dnevnih aktivnostih so, enako kot v tej raziskavi, prevladovale pasivne aktivnosti, kot so branje, gledanje televizije, poslušanje radia.

Starostnikom smo zastavili nekaj vprašanj o telefonu Life-line, da bi tako ugotovili, kako so z njim zadovoljni, ali mu zaupajo, ali jim je sploh potreben in ali bi lahko to storitev kako izboljšali. Več kot polovica starostnikov ima telefon že eno ali dve leti, 7% telefon uporablja manj kot eno leto, kar 24% pa telefon uporablja več kot 2 leti (5 starostnikov telefon uporablja že celo 8 let!). Glavni razlogi, da so se anketirani odločili za Life-line telefon, so bili občutek varnosti (19%), zdravstvene težave (47%), individualno gospodinjstvo (11%) ter vpliv svojcev (kar 43% starostnikom so telefon predlagali njihovi otroci). Starostniki so v večini zadovoljni tudi s službo, s katero vzpostavljajo stike - le trije starostniki s to službo niso zadovoljni. Starostniki s telefoni niso imeli pogostih težav, kajti le 12 anketiranih je izjavilo, da so se spoprijeli s tehničnimi problemi (tu je šlo le za manjše težave, kot je zamenjava baterij pri alarmu ali pa za nepravilno uporabo telefona ali nepazljivost s strani starostnika). Glede uporabe telefona oziroma dežurne službe Halo, pomoč! lahko ugotovimo, da starostniki največkrat uporabijo telefon za nujno zdravniško pomoč (29%), nato za odkrit pogovor ali klepet (17%), za naročanje gostinskih storitev (5%) ter naročanje gospodinjske pomoči in iskanje informacij (2%). Več kot polovici (53%) uporabnikov telefon veliko pomeni in so mnenja, da bi se jim življenje bistveno spremenilo, če ne bi imeli telefona Life-line. Navajajo namreč, da jim tak telefon pomeni varnost, brezskrbnost, popolno zanesljivost, vse (77%), socialno interakcijo (16%), pomoč v stiski (8%), večjo samostojnost (11%). Obstajajo pa tudi izjeme, ki pravijo, da jim telefon ne pomeni nič oziroma ne veliko (11%) ali celo, da za njih predstavlja finančno obremenitev (3%). Tukaj je šlo predvsem za starostnike, katerim so telefon »v življenje« prinesli sorodniki, da bi se delno razbremenili odgovornosti in se tudi oni počutili varne pri skrbi za svoje starše.

V raziskavi leta 1995 opazimo pravzaprav enake razloge, zakaj so se starostniki odločili za Life-line telefon. Starostniki so v prejšnji raziskavi največkrat uporabili telefon za klepet (33%) in šele potem za nujno zdravniško pomoč (28%), pri novi raziskavi, pa je ravno obratno.

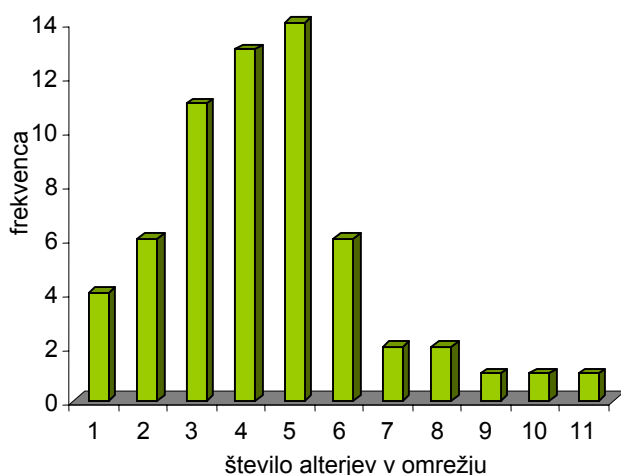
9. REZULTATI ANALIZE EGOCENTRIČNIH SOCIALNIH OMREŽIJ STAROSTNIKOV

V tem poglavju bom poizkušala upoštevati vse omenjene rezultate predhodnih študij ter obenem predstaviti rezultate empirične analize glede na hipoteze, ki sem si jih postavila. Razpoznati skušam lastnosti (velikost in sestava²⁰) socialnih mrež v celoti ter glede na dimenzijo socialne opore ter lastnosti socialnih vezi (pogostost stika in trajnosti vezi). Nekatere lastnosti socialnih mrež opazujem v razmerju do osebnih karakteristik anketirancev: spola, starosti, izobrazbe, zakonskega stanu in zdravstvenega stanja.

9.1 Velikost socialnih mrež

To je ena od najpogosteje opazovanih značilnosti omrežij. Velikost smo definirali s številom oseb, ki jih je anketiranec imenoval. Treba je razumeti, da je velikost omrežja definirana zelo enodimenzionalno, zato ni najbolj informativna, še posebej, če bi radi z njo merili določene kvalitete socialnih mrež, kot so raznovrstnost posameznih resursov, prisotnost v mreži (Burt v Iglič, 1988: 15) ali razpoložljivost nekaterih oblik socialne pomoči (Kadushin v Iglič, 1988: 15).

Graf 9.1: Porazdelitev velikosti osebnih omrežij

Na grafu 9.1. je prikazana porazdelitev velikosti osebnih omrežij. Opazimo, da se frekvenca povečuje do petih alterjev v omrežju, nato pa močno pade. V celotnem vzorcu so v socialnih mrežah v povprečju prisotni 4,4 alterji. Ena osebo je imenovalo 6,6% starostnikov, dve osebi je naštel 9,8%, tri osebe je navedlo 18% anketirancev, malo več (21%) jih je navedlo štiri osebe, največ starostnikov (23%) je navedlo 5 oseb, več kot 5 oseb je imenovalo 21% anketirancev. Razpon velikosti celotnega omrežja je med 1 in 11 alterji (torej so starostniki navedli minimalno enega alterja in maksimalno 11 alterjev), pri tem pa nismo omejili števila navajanja alterjev (starostniki so navedli toliko alterjev, kolikor so želeli).

V raziskavi o omrežjih socialne opore Ljubljčanov leta 2002 je povprečna velikost omrežja starejših Ljubljčanov (65 let in več) znašala kar 5,8 alterja, kar je za skoraj en in pol alter več kot v naši raziskavi starostnikov z Life-line telefonom, kjer so naštel v povprečju 4,4 alterje. Najverjetneje do takih razlik prihaja zato, ker so v vzorcu Ljubljčanov zbrani starostniki, ki so bolj mobilni in aktivnejši od starostnikov, ki imajo Life-line telefon in ki so ponavadi zaradi bolezn in starosti zelo pasivni.

Tabela 9.1: Velikost omrežja glede na demografske značilnosti starostnikov

	N	Aritm. sredina	Std. odklon
SPOL			
ženske	50	4,4	2,2
moški	11	4,3	1,9
IZOBRAZBA²¹			
nižja izobrazba	37	4,1	2
višja izobrazba	23	4,7	2,3
ZAKONSKI STAN²²			
samski	52	4,4	2,2
poročeni	9	4,1	1,8
ZDRAVSTVENO STANJE²³			
dobro	32	4,1	2,1
slabo	29	4,6	2
STAROST			
75 let in manj	10	3,4	1,7
76 let in več	49	4,6	2,2

²⁰ Gostote in homogenosti socialnih mrež nismo merili.

²¹ V kategorijo nižja izobrazba so združeni kmet, ne/kvalificiran delavec, osnovna in srednja izobrazba; v višjo izobrazbo pa smo združili višjo oziroma visoko izobrazbo, vodje, podjetniki.

²² V kategorijo samski so združeni ovdoveli, samski in ločeni.

²³ V kategorijo dobro zdravstveno stanje so združeni odgovori dobro in odlično ter primerno letom; v kategorijo slabo zdravstveno stanje pa spadata odgovora zadovoljivo in slabo.

Razlike po demografskih značilnostih so se pojavile tudi v naši raziskavi (glej tabelo 9.1), vendar niso vse v skladu s predhodnimi raziskavami. Ugotovili smo, da so socialne mreže, ki jih vzdržujejo ženske, malo večje, kot če jih vzdržujejo moški, o čemer sta govorila že Antonucci in Akiyama (v Dupertuis, Aldwin in Bosse²⁴: 5).

Povezava velikosti omrežja z izobrazbo je potrdila pretekle raziskave - z višanjem izobrazbe pričakujemo večje socialno omrežje starostnika (Fisher, 1982: 33). Ugotovimo, da so omrežja višje izobraženih starostnikov za 6,8% večja kot omrežja nižje izobraženih ostarelih. To napeljuje k dejstvu, da hipoteze ne zavrnemo.

Pri zakonskem stanu je prišlo do ravno obratnega pojava, kot so pokazale predhodne raziskave. Ugotovili smo, da imajo večja omrežja samski starostniki in neporočeni. Do takšnih razlik po zakonskem stanu je verjetno prišlo zaradi dejstva, da imajo poročeni starostniki partnerja za oporo, ki mu je najverjetneje dovolj, in ne iščejo več novih stikov; samski starostniki pa si zaradi občutka osamljenosti posledično poiščejo druge oporne osebe »od zunaj«, npr. prijatelje.

Ugotovimo, da se s slabšanjem zdravstvenega stanja omrežja starostnikov povečujejo, zato moram hipotezo, ki pravi, da so pri osebah z boljšim zdravstvenim stanjem izmerjena večja omrežja, zavrniti. Mogoče lahko to dejstvo omilim z razlago, da gre pri starostnikih z Life-line telefonom za posebno skupino ljudi, ki še posebej potrebuje pomoč alterjev prav zaradi zdravstvenega stanja. Pri trditvi, da je zdravje povezano z velikostjo omrežja, gre bolj za psihološki učinek, ki ga ima velikost omrežja na osebo - oseba se v večjem omrežju počuti varno, posledično se dobro počuti in njeno zdravje je boljše (Hammer, Rook in Burt v van der Poel, 1993: 4; Thoits v Kogovšek, 2001: 42-45), medtem ko pri starostnikih z Life-line telefonom velikost omrežja pomeni predvsem več oseb za dejansko pomoč, ne le zadovoljiv, psihološki občutek varnosti in pripadnosti.

Povezavo z velikostjo omrežja in starostjo sem že ugotovila - starostnikom naj bi se omrežja manjšala zaradi nezmožnosti udejstvovanja v družabnem življenju, zaradi smrti prijateljev, partnerjev ipd. (van der Poel, 1993: 69). V vzorcu starostnikov takšne tendence ni zapaziti, saj

²⁴ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

se velikost omrežja v povprečju poveča pri starosti od 76 let naprej (iz 3,4 na 4,6 alterje). Na splošno lahko vseeno trdim, da je velikost omrežja starostnikov v povprečju vseeno majhna (4,4 alterje), saj House in Kahn ugotavljata, da imajo starostniki na splošno v svojih omrežjih od 5 do 10 alterjev (v Antonucci in Akiyama, 1995: 360). Tudi v raziskavi Socialnih omrežij Ljubljančanov (2002) poročajo o povprečni velikosti omrežij starostnikov, starih 65 let in več, 5,8 alterjev. Hipotezo, ki pravi, da s starostjo pričakujemo upad velikosti omrežja, torej zavračam, vendar pri rizični skupini, kot so starostniki z Life-line telefonom, kjer ne gre za naključni vzorec, ne morem posploševati in sklepati dokončno, saj se lahko situacija hitro obrne in spremeni.

9.2 Velikost socialnih mrež glede na dimenzijo socialne opore

Socialno omrežje smo operacionalno določili s 5 vprašanji, in sicer smo vire informacijske opore poiskali z vprašanjem o svetovanju pri večjih življenjskih spremembah, vire emocionalne opore smo iskali s spraševanjem o osebah, s katerimi se starostniki pogovarjajo o osebnih zadevah, in o osebah, ki jim starostniki najbolj zaupajo, vire materialne opore pa smo poiskali z vprašanjema o tem, od koga bi si sposodili večjo vsoto denarja in koga bi prosili za prevoz.

Tabela 9.2: Velikost omrežij glede na vrsto socialne opore

	N ²⁵	Aritm. sredina	Std. odklon
Nasvet pri spremembah	55	1,76	0,96
Pogovor o osebnih zadevah	45	1,6	0,91
Izposoja denarja	38	1,5	0,60
Prevoz	53	1,75	0,81
Zanašanje na osebo	44	1,75	0,94

- Tabela velikosti omrežij po vrsti opore (tabela 9.2) nam kaže, da so starostniki v povprečju navedli 1,76 alterja, ki bi jim svetoval pri večjih spremembah v življenju, polovica starostnikov je navedla eno osebo, ki bi jim svetovala, več kot tretjina je navedla 2 osebi, ostali več kot dve osebi. Razpon velikosti celotnega omrežja oseb, ki bi svetovale, je med 1 in 5 alterji.

²⁵ N pomeni število starostnikov, ki je pri določeni dimenziji socialne opore omenilo vsaj enega alterja.

- Za pogovore o osebnih zadevah imajo starostniki v povprečju 1,6 osebe. Skoraj 2/3 anketirancev je navedlo eno osebo za pogovor, 23% jih je navedlo dve osebi, ostali so navedli več oseb, največ štiri.
- Starostniki imajo na razpolago najmanj oseb, ki bi jim posodile denar - v povprečju 1,5 osebe. Največ jih je navedlo eno osebo, ki bi jim ponudila denar (55%), 40% jih je navedlo po dve osebi, le 5% pa je navedlo tri osebe od katerih bi si lahko sposodili denar.
- Za prevoz bi starostniki prosili v povprečju 1,75 osebe - 45% jih je naštelo le eno osebo, več kot tretjina dve osebi. Ostali so našteli več oseb, največ 4.
- Podobno je pri zanašanju na osebe. Starostniki imajo v povprečju 1,75 osebe, na katere se zanesejo. Največ, več kot polovica, jih je navedlo eno osebo, dve osebi je navedlo 20% starostnikov, ostali so navedli več oseb. Razpon velikosti celotnega omrežja, na katerega se lahko starostniki zanesejo, je od 1 do 4, čeprav je tukaj veljala omejitev naštevanja alterjev (anketiranec je lahko imenoval največ tri alterje, ki jim najbolj zaupa), je prišlo do izjem, saj sta dva starostnika naštela kar 4 osebe.

Podobno, kot že v raziskavi socialnih omrežij Ljubljancev (Ferligoj in drugi, 2002: 10), ugotavljamo, da imajo starostniki najmanjše omrežje tisto, kjer gre za izposojilo denarja, sledi mu pogovor o osebnih zadevah, ki se nanaša na oporo v smislu hujše bolezni. V raziskavi Ljubljancev nakazujejo tudi tendenco padanja povprečne velikosti podomrežij s starostjo in ugotovili, da imajo starejši Ljubljanci (nad 64 let) povprečno velikost omrežja pri emocionalni opori 1,7 alterja; pri denarni opori 1,1 alterja; pri bolezni 1,5 alterja; pri manjši materialni opori pa 1,3 alterja. Opazimo, da so vse povprečne velikosti podomrežij Ljubljancev malo nižje kot pri raziskavi starostnikov z Life-line telefonom. Torej imajo starostniki v povprečju še vedno dovolj velika podomrežja socialne opore, torej dovolj ljudi, na katere se lahko obrnejo po nasvet, pogovor, denarno pomoč ipd.

S starostjo narašča delež anketirancev, ki nimajo nikogar, na katerega bi se obrnili po denarno pomoč. Med najstarejšimi anketiranci starimi, od 65 let in več, je kar 28% takih, ki nimajo nikogar, na katere bi se obrnili po denarno pomoč, ugotavljajo v raziskavi Ljubljancev (Ferligoj in drugi, 2002: 10). Še hujša je situacija v raziskavi starostnikov, saj je takih, ki nimajo nikogar, ki bi jim nudil denarno pomoč, kar 37%. Enak problem lahko najdemo tudi pri drugih dimenzijah socialne opore. Ljubljancev primanjkuje tudi emocionalna opora

(16%), opora v primeru hujše bolezni (13%), opora v primeru manjše materialne opore (27%). Spet se zgodba v milejši obliki ponovi pri starostnikih z Life-line telefonom. Starostnikov, ki nimajo nikogar za prevoz, je 13%, tistih, ki nimajo nikogar za nasvet v primeru bolezni je 9,8%, za emocionalno oporo pa kar 26% starostnikov nima niti ene osebe.

Tabela 9.3: Velikost omrežij glede na demografske značilnosti in na vrsto opore²⁶

Relacija z anketirancem	nasvet			pogovor			denar			prevoz			zanašanje		
	N	povp.	std	N	povp.	std	N	povp.	std	N	povp.	std	N	povp.	std
SPOL															
ženske	44	1,8	1,0	36	1,7	1,0	31	1,5	0,6	43	1,8	0,8	36	1,7	1,0
moški	11	1,7	0,8	9	1,3	0,5	7	1,6	0,8	10	1,6	0,7	8	1,9	0,8
IZOBRAZBA															
nižja izobrazba	33	1,8	0,9	28	1,6	0,8	23	1,5	0,7	33	1,7	0,8	28	1,6	0,9
višja izobrazba	21	1,8	1,1	16	1,7	1,1	14	1,4	0,5	20	1,8	0,8	16	1,9	1,1
ZAKONSKI STAN															
samski	46	1,8	1,0	38	1,6	1,0	32	1,3	0,5	46	1,7	0,8	39	1,7	0,9
poročeni	9	1,4	0,5	7	1,6	0,5	6	2,3	0,5	7	2,0	0,8	5	1,8	1,1
ZDRAVSTVENO STANJE															
dobro	28	1,9	1,0	25	1,6	1,0	22	1,5	0,5	30	1,8	0,8	26	1,9	1,0
slabo	27	1,6	0,9	20	1,6	0,9	16	1,6	0,7	23	1,7	0,8	18	1,5	0,8
STAROST															
75 let in manj	8	2,0	1,4	6	1,2	0,4	5	1,0	0,0	7	1,1	0,4	6	1,5	0,6
76 let in več	45	1,7	0,9	37	1,7	1,0	32	1,6	0,6	44	1,8	0,8	35	1,8	1,0

*statistične značilnosti povprečij

V tabeli 9.3 lahko vidimo, da obstajajo razlike glede na velikost omrežja, če opazujemo anketiranceve demografske spremenljivke. Analizirala bom le večje razlike, ki so se pokazale skozi analizo.

Informacijsko oporo sem merila s številom ljudi, katere bi lahko starostnik vprašal za nasvet. Opazimo, da so poročeni starostniki našli manj alterjev, ki informirajo, kot neporočeni, kar trdi tudi Fisher (1982: 128). Anketiranci, ki svoje zdravstveno stanje ocenjujejo kot slabo, imajo manj alterjev, ki bi jim svetovali. Tudi starejši starostniki imajo v povprečju manjša informacijska omrežja kot mlajši starostniki.

Emocionalno oporo sem iskala z dvema generatorjema imen, in sicer o osebah, s katerimi se starostniki pogovarjajo o osebnih zadevah, in o osebah, katerim starostnik najbolj zaupa

oziroma se na njih lahko zanese. Spet obstajajo razlike v velikosti omrežja, ko opazujemo demografske značilnosti starostnikov. Ženske imajo malo večja omrežja za pogovor kot moški. Tudi starejši starostniki imajo značilno več alterjev kot mlajši. Poglejmo še, kakšne so razlike v omrežjih pri alterjih, na katere se starostniki lahko zanesejo. Starostniki z višjo izobrazbo imajo na razpolago več oseb, na katere se lahko zanesejo; enako je s starostniki, ki se dobro počutijo - imajo večja omrežja kot starostniki s slabim zdravjem.

Materialno oporo sem merila z vprašanjem, od koga bi si starostnik lahko izposodil večjo količino denarja in koga bi prosil za prevoz. Poglejmo natančnejše razlike v velikosti omrežij starostnikov, ki jim nudi denarno oporo. Lopata (v O'Bryant in Hansson, 1995: 445) v svoji raziskavi v Chicagu ugotavlja, da neporočenim, predvsem ovdovelim, najbolj primanjkuje denarna pomoč, kar naša raziskava tudi potrди - neporočeni starostniki z Life-line telefonom imajo značilno manj alterjev, ki bi jih prosili za denar. Tudi mlajši starostniki imajo značilno manjša omrežja, ki jim zagotavljajo denarno oporo. Poročeni starostniki imajo v povprečju več alterjev, ki bi jih prosili za prevoz. Mlajši starostniki pa imajo ponovno značilno manjša omrežja, ki jim nudijo prevoz.

Povprečno velikost omrežij po dimenzijah opore lahko primerjamo z omrežji Ljubljančanov, starih nad 64 let, kjer najdemo skoraj identične velikosti omrežij. Pri denarni opori, manjši materialni opori, emocionalni opori in dajanju nasvetov so razlike približno za 0,3 alterja, kar je zanemarljiv podatek. Lahko ugotovim, da starostniki z Life-line telefonom niso prikrajšani pri prejemanju katerekoli oblike socialne opore, kljub temu, da so manj mobilni in manj aktivni pri iskanju opore.

9.3 Sestava socialnih mrež

Sorodstvene vezi sem opredelila kot tiste, ki pripadajo sorodstvenemu kontekstu, a z omejitvijo, da bi hkrati ne smele biti tudi nesorodstvene vezi (npr. lahko je starostnikov brat tudi njegov prijatelj, vendar ima sorodstvena veza prednost). Nesorodstvene vezi pa so tiste, ki pripadajo vsaj enemu izmed nesorodstvenih kontekstov, ne da bi bile hkrati tudi

²⁶ N pomeni število starostnikov, ki je pri določeni dimenziji socialne opore omenilo vsaj enega alterja.

sorodstvene vezi. Nesorodstvene vezi sem razdelila na sosede, prijatelje, druge osebe in formalne vire, kot so: socialne in zdravstvene institucije, socialna delavka, zdravnik.

V raziskavi starostnikov z Life-line telefonom se potrdi Kanova trditev (Kane v Chappell in drugi, 1994: 25), da neformalni viri opore predstavljajo 75% do 85% vseh, ki dajejo oporo - (kar 77% vseh relacij znotraj omrežja starostnikov je neformalnih, od tega 60% predstavljajo sorodniki, 8% je sosedov, 9% pa prijateljev). Skoraj četrtino alterjev (20%) predstavljajo v našem omrežju formalni viri, ostali delež predstavljajo druge osebe. Gre za precej presežen delež omenjanja sorodnikov, saj se le ta običajno giblje okoli 50% (Wellman, Burt, Marsden, van der Poel v Ferligoj in drugi, 2002: 10). Velik delež sorodnikov lahko pojasnimo z dejstvom, da je naša ciljna skupina precej starejša od ciljnih skupin, kjer so ponavadi zbrani v vzorec naključno in se porazdeljujejo normalno. Vemo pa tudi, da navajanje sorodnikov narašča s starostjo anketiranca (Marsden, 1987: 128; van der Poel, 1993: 81), zato je velik delež sorodnikov v starostnikovih omrežjih logična posledica. V raziskavi o omrežjih socialne opore Ljubljancanov (65 let in več) leta 2002 je bil delež sorodnikov manjši kot pri starostnikih z Life-line telefonom, in sicer le 49%, veliko več je bilo drugih formalnih virov (44%), enako kot v naši raziskavi je bilo sosedov (8%) in mnogo več prijateljev (26%), kar spet pokaže na problem omejene mobilnosti in manjše možnosti sklepanja novih prijateljstev naših starostnikov.

Tabela 9.4: Sestava omrežij glede na demografske spremenljivke

	sorodniki ²⁸		sosedi		prijatelji		druge osebe		formalni viri ²⁹		skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
SPOL												
ženske	46	46	16	15	16	15	5	5	21	20	104	100
moški	11	46	2	8	5	21			6	25	24	100
IZOBRAZBA												
nižja izobrazba	34	50	11	16,2	6	8,8	3	4,4	14	20,6	68	100
višja izobrazba	22	47,8	6	13	14	30,4	2	4,3	2	4,4	46	100
ZAKONSKI STAN												
samski	48	44,4	14	13	18	16,7	5	4,6	23	21,3	108	100
poročeni	9	45	4	20	3	15		0	4	20	20	100
ZDRAVSTVENO STANJE												
dobro	31	50	6	9,7	10	16,1	4	6,5	11	17,7	62	100
slabo	26	39,4	12	18,2	11	16,7	1	1,5	16	24,2	66	100
STAROST												
75 let in manj	9	45	1	5	4	20	1	5	5	25	20	100
76 let in več	46	44,2	17	16,4	16	15,4	4	3,9	21	20,2	104	100

V tabeli 9.4 opazujem sestavo omrežij glede na demografske spremenljivke starostnikov. Tendence iz drugih raziskav kažejo, da ženske v svoja omrežja v malo večji meri kot moški vključujejo sorodnike (van der Poel, 1993: 17; Kogovšek, 2001: 148), kar potrjuje stereotip večje družinske usmerjenosti žensk, vendar pri tem ne prihaja do večjih razlik. Ugotovim, da v mojem primeru med moškimi in ženskami ne prihaja do razlik v deležih pri sorodnikih. Razlika pa nastane pri sosedih - ženske imajo večji delež sosedov, ki se pri moških zmanjša na račun povečanja deleža prijateljev. To, da imajo starejši moški v svojih omrežjih večji delež prijateljev, so dokazali že DePutuis, Aldwin in Bosse v raziskavi o staranju³⁰, naša raziskava pa to samo še potrjuje.

Pri izobrazbi prihaja do razlik pri nižje izobraženih, ki imajo velik delež sorodnikov in zelo nizek delež prijateljev, medtem ko prihaja pri višje izobraženih do ravno obratnega pojava - imajo nižji delež sorodnikov in zelo visok delež prijateljev. Upad odstotka sorodnikov v omrežju z višanjem izobrazbe dokazujeta že Fisher (1982: 92) in Marsden (1987: 129). Vsa ta

²⁸ Sorostvene vezi, ki sem jih združila v mojem primeru, so: partner, otroci, snaha, zet, sestra, brat, nečaki, vnuki, drugi sorodniki.

²⁹ Formalni viri, ki sem jih združila, so: socialna delavka, zdravnik/ca, služba »Halo pomoč!«, Pomoč na domu, druga institucija.

³⁰ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

dejstva napeljujejo k pravilno postavljeni hipotezi, ki pravi, da je višja izobrazba pozitivno povezana s številom prijateljev in negativno povezana s številom sorodnikov v omrežju.

Poročeni ljudje imajo v svojih omrežjih več sorodnikov in sosedov, trdi Fischer (1982: 80, 253). Naša empirična analiza kaže podobno. Poročeni starostniki z Life-line telefonom imajo malo več sorodnikov v svojih omrežjih, pokazala pa sem tudi, da imajo v svojih omrežjih tudi več sosedov. Na podlagi teh spoznanj hipoteze ne zavrnem. Raziskava o staranju³¹ in Moorova (Moore v van der Poel, 1993: 84) trdita, da imajo neporočeni v svojih omrežjih pogosteje več prijateljev. To naša raziskava potrди - pri osebah, ki so neporočene, se kažejo večja omrežja prijateljev - hipoteze ne zavrnem. Zakonski stan torej prinese večje razlike pri deležu sosedov in prijateljev. Samski anketiranci imajo res v svojih omrežjih večji delež prijateljev kot sosedov, vendar se pri poročenih situacija obrne - v svojem omrežju imajo večji delež sosedov, to pa le potrjuje prej navedene zaključke tujih raziskav.

Starostniki z Life-line telefonom, ki zdravstveno stanje ocenjujejo kot dobro, imajo v svojem omrežju večji delež sorodnikov, medtem ko imajo tisti v slabem zdravstvenem stanju izjemno malo sorodniških vezi, ki so se zmanjšale na račun formalnih vezi, kar pa ne potrjuje trditve predhodnih raziskav (Friedman v Deputuis idr³²: 3), ki so pokazale, da imajo starostniki, ki imajo zdravstvene težave oz. so slabega zdravja, v svojih omrežjih pogosteje sorodnike. Starostniki, ki so slabšega zdravja, imajo torej v svojih omrežjih več formalnih virov, kar je pričakovano, saj gre za zelo bolne osebe, ki potrebujejo specializirano pomoč in ne pomoč laikov, kot so npr. sorodniki.

Značilno je, da se v poznejših življenjskih obdobjih, v katerem so tudi naši starostniki, zmanjšuje delež prijateljev ter povečuje delež sosedov in sorodnikov (Iglič, 1988: priloga 2; van der Poel, 1993: 81). Sosedje in sorodniki veljajo za alterje, ki so vedno »pri roki« - sorodniki zaradi moralne obveze, sosedje pa zaradi geografske bližine. V naši raziskavi se je že pokazalo, da imajo starostniki precej presežen delež sorodnikov v omrežjih, pokažejo pa se tudi razlike pri sosedih in prijateljih. S starostjo se namreč občutno zniža delež prijateljev in poveča delež sosedov. Delež sorodnikov ostane pravzaprav nespremenjen. Hipoteze, ki pravi, da z višanjem starosti prihaja do povečanja deleža sorodnikov in zmanjšanja deleža

³¹ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

³² <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

prijateljev, ne zavrnem, saj empirični rezultati kažejo prave tendence vsaj za drugi del hipoteze.

9.4 Sestava socialnih mrež glede na dimenzijo socialne opore

Zanimalo me je, ali so nosilci socialne opore specializirani za določeno vrsto opore ali opravljajo oziroma zagotavljajo več različnih dimenzij opore. Emocionalno in informacijsko oporo nudi skupaj 20% vseh alterjev, od tega je 93% sorodnikov in po enak delež (3%) drugih oseb in formalnih virov. Informacijsko in materialno oporo nudi kar 37% vseh omenjenih alterjev, od tega znaša 92% sorodnikov, 6% formalnih virov in 2% drugih oseb. Emocionalno in materialno oporo hkrati nudi 24% vseh alterjev, od tega 89% sorodnikov, 5% prijateljev, 3% drugih virov in po 2% sosedov in formalnih virov. Pri tem je delež alterjev drastično nižji, če ga primerjamo z raziskavo Wellmana in Wortleya (1990: 563), saj je takih posameznikov, ki dajejo emocionalno oporo in obenem materialno oporo okoli 45%, pri nas pa le 24%. Iz tega lahko sklepam, da starostniki ločijo alterje za posamezno vrsto socialne opore. Torej za vsako vrsto opore starostniki aktivirajo druge alterje.

Tabela 9.5: Sestava mrež glede na vrsto socialne opore

	sorodniki		sosed		prijatelji		druge osebe		formalni viri		skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nasvet pri spremembah	65	67	2	2,1			2	2,1	28	28,9	97	100
Pogovor o osebnih zadevah	51	70,8	10	13,9	9	12,5	1	1,4	1	1,4	72	100
Izposoja denarja	49	86			2	3,5	1	1,8	5	8,8	57	100
Prevoz	71	76,3	1	1,1	2	2,2	3	3,2	16	17,2	93	100
Zanašanje na osebo	64	83,1	22	8,3	25	9,4	6	2,3	2	2,6	77	100

Tabela 9.5 kaže, da imajo starostniki, ki imajo Life-line telefon, v svojih omrežjih predvsem sorodnike, ne glede na vrsto oziroma dimenzijo socialne opore. Ta trditev izvira iz dejstva, da gre v tem primeru za zelo stare osebe, stare v povprečju 83 let, delno omejene v gibanju, katerim so se omrežja s starostjo zmanjšala do te mere, da so jim ostali v pomoč predvsem sorodniki. Ugotovila sem, da se hipoteza, ki pravi, da emocionalno oporo nudijo predvsem prijatelji (Cantor, Arling in Wenger v DePurtuis³³: 3 in van der Poel, 1993: 15), zavrne. Pri vprašanju o pogovoru o osebnih zadevah, s katerim smo merili emocionalno oporo, imajo

³³ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

starostniki v omrežju še zmeraj največji delež sorodnikov (71%), takoj za njimi pa sledijo sosedje (14%), prijatelji (13%) in za njimi še druge osebe in formalni viri (vsak po 1%). Pri vprašanju o zanašanju na osebe, s katerim smo tudi merili emocionalno oporo, sem ugotovila, da so starostniki spet našli največ sorodnikov (83%), takoj za njimi sledijo prijatelji (9%), potem sosedje (8%) in nato formalni viri (3%) ter druge osebe (2%). Na tem mestu naj omenim, da delež prijateljev pri emocionalni opori le ni zanemarljiv. Vseeno lahko opazimo, da obstaja, ne glede na visok delež sorodnikov, še zmeraj dovolj velik delež prijateljev, kar nakazuje na to, da so prijatelji na vrsti takoj za sorodniki pri dajanju emocionalne opore.

Kako pa je s povezanostjo instrumentalne opore in deležem sorodnikov? Starostniki so navedli kar 86% sorodnikov, ki bi jim posodili denar, kar potrjuje izsledke Harevenove, ki pravi, da sorodniki najpogosteje zagotavljajo ekonomsko oporo (Hareven, 2001: 151). Sorodnikom sledijo formalni viri (9%) - pri tem so starostniki najverjetneje mislili banke in hranilnice, nato so na vrsti prijatelji (4%) in na koncu ostale osebe (2%). Omrežje, ki nudi prevoz, je sestavljeno iz večine sorodnikov (76%), sledi visok delež formalnih virov (17%), kjer starostniki mislijo taxi službe; tretji so druge osebe (3%), sledijo prijatelji (2%) in na koncu sosedje (1%). Tu hipoteze, ki pravi, da materialno oporo nudijo v glavnem sorodniki, ne zavrnem. Vendar pa Cantor, Arling in Wenger (v DePurtuis³⁴: 3) definirajo instrumentalno pomoč bolj v smislu pomoči pri vsakodnevnih opravilih oziroma pri fizičnih potrebah. Zavedam se, da prevoz in izposoja denarja nista značilni fizični potrebi, čeprav sorodniki zavzemajo večino deleža v porazdelitvi po alterjih. Hipotezo, da sorodniki nudijo predvsem pomoč pri fizičnih potrebah, bom lažje preučila v naslednjem poglavju, kjer analiziram prave fizične potrebe starostnikov.

Pri nasvetu pri večjih spremembah ugotovim, da imajo starostniki v omrežju spet največ sorodnikov (67%); sledijo formalni viri (29%), sosedje in druge osebe z enakim deležem (2%). Presenetljivo je, da se starostniki po nasvet ne obračajo k prijateljem, kar lahko potrdim s trditvami, da prijatelji ne skrbijo za informacijsko, pač pa za emocionalno oporo.

Opazim, da se še vedno največ starostnikov odloči za koriščenje neformalne opore, torej za sorodnike, kar ugotavljajo tudi že pri Omrežjih socialne opore Ljubljancanov (Ferligoj in drugi, 2002: 13). Če primerjam njihov odstotek anketirancev, ki se za oporo obrne na

³⁴ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

institucije, in odstotek starostnikov, ki se obrne na institucije, lahko opazim, da se približno enak odstotek anketirancev (cca.17%) obrne po formalno pomoč pri manjši materialni pomoči (v našem primeru prevoz, pri omrežjih Ljubljančanov pa manjša opravila) in pri emocionalni opori - približno 2% anketirancev. Pri opori v primeru bolezni pa je prišlo do večjih razlik - na formalne institucije se obrne v tem primeru 29% starostnikov, Ljubljančanov pa le 5%. Do take razlike pride zato, ker se starostniki spopadajo s hujšimi boleznimi in jim neformalne osebe pri tem ne morejo primerno svetovati.

9.5 Pogostost socialnih stikov omrežja

Uporabila bom kombinacijo realističnega pristopa za merjenje moči relacije, kjer anketiranec sam določi moč vezi (koliko se zanesete na to osebo, kako vam je ta oseba pomembna), in nominalističnega pristopa, kjer relacije merimo s pogostostjo stikov med egom in alterji. V tem primeru lahko ugotavljam povprečno število oseb, na katere se starostnik lahko zanaša, s katerimi ima redne osebne in telefonske stike. Omenim naj, da je šlo pri zanašanju na alterje za omejeno naštevanje imen alterjev. Starostnik je lahko omenil le 3 osebe, na katere se najbolj zanese, vendar je prišlo do dveh izjem, kjer sta starostnika naštela 4 osebe, na katere se najbolj zaneseta.

Tabela 9.6: Velikost omrežja glede na demografske značilnosti starostnikov³⁵

Relacija z anketirancem	zanašanje na alterje			redni osebni stiki ³⁶			redni telefonski stiki ³⁷		
	N	povp.	std	N	povp.	std	N	povp.	std
SPOL									
ženske	36	1,7	1,0	47	3,3	2,0	47	3,3	1,7
moški	8	1,9	0,8	11	3,6	2,1	10	3,3	1,6
IZOBRAZBA									
nižja izobrazba	28	1,6	0,9	34	3,3	2,1	33	3,1	1,6
višja izobrazba	16	1,9	1,1	23	3,6	1,7	23	3,7	1,8
ZAKONSKI STAN									
samski	39	1,7	0,9	49	3,5	1,9	49	3,4	1,7
poročeni	5	1,8	1,1	9	3,0	2,3	8	2,6	1,4
ZDRAVSTVENO STANJE									
dobro	26	1,9	1,0	31	3,3	1,5	32	3,5	1,7
slabo	18	1,5	0,8	37	3,5	2,4	25	3,1	1,8
STAROST									
75 let in manj	6	1,5	0,6	9	3,0	1,5	9	2,6	1,1
76 let in več	36	1,8	1,0	47	3,4	2,0	46	3,4	1,8
*statistične značilnosti povprečij									

V tabeli 9.6 ugotavljam, da se anketiranci, ki svoje zdravje ocenjujejo kot dobro, v povprečju zanesejo na več alterjev. Verjetno take razlike izvirajo iz tega, da imajo bolni starostniki večje zaupanje v institucije, saj so od njih bolj odvisni, v tem primeru pa je šlo bolj za zaupanje v osebe, kot so sorodniki, sosedje in prijatelji. Na več alterjev se zanesejo tudi poročeni, starejši od 76 let, višje izobraženi in moški.

V tabeli vidimo tudi, da imajo samski starostniki v omrežjih več alterjev, s katerimi imajo redne osebne stike, kar se ne sklada z raziskavo Chappella in Princa (1994: 66), ki pravita, da imajo poročeni starostniki večja omrežja. Moški imajo večja omrežja alterjev, s katerimi imajo anketiranci redne osebne stike, v primerjavi z ženskami - ta podatek se sklada z raziskavo starostnikov v Kanadi (Chappel in Prince, 1994: 75), ki je pokazala, da imajo moški resnično več rednih osebnih stikov kot ženske. Več rednih osebnih stikov imajo tudi višje izobraženi, samski, tisti s slabšim zdravjem in starejši starostniki.

³⁵ N pomeni število starostnikov, ki so omenili vsaj enega alterja pri zanašanju na alterje ali pri stikih.

³⁶ Redni osebni stiki so tisti, ko se starostnik s svojim alterjem vidi enkrat na teden ali večkrat.

³⁷ Redni telefonski stiki so tisti, ko se starostnik s svojim alterjem vidi enkrat na teden ali večkrat.

Starostniki, ki so stari več kot 76 let, imajo v povprečju večja omrežja alterjev, s katerimi imajo redne telefonske stike. Kažejo se tudi tendence, da imajo samski starostniki večja omrežja z alterji, s katerimi imajo redne telefonske stike. Večja omrežja z rednimi telefonskimi stiki imajo tudi višje izobraženi anketiranci in starostniki z dobrim zdravstvenim stanjem.

Raziskave kažejo, da so stiki z alterjem pozitivno povezani z oporo - pogostejši kot so stiki med posameznikom in njegovim anketirancem, močnejši in bolj oporni so odnosi. Pogosti stiki pospešujejo zagotavljanje opore z delitvijo skupnih vrednot; povečujejo zavedanje o vzajemnih potrebah in virih; oblažijo osamljenost; pospešujejo vzajemno oporo in pospešujejo dostavo te pomoči (Homans in Galaskiewicz v Wellman in Wortley, 1990: 568). Ugotovila sem, da ima 21% starostnikov osebni stik s svojim alterjem kar vsak dan, 30% se jih vidi dva do trikrat na teden, četrtnina se jih vidi enkrat tedensko, ostali pa redkeje. Enako ugotavlja Igličeva (1988), ki trdi, da med starejšimi anketiranci (55 do 75 let) najdemo večji delež vezi (32%), ki se ohranjajo s srečanji enkrat na teden, še zmeraj pa večina anketirancev srečuje svoje alterje še pogosteje (54%). Nekatere raziskave celo kažejo na to, da ima stike s svojimi alterji (predvsem sorodniki), vsaj enkrat na teden, kar 80% starostnikov, vsak dan pa celo 69,3% starostnikov (Chappell in Rosenthal v Chappell in Prince, 1994: 29, 48). Telefonski stiki so še pogostejši. Kar 40% starostniki se s svojimi alterji sliši vsak dan, več kot tretjina se jih sliši vsaj enkrat na teden, ostali pa redkeje. Wellman (1990) trdi, da telefonski stiki temeljijo bolj na prostovoljni osnovi, zato jih ponavadi izvajajo osebe, ki imajo z anketirancem pristne, močne odnose.

Geografsko razpršenost omrežja merimo z oddaljenostjo (v km) kraja bivanja med egom in njegovimi alterji. Alterji starostnikov ponavadi niso zelo geografsko oddaljeni. Kar 38% alterjev je oddaljenih manj kot kilometer od starostnika, skoraj 50% alterjev je oddaljenih od 1 do 10 kilometrov, ostali so bolj oddaljeni. V raziskavi Wellmana in Wortleya (1990: 568) so analize pokazale, da 23% alterjev živi v radiju 1,6 km od respondenta, kar pomeni manj alterjev, kot v raziskavi starostnikov. Pri njuni raziskavi je šlo namreč za naključno izbrane prebivalce mesta blizu Toronta, kar pomeni, da so to v povprečju mlajši, zdravi ljudje, ki so aktivnejši kot starostniki, zato si lahko »dovolijo« imeti alterje bolj geografsko oddaljene.

Če bi ocenjevali z lestvico od 1–5, kako blizu se starostniki počutijo alterjem, bi jih 60% ocenilo, da se počutijo zelo blizu, torej s 5, ostali pa bi ocenili moč bližine s 3 in 4. Te osebe so starostnikom tudi zelo pomembne. Več kot 2/3 alterjev je starostnikom zelo pomembnih, 23% jih je pomembnih, ostali so delno pomembni.

9.6 Pogostost socialnih stikov po dimeziji socialne opore

Ugotavljam, da se večina anketirancev dovolj pogosto vidi s svojimi alterji pri vseh podomrežjih. V povprečju se anketiranci največkrat vidijo z alterji, ki jim zagotavljajo prevoz, najmanjkrat pa se vidijo z alterji, ki jim nudijo denar. Raziskave so pokazale, da so osebni stiki pozitivno povezani z večjimi ali manjšimi uslugami, torej z materialno oporo, z ostalimi dimezijami opore pa ne, ker so ljudje zmožni nuditi emocionalno in informacijsko oporo tudi na večje razdalje ali preko telefona (Wellman in Wortley, 1990: 569).

Tabela 9.7: Osebni in telefonski stiki glede na vrsto socialne opore

	Redni os. stiki ³⁸		Redki os. stiki ³⁹		Skupaj		Redni tel. stiki ⁴⁰		Redki tel. stiki ⁴¹		Skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nasvet pri spremembah	60	81	14	19	74	100	62	87	9	13	71	100
Pogovor o os. zadevah	63	89	8	11	71	100	56	82	12	18	68	100
Izposoja denarja	39	75	13	25	52	100	43	86	7	14	50	100
Prevoz	71	92	6	8	77	100	65	90	7	10	72	100
Zanašanje na osebo	65	87	10	13	75	100	62	85	11	15	73	100

(Glej tabelo 9.7) Večina starostnikov ima redne osebne in redne telefonske stike s svojimi alterji, ne glede na vrsto opore. Z 81% alterjev, ki nudijo informacijsko oporo, imajo starostniki redne stike. Z večino alterjev (cca. 88%), ki nudijo emocionalno oporo, se starostniki vidijo enkrat ali večkrat na teden. Starostniki, ki potrebujejo denarno oporo, se s ¾ alterji vidijo redno, kar je v primerjavi z alterji, ki nudijo druge vrste socialne opore, najmanj. S kar 92% alterjev, ki nudijo prevoz, se starostniki vidijo zelo pogosto, kar potrди raziskave, ki trdijo, da storitve zagotavljajo osebe, s katerimi ima anketiranec redne osebne stike.

³⁸ Redni osebni stiki so tisti, ko se starostnik s svojim alterjem vidi enkrat na teden ali večkrat.

³⁹ Redki osebni stiki so tisti, ko se starostnik s svojim alterjem vidi manj kot enkrat na teden.

⁴⁰ Redni telefonski stiki so tisti, ko se starostnik s svojim alterjem sliši enkrat na teden ali večkrat.

⁴¹ Redki telefonski stiki so tisti, ko se starostnik s svojim alterjem vidi manj kot enkrat na teden.

Podobno je pri rednih telefonskih stikih. Starostniki imajo redne stike s 87% alterjev, ki nudijo nasvet pri večjih spremembah, s približno 83% alterjev, ki nudijo emocionalno oporo, s 86% oseb, ki nudijo izposojeno denarja in s kar 90% osebami, ki nudijo prevoz. Zaključim lahko, da imajo starostniki s svojimi alterji zelo pogoste stike - osebne in telefonske, saj so v obdobju, ko neprestano potrebujejo nekoga za pogovor, nasvet, uslugo, ipd.

9.7 Razdelitev starostnikov v pet neformalnih mrež po Wengerjevi

Poizkušala bom razdeliti starostnike z Life-line telefonom v 5 skupin, ki jih je definirala Wengerjeva (1994). Wengerjeva analizira izhodišča opornih mrež in izhaja iz empiričnih analiz neformalnih mrež. Njena tipologija temelji na dejavnikih prostorske bližine sorodnikov, deležem družine, prijateljev in sosedov v oporni mreži ter stopnji interakcije med starejšim posameznikom ter družinskimi člani, prijatelji, sosedi in skupinami v bivalnem okolju (Wenger v Hojnik - Zupanc, 1996: 10-13).

- I. Prvemu tipu podporne mreže - sorodstveni mreži, ustreza v našem primeru 9 anketirancev, torej 15% vseh anketirancev. Imajo več kot 85 let⁴², zanj skrbi manj kot 5 alterjev, ki so najožji člani družine (hči, sin) ter sosede in prijatelji - vsi ti pa so manj kot 1 km oddaljeni od starostnika.
- II. V naši raziskavi najdemo 3 primere sosedske mreže. Obstajajo 3 anketiranci, ki so mlajši od 85 let, imajo več kot 7 alterjev, katere večino definiramo kot neformalne vire.
- III. V tip samostojne, samozadostne podporne mreže spadajo 3 starostniki, ki so našli malo alterjev (enega ali dva), nimajo veliko stikov z okolico, prejema pa pomoč na domu (kosilo, družabništvo).
- IV. V podporni mreži v širšem bivalnem okolju bi sicer težko našli starostnika, ki bi ustrezal vsem pogojem, ki jih je pri tem našla Wengerjeva, lahko pa delno uvrstim

⁴² Starostno mejo in število alterjev sem omilila in spremenila zato, ker imam opraviti z zelo staro skupino ljudi, ki je zelo specifična. Wengerjeva je imela v mislih tudi mlajše starostnike, ki jih v našem primeru praktično ni bilo.

v ta razred 6 anketirancev, torej 3 zakonske pare, ki živijo skupaj, posegajo po storitvah, kot je dostava kosila na dom, gospodinjenje, nega. Ni pa rečeno, da njihovi sorodniki živijo daleč in da imajo več kot 8 članov v omrežju.

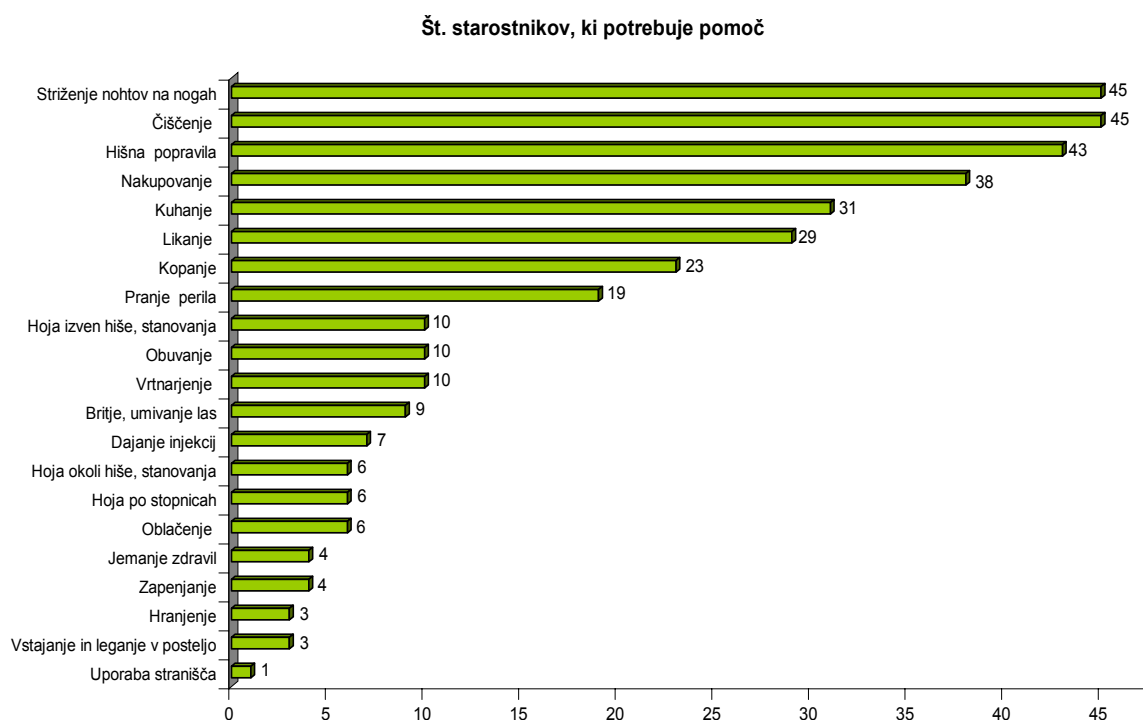
- V. Podporna mreža pri osebah z zaprto zasebnostjo je podobna samostojni, samozadostni podporni mreži, le da gre tukaj za poročene starostnike. V naši raziskavi takih primerov skorajda ni. Lahko bi našli en zakonski par, za katerega skrbi nečakinja, drugih stikov pa skorajda nimata.

Tako smo uvrstili polovico anketirancev v 5 skupin. Poudarim lahko, da gre za različne starostnike, torej se skupine ne prekrivajo. Ostala polovica starostnikov lahko prehaja med temi skupinami, torej njihove značilnosti niso tako enoznačne. Na splošno bi lahko našli dva prevladujoča tipa neformalnih podpornih mrež, ki ju lahko primerjamo s tipi po Wengerjevi: sorodstveno mrežo ali samostojno, samozadostno podporno mrežo z večjimi in manjšimi odstopanji. Take tendence so ugotovili že v predhodni raziskavi starostnikov z Life-line telefonom (Hojnik - Zupanc, 1996).

10. SOCIALNO OMREŽJE STAROSTNIKOV PRI POMOČI PRI VSAKODNEVNIH OPRAVILIH

Starostnike smo povprašali, pri katerih vsakodnevnih opravilih potrebujejo največ pomoči. Graf 10.1 kaže, da starostniki potrebujejo največ pomoči pri: pedikuri, čiščenju, hišnih popravilih, nakupovanju, kuhanju in likanju. Gre za opravila, ki tudi običajnemu, zdravemu človeku vzamejo kar nekaj energije. Ameriške raziskave kažejo, da 7,3% starostnikov potrebuje pomoč pri hranjenju, kopanju in oblačenju, medtem ko 6,9% starostnikov potrebuje pomoč pri kuhanju, nakupovanju in hoji izven hiše (Takamura in Williams⁴³: 15). V naši raziskavi so ti deleži še višji, saj gre za vzorec starostnikov, ki potrebujejo in zahtevajo še večjo skrb in oporo s strani alterjev.

Graf 10.1: Število starostnikov, ki potrebuje pomoč pri vsakodnevnih opravilih

⁴³ : <http://aspe.os.dhhs.gov/daltcp/reports/carebro2.dtp>

10.1 Velikost socialnih mrež

Pogledali si bomo velikosti socialnih mrež, kjer so starostniki navedli, da potrebujejo pomoč⁴⁴. Naj opozorim, da je šlo tukaj za omejevanje števila imenovanih alterjev - vsak anketiranec je lahko omenil največ tri alterje, ki mu največkrat pomagajo pri teh opravilih. Torej so omrežja pri vsakem alterju sestavljena maksimalno iz treh alterjev. Starostniki so navedli pri vseh naštetih dejavnostih skupaj 234 različnih alterjev.

Tabela 10.1: Velikost socialnih omrežij

Dejavnosti:	N ⁴⁵	povp.	std
nakupovanje	38	1,58	0,79
čiščenje	44	1,25	0,44
kuhanje	30	1,20	0,55
pranje perila	18	1,39	0,70
likanje	28	1,21	0,57
vrtnarjenje	9	1,33	0,71
hišna popravila	41	1,15	0,36
dajanje injekcij, prevezovanje	6	1,00	0,00
umivanje telesa, kopanje	23	1,04	0,21
umivanje rok, obraza	0		
obuvanje	9	1,33	0,50
zapevanje	4	1,25	0,50
oblačenje	7	1,43	0,53
uporaba stranišča	1	1,00	
vstajanje, leganje	1	1,00	
hranjenje	1	2,00	
britje, nega las	9	1,11	0,33
striženje nohtov na nogah	45	1,11	0,32
hoja- stopnice	5	1,60	0,89
hoja okoli hiše, stanovanja	3	1,33	0,58
hoja izven hiše, stanovanja	6	1,83	0,98
jemanje zdravil	3	1,33	0,58

V povprečju so starostniki navedli največ alterjev pri hranjenju (2 člana omrežja), pomoči pri hoji izven hiše ali stanovanja (1,8 alterja), pri hoji po stopnicah ter pri nakupovanju (1,6 alterja). Največje odklone pri naštevanju alterjev najdemo pri hoji izven stanovanja oziroma hiše, pri hoji po stopnicah in pri nakupovanju. (glej tabelo 10.1)

⁴⁴ Anketni vprašanji sta se glasili: »V nadaljevanju vam bom naštel/a nekaj vsakodnevnih dejavnosti. Prosim, povejte, če te dejavnosti opravljate sami, ali pa vam pri tem kdo pomaga?« in »Zanima me, kako lahko se gibljete po stanovanju in koliko stvari lahko sami naredite zase. Upam, da ne boste imeli nič proti nekaj vprašanjem o tem. Ali imate na splošno kake težave pri naslednjih dejavnostih: če da: kdo vam pri tem večinoma pomaga?«

Poglejmo si, kakšne so razlike v povprečni velikosti omrežij po demografskih spremenljivkah glede na pomoč pri vsakodnevnih opravilih (predstavila bom predvsem statistično značilne razlike, ki so se pokazale skozi analizo - glej prilogo B). Razlike pri zakonskem stanu nam kažejo, da imajo poročeni pri alterjih, ki jim pomagajo pri nakupu, zelo homogena omrežja, pri tem, da so v povprečju našli tudi manj članov, ki jim pomagajo ob nakupu - torej je omrežje, ki poročenim pomaga pri nakupovanju, manjše od omrežja neporočenih. Pri kuhanju je podobno - neporočeni imajo večje omrežje, ki jim pomaga pri kuhanju, kot poročeni. Tudi pri pomoči pri obujanju se zgodba ponovi. Na splošno lahko ugotovim, da imajo neporočeni v povprečju večja omrežja pri vsakodnevnih opravilih kot poročeni.

Starost nam pokaže statistično značilne razlike v povprečni velikosti omrežij, saj imajo starejši starostnik (nad 75 let) večja omrežja od svojih mlajših kolegov pri kuhanju, likanju, hišnih popravilih in striženju nohtov na nogah. Do tega pride najverjetneje zaradi nezmožnosti starih ljudi opravljati navedene dejavnosti, zato si morajo zagotoviti več alterjev, kajti, če eden zataji, oziroma ne zmore, potem uporabijo drugega. Lahko ugotovim, da se potreba po pomoči pri vsakodnevnih opravilih s starostjo povečuje, kar je ugotovila že raziskava National Long - Term Care Survey leta 1994 (Takamura in Williams⁴⁶).

Ista raziskava je opozorila na razlike po spolu. Kar 4% žensk naj bi potrebovalo pomoč pri osnovnih opravilih, kot je hranjenje, kopanje in oblačenje. Takih moških naj bi bilo samo 2,5% (Takamura in Williams⁴⁷: 16). Razlike po spolu so se tudi v naši raziskavi pokazale pri čiščenju, kjer imajo ženske v povprečju večja omrežja. Ženske so ponavadi odgovorne za čiščenje, zato si tudi v poznih letih želijo imeti čisto in pri tem aktivirajo več oseb. Večja omrežja imajo ženske tudi pri hišnih popravilih, verjetno zaradi narave dela. Ponavadi za to skrbijo moški. Tu najverjetneje ne gre za nezmožnost, pač pa za neznanje. Ženske imajo večja omrežja kot moški tudi pri obujanju in oblačenju.

Zanimivo je, da so se pokazale razlike tudi pri izobrazbi. Pričakovali bi, da imajo bolj izobraženi večja omrežja opore pri posameznem opravilu, ker imajo glede na izobrazbo posledično tudi dovolj denarja, da si pomoč privoščijo. Prišli smo ravno do obratnih

⁴⁵ N pomeni število starostnikov, ki potrebuje pomoč pri določeni vsakodnevni dejavnosti.

⁴⁶ : <http://aspe.os.dhhs.gov/daltcp/reports/carebro2.dtp>

⁴⁷: <http://aspe.os.dhhs.gov/daltcp/reports/carebro2.dtp>

ugotovitev: starostniki z nižjo izobrazbo imajo statistično značilno večja omrežja kot njihovi višje izobraženi kolegi pri pranju perila, obuvanju in oblačenju, drugod ne prihaja do večjih razlik.

10.2 Sestava socialnih mrež

Prikazala bom globlji vpogled v starostnikov vsakdan. Razkrije nam, kdo pomaga starostnikom pri vsakodnevni opravilih. Ne glede na opravilo so starostniki navedli v svojih omrežjih skupaj 39% formalnih oblik, sledijo hčere (22%), druge osebe (14%), drugo sorodstvo (9%), partnerji in sinovi (6%) in služba »Halo, pomoč!« s 4% deležem.

Poglejmo razporeditev alterjev po dejavnostih (tabela 10.2). Pri nakupovanju starostnikom pomagajo predvsem hčere (26%), druge osebe (21%) ter druge formalne oblike pomoči (20%). Čiščenje prevzemajo v svoje roke druge formalne oblike pomoči (57%) ter druge osebe (21%). Za kuhanje spet poskrbijo formalne oblike (46%) ter služba "Halo, pomoč!" (27%). Likajo hčere (42%) ter druge formalne oblike pomoči (29%). Za hišna popravila starostniki pokličejo druge formalne oblike pomoči (53%). Pedikuro v večini opravijo formalne oblike (62%). Na splošno lahko ugotovim, da pri vsakodnevni opravilih ne gre izključevati formalne pomoči. Res je, da najpomembnejšo vlogo še zmeraj prevzemajo hčere kot vir socialne opore, vendar lahko hitro opazimo, da brez formalnih oblik starostniki ne bi mogli opravljati vsakodnevni obveznosti. Služba »Halo, pomoč!« se kot zelo pomembna pojavi pri kuhanju. Gre namreč za to, da jim ta služba kot eno od svojih storitev ponuja dostavo hrane na dom. Druge formalne oblike pomoči imajo večjo vlogo pri zagotavljanju čiščenja (razni čistilni servisi), tudi pri kuhanju, pranju perila, likanju, hišnih popravilih, umivanju telesa, kopanju, negi las in britju ter pri striženju nohtov na nogah. Kot pomemben vir pomoči se kažejo tudi druge osebe. Predpostavljamo, da gre tu predvsem za posameznike, ki opravljajo storitve na domu, kot so manikura, pedikura, gospodinjske pomočnice, ipd.

Tabela 10.2: Sestava mrež pri vsakodnevnih opravilih⁴⁸

Relacija z anketirancem	Partner		Hči		Sin		Drugo sorodstvo		Druge osebe		“Halo, pomoč!”		Druge form. oblike pomoči		Skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nakupovanje	3	4,9	16	26,2	6	9,8	9	14,8	13	21,3	2	3,3	12	19,7	61	100
Čiščenje	1	1,8	7	12,5	1	1,8	1	1,8	12	21,4	2	3,6	32	57,1	56	100
Kuhanje	1	2,7	1	2,7	3	8,1	2	5,4	3	8,1	10	27,0	17	46,0	37	100
Pranje perila	1	3,8	13	50	1	3,8	2	7,7	3	11,5			5	23,1	26	100
Likanje			15	42,9	1	2,9	2	5,7	6	17,1	1	2,9	10	28,6	35	100
Vrtnarjenje	1	8,3	3	25,0	1	8,3	2	16,7	5	41,7					12	100
Hišna popravila	1	2,0	3	6,1	4	8,2	7	14,3	8	16,3			26	53,1	49	100
Dajanje injekcij	1	16,7	1	16,7									4	66,7	6	100
Kopanje	1	4,2	8	33,3			1	4,2	1	4,2			13	54,2	24	100
Obuvanje	3	25	2	16,7	1	8,3	1	8,3	2	16,7			3	25	12	100
Zapenjanje	3	60	1	20									1	20	5	100
Oblačenje	3	30	2	20	1	10	1	10					3	30	10	100
Britje, umivanje las	1	10	1	10			1	10	1	10			6	60	10	100
Striženje nohtov na nogah			9	18	4	8	2	4	3	6	1	2	31	62	50	100
Hoja po stopnicah			4	50	2	25	2	25							8	100
Hoja okoli hiše, stanovanja	1	25	2	50	1	25									4	100
Hoja izven hiše, stanovanja	1	9,1	5	45,5			3	27,3	2	18,2					11	100
Jemanje zdravil	1	25	1	25	1	25	1	25							4	100

⁴⁸ Izločila sem nekaj dejavnosti, kjer starostniki redko potrebujejo pomoč: uporaba stranišča, vstajanje in leganje v posteljo, hranjenje. N= število virov, ki pri določeni dejavnosti starostnikom nudijo pomoč.

Če združimo starostnikove alterje v 5 skupin (sorodnike, sosede, prijatelje, druge osebe in formalne vire), ugotovimo, da so v celoti anketiranci navedli 43% sorodnikov, enak delež formalnih virov, 9% drugih oseb ter 3% prijateljev in 2% sosedov.

Ugotovim, da lahko ločimo dejavnosti v dve skupini: (1) dejavnosti, kjer pomagajo v večini sorodniki. To so nakupovanje, pranje perila, likanje, vrtnarjenje, obuvanje čevljev, zapenjanje gumbov, oblačenje, uporaba stranišča, hranjenje, hoja po stopnicah, okoli hiše/stanovanja in izven hiše/stanovanja ter jemanje zdravil. (2) Dejavnosti, kjer v večini nudijo oporo formalni viri, pa so: čiščenje, kuhanje, hišna popravila, dajanje injekcij, kopanje, vstajanje in leganje, britje, umivanje las, česanje ter striženje nohtov na nogah. Ti izsledki kažejo tudi na to, da hipoteze, ki pravi, da se kaže večje število sorodnikov pri zadovoljevanju fizičnih potreb starostnikov (Cantor, Arling in Wenger v DePurtuis⁴⁹: 3), ni potrebno zavrniti, saj pri več kot polovici omenjenih vsakodnevnih opravil pomagajo v večini sorodniki.

Opazimo tudi, da se pri nekaterih dejavnostih vključujejo tudi ostali viri socialne opore, kot so: sosedge in prijatelji. Dejavnosti, kjer lahko pomagajo sosedge, so nakupovanje, hišna popravila, vrtnarjenje, hoja izven hiše in stanovanja. Sosedge so namreč pogosto osebe, ki zagotavljajo manjše storitve (Wellman in Wortley, 1990: 569). Prijatelji pa lahko pomagajo pri kuhanju, britju, umivanju las in česanju ter pri hoji izven hiše/stanovanja, celo striženje nohtov. Gre torej za usluge, ki so bolj intimne narave.

⁴⁹ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

11. SKLEP

V raziskavi o uporabnikih Life-line telefona v Ljubljani so se v večini pokazale tendence, kot že pri nekaterih drugih raziskavah, ki so se izvajale v tujini in v Sloveniji. Treba je poudariti, da skupine starostnikov z Life-line telefonom ne moremo direktno primerjati z ostalimi skupinami, na katerih so bile izvedene številne študije socialnih omrežij in opore, saj gre za posebno, manjšo skupino ljudi s specifičnimi potrebami in določenimi fizičnimi omejitvami. Prav zato se povsod niso pokazale skladnosti s predhodnimi raziskavami. V nadaljevanju povzemamo najpomembnejše ugotovitve.

Povezava z velikostjo omrežja starostnika in njegovo izobrazbo je potrdila pretekle raziskave (Fisher, 1982: 251-252), ki pravijo, da z višanjem izobrazbe pričakujemo večje socialno omrežje. Starostniki, ki so končali višjo oziroma visoko šolo ali so bili vodje in podjetniki, imajo večje omrežje kot nižje izobraženi. Drži pa tudi trditev, da imajo višje izobraženi v svojih omrežjih manjši delež sorodnikov in večji delež prijateljev kot ostali. Fisher (1982: 92) namreč trdi, da prihaja do tega pojava zato, ker so izobraženi ljudje samozavestnejši, kar jim pomaga pri navezovanju stikov s tujci, s katerimi se spoznajo in s časom postanejo prijatelji. Hipotezi ne zavrnamo.

Večja omrežja se kažejo pri starostnikih s slabšim zdravjem. S tem smo zavrnilo hipotezo, ki pravi, da se pri osebah z boljšim zdravjem kažejo večja socialna omrežja. Pri tej trditvi, gre bolj za psihološki učinek velikosti omrežja na osebo - oseba se v večjem omrežju počuti varno, njegovo počutje je boljše, posledično je tudi zdravje boljše (Hammer, Rook in Burt v van der Poel, 1993: 4), medtem ko pri starostnikih večja velikost omrežja dobesedno pomeni predvsem več oseb za dejansko pomoč, ne le dober občutek. Starostnik, ki je slabšega zdravja, zato posledično potrebuje več opornih alterjev.

Pri egocentričnih omrežjih starostnikov, ki imajo Life-line telefon, se je pokazalo, da ne obstaja močna tendenca zniževanja velikosti omrežja s starostjo, ko začnejo ljudje izgubljati člane tega omrežja (Marsden, 1987: 128; van der Poel, 1993: 69). Rezultati analize namreč kažejo ravno obratno. Starostniki, stari manj kot 75 let, imajo manjša omrežja, starejši od 75 let pa imajo večja omrežja. Ta pojav lahko razložim z dejstvom, da mlajši anketiranci še ne potrebujejo nujno oseb, da bi za njih osebno skrbele. Hipotezo, da s starostjo pričakujemo

upad velikosti omrežja, sem zavrnila. Na splošno pa lahko kljub temu trdimo, da je velikost omrežja starostnikov v povprečju majhna, saj House in Kahn ugotavljata, da imajo starostniki v svojih omrežjih od 5 do 10 alterjev (v Antonucci in Akiyama, 1995: 360), pri starostnikih z Life-line telefonom pa se je izkazalo, da je povprečna velikost omrežja približno 4,4.

V raziskavi se je pokazalo pričakovano - poročeni starostniki bodo imeli v omrežjih večji delež sorodnikov in sosedov kot neporočeni (Fisher, 1982: 253), zato ne zavrnem hipoteze, ki smo si jo postavili na začetku. Tudi hipoteze, ki pravi, da se pri poročenih anketirancih kaže manjši delež prijateljev (Moore v van der Poel, 1993: 84), ne zavrnem, saj se je izkazalo, da imajo neporočeni starostniki v svojim omrežjih zares večji delež prijateljev kot poročeni.

Hipoteze, ki pravi, da z višanjem starosti prihaja do povečanja deleža sorodnikov in zmanjšanja deleža prijateljev v omrežju (Iglič, 1988: priloga, tabela 2; van der Poel, 1993: 81), ne zavrnem. Rezultati namreč kažejo, da je delež sorodnikov v omrežjih starostnikov že tako in tako nad povprečjem, delež prijateljev pa se s starostjo dejansko znižuje. Zanimivo je, da se s starostjo opazno poveča tudi delež sosedov, saj so to osebe, ki so starostnikom najhitreje dostopne zaradi geografske bližine.

Starostniki so, ne glede na dimenzijo socialne opore, v večini navedli sorodnike, ki jim nudijo pomoč. Vseeno lahko opazimo tendence, da se je delež prijateljev povečal prav pri dajanju emocionalne opore. Prijatelji so torej takoj za sorodniki, ko govorimo o nujenju emocionalne opore. Vseeno pa sem zavrnila hipotezo, ki pravi, da emocionalno oporo nudijo v glavnem prijatelji (LaGreca, Auslander, Greco, & Spetter v Dupertuis⁵⁰: 4; van der Poel, 1993: 5, 15).

Hipoteza o pozitivni povezanosti sorodnikov in materialne opore oziroma stvarne in finančne pomoči (Cantor v Dupertuis⁵¹: 3, Hareven, 2001: 151), se ne zavrne, saj so starostniki našli največ sorodnikov prav pri posojanju denarja. Poleg tega to potrjujem tudi z dejstvom, da starostnikom pri vsakodnevnih opravilih pomagajo v večini sorodniki.

Kako je z velikostjo omrežja glede na vrsto opore? Najmanjše omrežje imajo anketiranci pri denarni opori, sledi mu omrežje, ki nudi emocionalno oporo - pogovor o osebnih zadevah. Še

⁵⁰ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

⁵¹ <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf>

vedno pa ugotavljam, da imajo starostniki z Life-line telefonom pri vseh podomrežjih v povprečju večja omrežja kot osebe v raziskavi o omrežjih Ljubljancev (Ferligoj in drugi, 2002), ne glede na to, da so starostniki bolj omejeni v iskanju opore. Zaskrbljujoče je le to, da kar 37% starostnikov nima nikogar, ki bi jim nudil denarno pomoč; 13% nima nikogar za prevoz; takih, ki nimajo nikogar za nasvet v primeru bolezni je 9,8%; za emocionalno oporo pa kar 26% starostnikov nima niti ene osebe.

Opazovali smo tudi spreminjanje omrežij starostnikov glede na pomoč pri vsakodnevni opravilih. Ugotavljam, da starostniki potrebujejo pomoč predvsem pri nakupovanju, čiščenju, hišnih popravilih in pedikuri. Na splošno lahko ugotovim, da ne gre izključevati formalne pomoči pri vsakodnevni opravilih, res pa je, da najpomembnejšo vlogo še zmeraj prevzemajo hčere in ostali sorodniki, vendar lahko hitro opazimo, da brez formalne opore, starostniki ne bi mogli opravljati vsakodnevni opravil.

Naj opozorim še na nekaj ugotovitev, do katerih sem prišla v času, ki je minil od začetka raziskave do zdaj. V primeru, da bi raziskavo ponovili, bi morali razmisliti o:

1. skrajšanju anketnega vprašalnika oziroma ga razdeliti na več ločenih, vsebinskih delov;
2. redefiniranju vprašanj, da bi bila bolj razumljiva starostnikom;
3. opozoriti anketarje na poseben status starostnikov, njihove potrebe, zmožnosti;
4. opozoriti na natančno označevanje starostnikovih odgovorov;
5. vzpodbuditi anketirance z darilom (npr. košaro sadja, čokolado).

Skrajšanje anketnega vprašalnika bi bilo v tem primeru nujno, saj smo opazili, da imajo starostniki probleme z zbranostjo. Bolj kot je šlo anketiranje h koncu, slabši in bolj površni so bili njihovi odgovori, povečevala pa se je tudi nezainteresiranost. Del, ki govori o socialni opori, je bil za njih zelo težaven, pogosto nedoumljiv, zato so bili odgovori nepopolni. Morali bi razmišljati tudi o redefiniciji teh vprašanj, saj je bil postopek za naštevanje in opisovanje alterjev prezapleten za starostnikovo mišljenje. Pogosto so se starostniki v tem primeru raje zatekli k preteklosti, saj so jih vprašanja napeljevala k takemu razmišljanju. Vemo, da so starostniki ljudje s posebnimi potrebami, s težavami, problemi, o katerih zdrav, mlad človek niti ne sanja. Na to bi morali biti posebno opozorjeni anketarji, ki so bili v tem primeru preveč površni. V odgovorih se je videlo, da si niso prizadevali k izčrpnim, natančnim vprašanjem in navodilom, saj so pri tem veliko ključnih vprašanj izpustili, pri tem pa se niso zavedali, da s

tem postavljajo na kocko dobro izdelano analizo in natančno spoznavanje življenja starostnikov. Če bi raziskavo ponovili, bi bilo priporočljivo obdarovati starostnike z majhno pozornostjo, saj vemo, da »podkupovanje« poveča voljo do sodelovanja.

Skozi raziskavo sem ugotovila, kakšne so potrebe in želje starostnikov, kakšno je njihovo življenje in kako se spoprijemajo s problemi, ki jih drugi ljudje niti ne opazijo in ne poznajo. Dejstvo je, da je bilo na tem področju narejenega že marsikaj, a še vedno ne zadosti. Ugotavljam, da so velik delež storitev, ki so jih včasih izvajali sorodniki, zdaj prevzeli formalni viri. V ta namen bi bilo v Sloveniji nujno odpreti Center za pomoč na daljavo, ki bi deloval po celotni državi, ne samo na področju mesta Ljubljane.

12. LITERATURA

- (2000) Ekonomsko ogledalo: Staranje prebivalstva. Dostopno preko: <http://www.sigov.si/zmar/arhiv/kazalo.html> (izpis dne: 20.04.2003)
- Antonnuci, Toni. C. in Akiyama, Hiroko (1987). Social Networks in Adult Life and a Preliminary Examination of the Convoy Model. Gerontological Society of America, 519-527.
- Antonnuci, Toni. C. in Akiyama, Hiroko (1995). Convoys of Social Relations: Family and Friendships within a Life Span Context. V: Blieszner, R.; Bedford- Hilkevitch, V. (ur.). Handbook of Aging and the Family. Greenwood Press. Westport, Connecticut; London, str. 356-371.
- Bošnjak, Želimir (1998). Nekaj pogledov na probleme staranja. Dostopno preko: <http://www.mf.uni-lj.si/jama/jama98-3/html/uvodnik.html> (izpis dne: 23.03.2003)
- Chappell, Nena L.; Prince, Michael J. (1994). Social Support Among Today's Seniors. Dostopno preko: <http://www.coag.ubic.ca/research.htm> (izpis dne 20.03.2003)
- Cohen, Sheldon in T. A. Wills. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. Psychological Bulletin 98 (2): 310-57.
- DuPertuis, Leslee; Aldwin, Carolyn M.; Bosse, Raymond. Does the Source of Support Matter for Different Health Outcomes? Findings from the Normative Aging Study. Health and Aging. Dostopno preko: <http://hcd.ucdavis.edu/faculty/aldwin/support.pdf> (izpis dne: 20.03.2003)
- Dragan, Jana (1997). Skrb za socialno varnost starejših ljudi. Dostopno preko: <http://www.kabi.si/si21/morel/vita/v17clnk7.html> (izpis dne: 23.03.2003)
- Ferligoj, Anuška; Kogovšek, Tina; Hlebec, Valentina (2002). Socialna omrežja Ljubljancev kot socialni kapital. Ljubljana: Center za metodologijo, statistiko in informatiko.
- Ferligoj, Anuška (1995): Osnove statistike na prosojnicah. Ljubljana.
- Fisher Claude S. (1982). To Dwell among Friends. Chicago: University of Chicago Press.
- Hareven, Tamara K. (2001). Historical Perspectives on Aging and Family Relations. V: Binstock, Robert H.; George, Linda K. (ur.). Handbook of Aging and the Social

- Sciences. Academic Press. San Diego, San Francisco, New York, Boston, London, Sydney, Tokyo, str. 141-159.
- Hlebec, Valentina (1999). Evaluation of survey measurement instruments for measuring social networks: doctoral dissertation. Ljubljana: FDV.
 - Hlebec, Valentina (2003). Analiza socialnih omrežij. Dostopno preko: http://www.fdv.uni-lj.si/predmeti/analiza_omrezij.pps (prosojnice s predavanj) (izpis dne: 20.03.2003)
 - Hojnik – Zupanc, Ida (1999): Samostojnost starega človeka v družbeno – prostorskem kontekstu. Znanstvena knjižica FDV. Ljubljana.
 - Hojnik – Zupanc, Ida; Kramberger, Anton (1996): Organizirana pomoč na domu za stare ljudi v Ljubljani. Gerontološko društvo Slovenije. Ljubljana.
 - Hojnik – Zupanc, Ida; Ličer, Nina; Hlebec, Valentina (1996): Razvoj centra za pomoč na domu v Ljubljani kot temelj za oblikovanje mreže informacijsko-koordinacijskih telekomunikacijskih centrov v Sloveniji. Center za prostorsko sociologijo – IDV, Ljubljana.
 - Iglíč, Hajdeja (1988a). Analiza socialnih mrež: prikaz osnovnih značilnosti socialnih mrež Jugoslovanov. Ljubljana: Inštitut za sociologijo pri Univerzi
 - Iglíč, Hajdeja (1988b). Ego-centrične socialne mreže. Družboslovne raziskave, 5, 82-93.
 - Iglíč, Hajdeja (1989). Socialne mikrostrukture: sorodstvena in tradicionalna orientacija v iskanju socialne opore. Ljubljana: RSS
 - Kasper, Judith D.; Phillips, Caroline L.; Simonsick, Eleanor M.; German, Pearl S. Instrumental and Emotional Support. Dostopno preko: <http://www.nia.nih.gov/health/pubs/whasbook/chap7/chap7.htm> (izpis dne 20.03.2003)
 - Kogovšek, Tina (2001). Ocenjevanje zanesljivosti in veljavnosti merjenja značilnosti egocentričnih socialnih omrežij: doktorska disertacija. Ljubljana: FDV.
 - Krause, Neal (2001). Social Support. V: Binstock, Robert H.; George, Linda K. (ur.). Handbook of Aging and the Social Sciences. Academic Press. San Diego, San Francisco, New York, Boston, London, Sydney, Tokyo, str. 272-294.
 - Ličer, Nina (1994). Upokojenec in družina. V: Hojnik-Zupanc, Ida (ur.): Star človek in družina. Gerontološko društvo Slovenije. Ljubljana, str. 46-51.

- Marin, Marjatta. (1994). Družina in izvajanje različnih oblik pomoči. V: Hojnik-Zupanc. Ida (ur.): Star človek in družina. Gerontološko društvo Slovenije. Ljubljana, str. 35-45.
- Marsden, Peter V. (1987). Core Discussion Networks of Americans. *American Sociological Review*. 52, 122-131.
- Marsden, Peter V. in Karen Campbell (1984): Measuring Tie Strength. *Social Forces*, 63, 2, 482 – 501.
- Nagode, Mateja (2003). Diplomaska naloga. Vrednotenje uporabe varovalno-alarmnega sistema kot sredstva večje samostojnosti starostnikov. Fakulteta za družbene vede. Ljubljana.
- O'Bryant, Shirley L.; Hansson, Robert O. (1995). Widowhood. V: Blieszner, Rosemary; Bedford- Hilkevitch, Victoria (ur.). *Handbook of Aging and the Family*. Greenwood Press. Westport, Connecticut; London, str. 440-458.
- Sugerma, L. (1986). *Life-span development, Concepts, Theories and Interventions*, Methuen, London. 6.
- Takamura, Jeannette; Williams, Bob. *Informal Caregiving. Compassion in Action*. Dostopno preko: <http://aspe.os.dhhs.gov/daltcp/reports/carebro2.dtp> (izpis dne: 20.03.2003)
- Thoits, Peggy A. (1985): Social support and psychological well-being: Theoretical possibilities. V: Sarason, Irwin G. and Barbara R. Sarason (ur.). *Social Support: Theory, Research and Applications*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 51 – 72.
- Travis, Shirley S. (1995). Families and Formal Networks. V: Blieszner, Rosemary.; Bedford- Hilkevitch, Victoria (ur.). *Handbook of Aging and the Family*. Greenwood Press. Westport, Connecticut; London, str. 459-473.
- Van der Poel, Mart (1993). *Personal Networks. A rational-choice explanation of their size and composition*. Lisse: Swets&Zeitlinher.
- Vaux, Alan (1988). *Social Support. Theory, Research and Intervention*. New York: Praeger.
- Vovk, Marija (1994). Arhitektura in urbanizem v sklopu starostnega varstva. V: Hojnik-Zupanc. Ida (ur.): Star človek in družina. Gerontološko društvo Slovenije. Ljubljana, str. 28-34.
- Wasserman, Stanley in Faust, Katherine (1998). *Social network analysis*. New York: Cambridge University Press.

- Wellman, Barry in Wortley Scot (1990). Different Strokes from Different Folkes. *American Journal of Sociology*, 96, 558-588.
- Wenger, Clare G. (1994). *Support Networks of Older People: A Guide for Practitioners*. Center for Social Policy Research and Development. University College of Wales, Bangor.
- Zaletel, Marija. Zdravstvena nega starostnika. Dostopno preko: http://www.vsz.uni-lj.si/~zn/zal_zn_starostnika.htm (izpis dne: 23.03.2003)
- Zemljič, Barbara in Hlebec, Valentina. (2001): Zanesljivost mer središčnosti in pomembnosti v socialnih omrežjih. *Družboslovne razprave XVII*, 37-38: 191 – 21.

13. PRILOGE

13.1 Priloga A: Vprašalnik

LIFE-LINE TELEFON

ANKETA O

UPORABNIKIH

LIFE-LINE TELEFONA

Zap.št. ankete:

Zap.št. anketarja:

Čas ob začetku ankete:

Čas ob koncu ankete:

Datum:

Na začetku bi vas rad/a povprašala nekaj o tem, kako živite?

1. a. Ali hodite na počitnice?

1. NE (zakaj ne: _____)
2. DA in sicer: **(Obkrožite vse dane odgovore!)**
 1. zdravilišče
 2. morje
 3. hribi
 4. podeželje
 5. na vikend
 6. k sorodnikom (in sicer: _____ **vpišite – Kartica A**)
 7. drugo: _____ **(Vpišite.)**

1. b. Kako preživljate vsakodnevni prosti čas (ko ne opravljate gospodinjska, hišna opravila)? **(Obkrožite vse dane odgovore!)**

- 1) Veliko časa preživim pred televizorjem.
- 2) Veliko časa poslušam radio.
- 3) Veliko berem.
- 4) Grem na sprehod.
- 5) Zelo rad hodim v trgovino.
- 6) Grem v mesto.
- 7) Telovadim.
- 8) Grem do nekoga: (sosed, prijatelj, sorodnik)
- 9) Sosede povabim k sebi.
- 10) Sorodnike povabim k sebi.
- 11) Rad se pogovarjam po telefonu (s kom _____ **vpišite – Kartica A**).
- 12) Skrbim za vrt, rože.
- 13) Drugo: _____ **(Vpišite.)**

1. c. Ali se počutite aktivni? **(Obkrožite.)**

- 1) DA
- 2) NE

ČE ŠE NISTE UGOTOVILI ZAKONKEGA STANU VPRAŠAJTE:

3. Kakšen je vaš zakonski stan? **(Obkrožite.)**

- 1 Samski/a
- 2 Poročen/a
- 3 Ovdovel/a
- 4 Razvezan/a/ločen/a

ČE JE OVDOVEL/A, VPRAŠAJTE:

4. Koliko časa ste že vdovec/a?

ČE JE OSEBA OVDOVELA VEČKRAT, ZABELEŽITE ZA ZADNJI PRIMER.

_____ Let. (*Vpišite.*)

ČE ŽIVI SAM/A VPRAŠAJTE NASLEDNJE VPRAŠANJE.

5. Če ne bi več mogli živeti sami, kako bi najraje živeli? (*Obkrožite odgovor.*)
ZANIMA NAS TISTO, KAR SI OSEBA ŽELI IN NE KAR JE NEIZBEŽNO.

- 1 Ne vem.
- 2 Z otrokom.
- 3 Z drugim sorodnikom.
- 4 Z drugo osebo, ki ni sorodnik.
- 5 Dom za starejše občane (nespecificirano).
- 6 Z najeto gospodinjo.
- 7 Drugače (in sicer;)
- 9 Ni primerno.

6. Kakšen je bil vaš poklicni položaj pred upokojitvijo? (*Obkrožite odgovor.*)

- 1 Nekvalificirani delavec.
- 2 Kvalificirani delavec.
- 3 Uslužbenec z osnovno ali srednjo izobrazbo.
- 4 Uslužbenec z višjo ali visoko izobrazbo.
- 5 Vodstveni delavec.
- 6 Umetniški poklic.
- 7 Podjetnik/obrtnik.
- 8 Kmet.
- 9 Ni primerno.

8. Kdo je lastnik tega stanovanja? _____ (*Previdno. Kartica A*)

10. Koliko sob ima stanovanje? _____. (*Vpišite.*)

11. Ali je v hiši dvigalo? (*Obkrožite odgovor.*)

- 1 Da.
- 2 Ne

12. ČE DA: Ali dvigalo uporabljate? (*Obkrožite odgovor.*)

- 1 Da.
- 2 Ne.

13. Koliko je vaše stanovanje oddaljeno od: **(Vpišite km, če gre, drugače minute hoje.)**

- a) zdravstvenega doma _____ km /ali _____ minut hoje
b) trgovine _____ km /ali _____ minut hoje
c) banke _____ km /ali _____ minut hoje
d) pošte _____ km /ali _____ minut hoje
e) centra za socialno delo _____ km /ali _____ minut hoje
f) doma starejših občanov _____ km /ali _____ minut hoje

14. Ali ste zadovoljni s svojim stanovanjem? **(Obkrožite odgovor.)**

- 1 Da.
2 Ne.

14.a. ČE NE: Zakaj ne? **(Vpišite.)**

14.b. Ali ste zadovoljni s sosesko v kateri živite? **(Obkrožite odgovor.)**

- 1 Da.
2 Ne.

14.c. ČE NE: Zakaj ne? **(Vpišite.)**

15.x. ZA NAŠTETE STVARI PREVERITE, ALI SO V STANOVANJU: **(Obkrožite odgovore.)**

1. Da 2. Ne a) centralna kurjava
1. Da 2. Ne b) mikrovalovna pečica
1. Da 2. Ne c) mobilni telefon
1. Da 2. Ne d) osebni računalnik
1. Da 2. Ne e) videokamera
1. Da 2. Ne f) video rekorder

1. Kako bi na splošno opisali svoje zdravstveno stanje? **(Obkrožite odgovor.)**

- 1 Dobro ali odlično.
- 2 Primerno svojim letom.
- 3 Zadovoljivo.
- 4 Slabo.

5. Kdaj ste zadnjič videli svojega splošnega zdravnika (tudi če je zdravnik družinski član)? **(Obkrožite odgovor.)**

- 1 Ta teden.
- 2 Prejšnji teden.
- 3 V preteklem mesecu.
- 4 V preteklih treh mesecih.
- 5 Pred 3-6 meseci.
- 6 Pred 6-12 meseci.
- 7 Pred več kot 12 meseci.
- 8 Se ne spomnim/ne vem.
- 9 Ni primerno.

6. Kje ste zadnjič videli svojega splošnega zdravnika? **(Obkrožite odgovor.)**

- 1 V ambulanti.
- 2 Doma.
- 3 Drugje.
- 8 Se ne spominim/ne vem.
- 9 Ni primerno.

7. Ali vas je v preteklih šestih mesecih obiskala patronažna sestra? **(Obkrožite odgovor.)**

- 1 Da
- 2 Ne
- 8 Ne vem

8. ČE DA: Kako pogosto vas obiskuje? **(Obkrožite odgovor.)**

- 1 Vsak dan.
- 2 2-3 krat tedensko.
- 3 Enkrat tedensko.
- 4 Enkrat na 14 dni.
- 5 Manj pogosto.
- 6 Ne prihaja več.
- 9 Ni primerno.

8.a. Kdaj ste prvič dobili pomoč patronažne službe? **(Vpišite.)**

8.b. Kdo je kontaktiral patronažno službo? (**VPIŠITE-Kartica A**): _____

9. Ste v zadnji šestih mesecih potrebovali rešilni avto? (**Obkrožite odgovor.**)

- 1 Da
- 2 Ne

11. Ali ste se po upokojitvi kdaj srečali s socialno delavko ali delavcem? (**Obkrožite odgovor.**)

- 1 Da
- 2 Ne
- 8 Ne vem

12. ČE DA: Ali vas je v zadnjih šestih mesecih socialni/a delavec/ka obiskal/a na domu? (**Obkrožite odgovor.**)

- 1 Da
- 2 Ne
- 8 Ne vem

13. Ali lahko poveste, zakaj? **KOMENTARJE ZABELEŽITE DOBESEDNO**

14. Ali vas je v zadnjih šestih mesecih obiskal na domu kdo od prostovoljnih organizacij npr. rdeč križ? (**Obkrožite odgovor.**)

- 1 Da
- 2 Ne

15. ČE DA: Katere organizacije? (**Vpišite.**)

16_a. Ali prejimate pomoč na domu? (*Koliko krat med tednom_a, vikendom_b?*)

17_a. Ali ste zadovoljni s pomočjo, ki jo prejimate? (**OBKROŽITE**)

18_a. Kdo vam je pomagal, da ste dobili to pomoč? (**VPIŠITE KODO – KARTICA A**)

	16 a a	16 a b	17	18
1.dostava kosila na dom			1. da zelo 2. da 3. ne	
2.pomoč v gospodinjstvu			1. da zelo 2. da 3. ne	
3.zdravstvena nega			1. da zelo 2. da 3. ne	
4.laična nega			1. da zelo 2. da 3. ne	
5.družabništvo			1. da zelo 2. da 3. ne	
6.drugo			1. da zelo 2. da 3. ne	

29. Ali bi potrebovali še kakšno pomoč?

VPIŠITE: _____

23. Kako dolgo vam že vozijo kosilo na dom? **VPIŠITE:** _____ mesecev/let.

24. ČE NE: Ali so vam že kdaj vozili kosilo na dom? (**Obkrožite odgovor.**)

1 Da

2 Ne

25. ČE DA: Kako dolgo so vam vozili kosilo na dom? **VPIŠITE:** _____ mesecev/let.

26. ČE OSEBA NI NIKOLI DOBIVALA KOSIL NA DOM:

Ali ste kadarkoli vi ali kdo drug zaprosil da bi vam pripeljali kosilo na dom? (**Obkrožite odgovor.**)

1 Da

2 Ne

8 Ne vem

9 Ni primerno

1. V nadaljevanju vam bom naštel/a nekaj vsakodnevnih dejavnosti. Prosim, povejte, če te dejavnosti opravljate sami, ali pa vam pri tem kdo pomaga?

V TABELO ZABELEŽITE KODE OSEBE ALI OSEB, KI POMAGAJO PRI

POSAMEZNIH OPRAVILIH. KARTICA A.

	brez težav (1)	sam, s težavami (2)	le s pomočjo (3.1)	le s pomočjo (3.2)	le s pomočjo (3.3)	sploh ne (4)
a. Nakupovanje.						
b. Čiščenje.						
c. Kuhanje.						
d. Pranje preila.						
e. Likanje.						
h. Vrtnarjenje.						
i. Hišna popravila.						
j. Dajanje injekcij, prevezovanje.						

2. Zanima me, kako lahko se gibljete po stanovanju in koliko stvari lahko sami naredite zase. Upam, da ne boste imeli nič proti nekaj vprašanjem o tem.

Ali imate na splošno kake težave pri naslednjih dejavnostih: **ČE DA: Kdo vam pri tem večinoma pomaga? NEKATERA VPRAŠANJA SE LAHKO ZDIJO ŽALJIVA ZA OSEBE BREZ TEŽAV: OPUSTITE JIH, ČE SO OČITNO NEPOTREBNA. ODGOVORE VPISUJTE V TABELO. KARTICA A.**

	brez težav (1)	sam, s težavami (2)	le s pomočjo (3.1)	le s pomočjo (3.2)	le s pomočjo (3.3)	sploh ne (4)
a. Umivanje celega telesa in kopanje.						
b. Umivanje rok in obraza.						
c. Obuvanje čevljev ali nogavic.						
d. Zap. in odpen. gumbov ali zadrg.						
e. Oblačenje.						
f. Uporaba stranišča (tudi dostop).						
g. Vstajanje iz in leganje v posteljo.						
h. Hranjenje.						
i. Britje/ Umivanje in česanje las.						
j. Striženje nohtov na nogah.						
k. Hoja po stopnicah.						
l. Hoja okrog hiše/stanovanja.						
m. Hoja izven hiše/stanovanja.						
o. Jemanje zdravil.						

IMENA – ODGOVORE NA NASLEDNJA VPRAŠANJA VPISUJTE V TABELO SPODAJ! VEDNO OZNAČITE PRI KATERIH VPRAŠANJIH JE OSEBA OMENJENA!

2_1 Včasih ljudje prosijo druge ljudi za nasvet, kadar v njihovem življenju nastopi kakšna večja sprememba, npr. huda bolezen. Kdo so ljudje, ki jih običajno prosite za nasvet, kadar pride do takšne spremembe v vašem življenju?

2_2. Včasih se ljudje o pomembnih osebnih stvareh pogovorijo z drugimi ljudmi, npr. kadar se sprejo z nekom, ki jim je blizu, kadar so slabe volje, nerazpoloženi in podobno. S kom se običajno pogovarjate o osebnih stvareh, ki so za vas pomembne?

2_3. Recimo, da bi se znašli v situaciji, ko bi potrebovali večjo vsoto denarja, npr. za nujen nakup izgubljene proteze, ki pa je sami trenutno ne bi imeli na razpolago, npr. 500.000,00 SIT. Na koga bi se obrnili, da bi vam posodil denar (na osebe, ne institucije)?

2_4. Koga bi prosili za uslugo, če bi potrebovali prevoz?

2_5. Na koga se najbolj zanesete? (Oseba naj omeni do 3 osebe, ki jim najbolj zaupa.)

2_6. Ali morda imate še s kom redne stike, pa te osebe do sedaj niste niste omenili?

oseba	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k

- a) Označite, pri katerem vprašanju so osebo omenili (1. 2. 3. 4. 5. 6.) **SPROTI!**
- b) Označite relacijo (**KARTICA A**)
- c) Starost osebe
- d) Zakonski stan (1. *samski*, 2. *poročen*, 3. *ovdovel*, 4. *razvezan*, 5. *izvenzakonska sk.*)
- e) Kje živi – oddaljenost v km
- f) Pogostost osebnih stikov (**Lj**) (1. *vsak dan*, 2. *2-3x tedensko*, 3. *1x tedensko*, 4. *2x mesečno*, 5. *1x mesečno*, 6. *redkeje*)
- g) Pogostost telefonskih stikov (**Lj**) (1. *vsak dan*, 2. *2-3x tedensko*, 3. *1x tedensko*, 4. *2x mesečno*, 5. *1x mesečno*, 6. *redkeje*)
- h) Zaposlitveni status (1. *zaposlen*, 2. *nezaposlen*, 3. *upokojen*, 4. *študent ali dijak* 5. *drugo*)
- i) Kako blizu se počutite tej osebi (1 – **NI BLIZU DO 5 – ZELO BLIZU**)
- j) Kako pomembna je ta oseba v vašem življenju (1 – **NI POMEMBNA DO 5 – ZELO POMEMBNA**)
- k) **Kako pogosto vas ta oseba spravi v slabo voljo** (1 – **POGOSTO**, 2 – **VČASIH**, 3 – **REDKO**, 4 – **NIKOLI**)

3. LESTVICA POČUTJA

Sedaj bi vas rad/a povprašal/a o tem, kaj menite o življenju na splošno?
ZABELEŽITE ZAVRNITVE Pri vsakem vprašanju obkrožite odgovor.

Da	Ne	NV	a) Ali se stvari slabšajo, ko postajate starejši?
Da	Ne	NV	b) Ali imate prav toliko energije, kot ste je imeli lani?
Da	Ne	NV	c) Ali se pogosto počutite osamljeni?
Da	Ne	NV	d) Ali dovolj pogosto videte svoje prijatelje in sorodnike?
Da	Ne	NV	e) Ali vas majhne nevspečnosti letos bolj motijo kot lani?
Da	Ne	NV	f) Ali se počutite manj koristni, ko postajate starejši?
Da	Ne	NV	g) Ali ste včasih tako zaskrbljeni, da ne morete spati?
Da	Ne	NV	h) Ko postajate starejši, ali so stvari boljše, kot ste jih pričakovali?
Da	Ne	NV	i) Ali se vam včasih zdi, da ni vredno živeti?
Da	Ne	NV	j) Ali ste sedaj prav toliko srečni, kot ste bili v mlajših letih?
Da	Ne	NV	k) Ali vas mnogo stvari žalosti?
Da	Ne	NV	l) Ali se bojite veliko stvari?
Da	Ne	NV	m) Ali se vam zdi, da ste oseba, ki jo stvari jezijo?
Da	Ne	NV	n) Ali ste pogosteje jezni kot ste bili včasih?
Da	Ne	NV	o) Ali je vaše življenje večinoma težko?
Da	Ne	NV	p) Ali ste sedaj zadovoljni s svojim življenjem?
Da	Ne	NV	r) Ali vas stvari zelo prizadenejo?
Da	Ne	NV	s) Ali hitro postanete žalostni?

5. Ali se kadarkoli počutite osamljeno? (*Obkrožite odgovor.*)

- 1 Nikoli.
- 2 Redko.
- 3 Včasih.
- 4 Pogosto.
- 5 Večino časa.

6. Ali mi lahko opišete največje spremembe v vašem življenju v preteklih nekaj letih?
(*Vpišite.*)

7. Kaj vam je v preteklih nekaj letih dajalo največ zadovoljstva v vašem življenju? (*Vpišite.*)

12. Ali kadarkoli obiščete sorodnike ali prijatelje na njihovem domu? (VKLJUČITE DNEVNE OBISKE IN PRENOČITVE) (*Obkrožite odgovor.*)

- 0 Ne
- 1 Več kot enkrat na teden.
- 2 Enkrat na teden.
- 3 2/3 krat na mesec.
- 4 6/12 krat na leto.
- 5 Redko.
- 6 Nikoli.
- 7 Nima sorodnikov.

13. Kako se na splošno razumete s svojimi sosedi? (*Obkrožite odgovor.*)

- 1 Zelo dobro (vsi).
- 2 Zelo dobro (večina)
- 3 Ne zelo dobro (večina)
- 4 Ne zelo dobro (z nobenim).
- 5 Nima stikov.
- 6 Nima sosedov.

14. Kje živi vaš najbližji sosed? (*Obkrožite odgovor.*)

- 1 Sosednja vrata (v isti hiši ali bloku).
- 2 Sosednja vrata (v drugi hiši ali bloku).
- 3 Čez cesto.
- 4 Je oddaljen _____ km.

15. Ali skrbite za kako osebo? (ZABELEŽITE TUDI PARTNERJA) (*Obkrožite odgovor.*)

- 1 Da.
- 2 Ne.
- 8 Ne vem.

16. Ali bi bili pripravljeni komu pomagati? (*Obkrožite odgovor.*)

- 1 Da, in sicer: _____.
- 2 Ne.
- 8 Ne vem.

19. Ali se vam zdi, da so si ljudje pripravljeni pomagati v kriznih situacijah? (*Obkrožite odgovor.*)

- 1 Da
- 2 Ne

Sedaj vam bom zastavil/a nekaj vprašanj o telefonu Life-Line:

4. Kdo vam je prvi predlagal ta telefon?

_____ (**VPIŠITE KODO OSEBE. KARTICA A.**)

5. Zakaj ste se odločili za ta telefon? (**Vpišite.**)

6. Ali ste zadovoljni s službo, s katero vzpostavljate stik? (**Obkrožite odgovor.**)

1 Da.

2 Ne. ČE NE: 6A. Zakaj ne? (**Vpišite.**)

8. Kaj vam ta telefon pomeni?

8. a. Koliko se je vaše življenje spremenilo zaradi Life-line telefona? (**Vpišite.**)

9. Ali ste do sedaj imeli kakšne probleme s tem telefonom? (**Obkrožite odgovor in vpišite.**)

1 Da, in sicer: _____

2 Ne.

10. Za katere stvari ste do sedaj uporabili ta telefon? (**Obkrožite vse odgovore.**)

- 1 Naročanje socialne oskrbe
- 2 Naročanje gospodinjske pomoči.
- 3 Nakup živil (a) in zdravil (b).
- 4 Naročanje servisnih storitev (pranje (a), likanje (b), šivanje (c), osebno spremstvo (d), tehnične storitve (e))
- 5 Naročanje gostinskih storitev.
- 6 Naročanje varovalne ali dietne prehrane.
- 7 Naročanje posebne nege (a), pedikure (b) ali frizerja (c).
- 8 Naročanje izposoje tehničnih ali ortopedskih pripomočkov.
- 9 Iskanje informacij o: _____.
- 10 Klepet (pogovor).
- 11 Klic za nujno zdravniško pomoč (slabost, padec).

11. Za katere stvari pa najpogosteje uporabljate ta telefon oziroma dežurno službo Halo, pomoč? (**Obkrožite vse odgovore.**)

- 12 Naročanje socialne oskrbe
- 13 Naročanje gospodinjske pomoči.
- 14 Nakup živil (a) in zdravil (b).
- 15 Naročanje servisnih storitev (pranje (a), likanje (b), šivanje (c), osebno spremstvo (d), tehnične storitve (e))
- 16 Naročanje gostinskih storitev.
- 17 Naročanje varovalne ali dietne prehrane.
- 18 Naročanje posebne nege (a), pedikure (b) ali frizerja (c).
- 19 Naročanje izposoje tehničnih ali ortopedskih pripomočkov.
- 20 Iskanje informacij o: _____.
- 21 Klepet (pogovor).
- 22 Klic za nujno zdravniško pomoč (slabost, padec).

12. Ali vse oblike pomoči, ki jih prejimate, naročate preko dežurne službe Halo, pomoč ali tudi drugače? (**Obkrožite odgovor in vpišite.**)

- 1 Prek dežurne službe Halo, pomoč.
- 2 Tudi drugače, in sicer: _____.

13. Ali želite, da vam dežurna služba Halo, pomoč nudi še več informacij, kot jih dobivate sedaj? (**Obkrožite odgovor in vpišite.**)

- 1 Da, in sicer: _____.
- 2 Ne.

14. Kdo plačuje najemnino za telefon? **(Obkrožite odgovor.)**

- 1 Sam (v celoti).
- 2 Deloma prispeva država.
- 3 V celoti plača država.
- 4 Deloma svojci.
- 5 V celoti svojci.

14.a Ali morda prejemate dodatek za tujo pomoč in postrežbo? **(Obkrožite odgovor.)**

1. Da
2. Ne

15. Ali bi bil vaš način življenja bistveno drugačen, če ne bi imeli telefona Life-Line? **(Obkrožite odgovor in vpišite.)**

1. Da, in sicer: _____.
2. Ne

16. Ali se vam zdi potrebno, da bi ključ od vašega stanovanja hranili tudi v centru "Halo pomoč"? **(Obkrožite odgovor in vpišite.)**

1. Da, in sicer: _____.
2. Ne, in sicer: _____.

17. Ali bi želeli, da ima center "Halo pomoč" tudi mobilno službo za pomoč na domu? **(Obkrožite odgovor in vpišite.)**

3. Da, in sicer: _____.
4. Ne, in sicer: _____.

NAJLEPŠA HVALA ZA VAŠE SODELOVANJE!

13.2 Priloga B: Tabela: Velikost omrežij pri vsakodnevnih opravilih, glede na demografske značilnosti starostnikov

	zakonski stan		zdravstveno stanje		starost		spol		izobrazba	
	neporočeni	poročeni	dobro	slabo	75 in manj	76 in več	ženske	moški	nižja	višja
	povp. std.	povp. std.	povp. std.	povp. std.	povp. std.	povp. std.	povp. std.	povp. std.	povp. std.	povp. std.
Nakupovanje	1,67 0,82	1 0	1,5 0,73	1,64 0,85	1,6 0,55	1,58 0,83	1,59 0,78	1,5 1	1,546 0,739	1,625 0,885
Čiščenje	1,27 0,45	1,14 0,38	1,15 0,37	1,33 0,48	1,4 0,55	1,24 0,44	1,31 0,47	1 0	1,28 0,458	1,211 0,419
Kuhanje	1,24 0,6	1 0	1,07 0,26	1,33 0,72	1 0	1,22 0,58	1,17 0,48	1,33 0,82	1,211 0,535	1,182 0,603
Pranje perila	1,25 0,45	1,67 1,03	1,2 0,45	1,46 0,78	1 ,	1,41 0,71	1,38 0,65	1,4 0,89	1,583 0,793	1 0
Likanje	1,09 0,29	1,67 1,03	1,17 0,39	1,25 0,68	1 0	1,24 0,6	1,14 0,48	1,43 0,79	1,357 0,745	1,071 0,267
Vrtnarjenje	1,43 0,79	1 0	1,17 0,41	1,67 1,15	1 ,	1,43 0,79	1,43 0,79	1 0	1,75 0,957	1 0
Hišna popravila	1,14 0,35	1,25 0,5	1,18 0,39	1,11 0,32	1 0	1,18 0,39	1,18 0,39	1 0	1,111 0,32	1,214 0,426
Dajanje injekcij	1 0	1 0	1 0	1 0	, ,	1 0	1 0	1 ,	1 0	1 0
Kopanje	1 0	1,25 0,5	1 0	1,08 0,29	1 0	1,05 0,22	1,05 0,22	1 0	1,063 0,25	1 0
Obuvanje	1,6 0,55	1 0	1,4 0,55	1,25 0,5	2 ,	1,25 0,46	1,5 0,55	1 0	1,5 0,548	1 0
Zapenjanje	2 ,	1 0	1,5 0,71	1 0	2 ,	1 0	1,5 0,71	1 0	1,333 0,577	1 ,
Oblačenje	2 0	1 0	1,5 0,71	1,4 0,55	2 ,	1,33 0,52	1,75 0,5	1 0	1,6 0,548	1 0
Uporaba stranišča	, ,	1 ,	, ,	1 ,	, ,	1 ,	, ,	1 ,	, ,	1 ,
Vstajanje in leganje	1 ,	, ,	, ,	1 ,	, ,	1 ,	1 ,	, ,	1 ,	, ,
Hranjenje	2 ,	, ,	2 ,	, ,	, ,	2 ,	2 ,	, ,	2 ,	, ,
Britje, umivanje las	1,13 0,35	1 ,	1 0	1,17 0,41	2 ,	1 0	1,13 0,35	1 ,	1 0	1,333 0,577
Striženje nohtov na nogah	1,11 0,31	1,14 0,38	1,08 0,28	1,14 0,36	1 0	1,14 0,35	1,11 0,31	1,13 0,35	1,069 0,258	1,188 0,403
Hoja po stopnicah	1,75 0,96	1 ,	1 ,	1,75 0,96	1 ,	1,75 0,96	1,75 0,96	1 ,	1,333 0,577	2 1,414
Hoja okoli hiše, stanovanja	1,5 0,71	1 ,	1 ,	1,5 0,71	, ,	1,33 0,58	1,33 0,58	, ,	1,333 0,577	, ,
Hoja izven hiše, stanovanja	2 1	1 ,	2 1,41	1,75 0,96	, ,	1,83 0,98	2 1	1 ,	1,333 0,577	2,333 1,155
Jemanje zdravil	1,5 0,71	1 ,	, ,	1,33 0,58	, ,	1,33 0,58	1,33 0,58	, ,	1,333 0,577	, ,

*statistične značilnosti povprečij

13.3 Priloga C: Tabela: Sestava mrež pri vsakodnevnih opravilih

Relacija z anketirancem	sorodniki ⁵²		sosedi		prijatelji		druge osebe		formalni viri ⁵³		skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nakupovanje	34	55,7	6	9,8	2	3,3	5	8,2	14	23	61	100
Čiščenje	10	17,9			1	1,8	11	19,6	34	60,7	56	100
Kuhanje	7	18,9			2	5,4	1	2,7	27	73	37	100
Pranje perila	17	65,4	1	3,8			2	7,7	6	23,1	26	100
Likanje	18	51,4			1	2,9	5	14,3	11	31,4	35	100
Vrtnarjenje	7	58,3	1	8,3			4	33,3			12	100
Hišna popravila	15	30,6	1	2	2	4,1	5	10,2	26	53,1	49	100
Dajanje injekcij	2	33,3							4	66,7	6	100
Kopanje	10	41,7					1	4,2	13	54,2	24	100
Obuvanje	7	58,3					2	16,7	3	25	12	100
Zapenjanje	4	80							1	20	5	100
Oblačenje	7	70							3	30	10	100
Uporaba stranišča	1	100									1	100
Vstajanje in leganje									1	100	1	100
Hranjenje	1	50					1	50			2	100
Britje, umivanje las	3	30			1	10			6	60	10	100
Striženje nohtov na nogah	15	30			1	2	2	4	32	64	50	100
Hoja po stopnicah	8	100									8	100
Hoja okoli hiše, stanovanja	4	100									4	100
Hoja izven hiše, stanovanja	9	81,8	1	9,1	1	9,1					11	100
Jemanje zdravil	4	100									4	100

⁵² Sorostvene vezi, ki smo jih združili v našem primeru so: partner, otroci, snaha, zet, sestra, brat, nečaki, vnuki, drugi sorodniki.

⁵³ Formalni viri, ki smo jih združili so: socialna delavka, zdravnik/ca, služba »Halo pomoč!«, Pomoč na domu, druga institucija.